

[2]

regi

NÖTLENSÉG.

MINT FEJTVÉNYE

EGY PÁLYAFELADATNAK;

MELY A „SZEVEDI HIRADÓ“ CZÍMŰ LAPBAN EGY
NÖTLEN ÁLTAL KITÜZETETT 1859-BEN.

ÉRTESÍTÉSSEL

EGYÜTT

A SZ.-FEHÉRVÁRI ALAP-NEVELÉSI MINTA-INTÉZETRŐL.

IRTA ÉS KIADTA :

RAPOS JÓZSEF.

SZÉKES-FEHÉRVÁROTT,

ÖZVEGY SZÁMMER PÁLNÉ BETÜIVEL. 1861.

A magyar betürend elseje az **A**; — illik hogy a magyar intézmények elseje is **A** betűvel kezdődjék.

De nem az alkotmányt értem.

Az alkotmány oly vár, melynek kebelében a békes polgárok bizton és szabadon gyártják, őrzik és élvezik amannál becsesb intézményeiket; — oly eszköz az a nemzet birtokában, mely nélkül emezek ép állapotban létre nem hozhatók. Az alkotmánynak sorozata nincs.

Itt tehát az alkotmány várának **teljes** visszafoglalása és célszerű felszerelése utáni teendőkről van szó.

Alap-nevelés az, melynek ezen alkotmányos intézmények sorában első helyen állnia illik nemcsak, hanem kell is. — Mert

„A **nötlenség**ből eredő minden bűnnek, és bajnak legbiztosabb megszüntető gyógyszere az állam-vagy köz-terhileg költségelt, de szülői bizottmányok ellenőrsége alatt kezelt egyetemes köz-alapnevelés; — e miatt és e mellett minden egyéb jó önként megjő.“ (Kiegészített végvonaték a 99-dik lapon.)

Nem hitelbank tehát s a jó Isten tudja mi mindenféle „szükségben segítő,“ hanem gyökeres gyógy- és óvszer!

Egyetemes köz-alapnevelés tehát jöjjen el a te országod, mert csak így jő el az Istené is, melyért naponkint imádkoztunk ugyan, de felette keveset tettünk eddig. Rendületlenül hiszem, miszerént csak te fogod megszűlni egyedül azon jobb időt, jobb kort,

„— mely után —

Buzgó imádság epedez

Száz ezrek ajakán.“ — Te általad lesz Magyarország virágzóvá s e nemzet nagygyá! — Niucs éretted áldozat, mit te gazdagon, gyorsan és biztosan vissza nem fizetnél, — mit tehát tőled megtagadni szabad volna.

Bb 3 5 9 2

R14

REGYEI KÖNYVTÁR

Székesfehérvár

280

L. sz.:

189228

~~11170~~

NAGYMÉLTÓSÁGU

cziráki és dienesfalvi

CZIRÁKY JÁN. GRÓF URNAK,

apostoli királyunk Ő Felsége

VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOSÁNAK,

legkegyelmesebben kinevezett

ORSZÁGBIRÓNAK,

FEHÉRMEGYE FŐ-ISPÁNJÁNAK

és

A FEHÉRMEGYEI GAZDASÁGI EGYLET VÁLASZTOTT

ELNÖKÉNEK,

ÖSJOGAIBA VISSZALÉPŐ SZENT HAZÁNK

alulról és fölülről

HÁROM IRÁNYBANI TELJBIZALOMMAL MEGTISZTELT

NAGY FIÁNAK,

— Ő KEGYELMESSÉGÉNEK —

OLY FÉNYES, MINT FONTOS ÉS TERJEDELMES

HATÁSKÖRÉBEN

DÖNTŐ BEFOLYÁSSAL

GYAKOROLHATÓ MAGAS PÁRTFOGÁSÁBA

MÉLY TISZTELETTEL

AJÁLJA

A SZERZŐ.

Pályafeladat :

„*Mi oka, hogy a közép osztály ifjai napjainkban oly ritkán nősülnek, s mely módok által lehet e bajt megszüntetnünk?*”

Fejtvény.

Jelige: A világjavító, hogy munkája sikeres legyen, kezdje a javítást önmagán. Sz. Ignác.

BEVEZETÉS.

Jellemző e pályafeladatnál az, hogy a feladó annak alapját, a „*bajt*,” a maga helyén kifejezni elmulasztván, feladatának második részében csak rávitelesen említi meg, mintegy kijelentvén, hogy a felett nem csak ő, de a közönség — nem csak az olvasó, hanem a nemolvasó, nemcsak a magyar, hanem minden nemzet, sőt az egész föld polgárosult közönsége — is tisztában van, s tehát mintegy hivatkozik azon köztudomásra, miszerint nemcsak az tény, hogy a középosztály ifjai napjainkban ritkán nősülnek, hanem tény az is, hogy nősülésök ritkasága baj (vagyis inkább: bajt okoz); sőt *e baj nagysága* mármár a gondolkodó becsületes embereket súlyos aggálylyal tölti el, s mintegy kétségbeejti a társalmi javulás iránt; mind e mellett a feladó azt elég bátor *megszüntethetőnek* találja, mert különben aligha kitüzi vala a megszüntető mód kitalálására a 8 aranyat.

A feladat alapjának megfelelő köztudomást tehát én sem vonom kétségbe, sőt azt *a pályafeladat rendkívüli horderejének és érdemének kiemelése és az ehént tudomásul vett baj megszüntetését eszközölő módok kitalálása végett* kivilágítani szükségesnek is látom.

Nem elég csak azt tennünk fel ugyanis, hogy a nősülések ritkasága bajt okoz, hanem azt is kell látnunk, hogy e baj miből áll? — Mert igaz ugyan, ha csupán abból állna is a baj, hogy *a férjhez valók férjhez nem mehetnek* — minél közönsé-

gesen tovább nem igen szokás vizsgáldni — már elég nagy volna az; de akkor csak azt csodálnók, hogy nem az, e bajt közelebből szenvedő, hajadonok vagy ezek aggodó szülőtől indul ki a feladat és jutalom, hanem egy férfitól; kiben viszont csak azt dicséernők, hogy a bajt okozó nőtlenkedők táborából, ennek a hölgyek irányábani vétke ellen, sikra szállni elég lovagias; magamra nézve pedig csak azt sajnálnám, hogy én is, ki a nőtlen ségi bűn ellen itt kikelek és az életből ki-törlését indítványozom, *csupán ez esetben* a kérdő önfeladási dicsőségének részese nem lehetek; nem tartozván ama táborhoz, melyet a törödelmesség útjára vezérelnem kellene.

Hanem a baj nem csupán abban áll, hogy a férjhez valók férjhez nem mehetnek. Sokkal külebb terjed az; — származás útján *kiterjed az egész társalomra, megrontja az emberiséget minden oldalról és az ohajtott benső jólét kifejlését akadályozza, elnyomja.*

E tekintet a hajadonok panasztalan türelme feletti csodálkozásunkat már aztán lehüti, a feladó dicsőségét pedig felfokozza azon arányban, melyben az egész társalom érdeke némely egyes családét fellülmulja; mert a nőtlenkedők táborából, ennek a társalom irányábani büne ellen, *ugyan ezen mélyen megbántott társalom tömeges felkelése helyett* annak legfontosabb érdekében csak *egyedül* száll sikra. Oly vonás a férfi jellemében, minőt — mert a férfi a nőnem elrablott jogait még folyvást bitorolván, eme felett túlnyomó értelmi erővel s több előnnyel is bir — benne keresni nagy okunk volt mindenha és mindenütt; — s ime, csak, az eredményben különben is még eddig leggazdagabb XIX-dik század második felében, midőn *éppen a nagy léptekkeli előhaladás formaszzerű eszközének, a fenálló polgári szerkezetnek elévültsége miatt* a panasztolt baj mármár fejünkre nő, találunk reá — legalább ily alakban s nálunk, — hogy igazolva legyen az alapigazságul elfogadható ezen közmondás: „a szükség nagy mester.“

Nagy érdeme és dicsősége pedig a nőtlen *feladó* urnak különösen az, hogy egészen szent Ignácnak az ezen értekezés homlokára jeligeül kitüzött szava szerint száll sikra; kezdvén a világ javítását önmagán; mert *feladta* azaz megismerte és bevallotta sorsosainak hibáját, mi első legfontosb és foganatosb

lépés a javulásra. Magamra nézve végül itt már azt is, még pedig nagyon, sajnálom, hogy a mit mondok, abba érzelmeim tömege bele nem fér, hogy oly magas tehetséggel nem bírok, melylyel azt minden ember számára megérthetővé, indítóvá, felvillanyozóvá tehetném és megtestesíthetném. Remélem azonban de ohajtom is, hogy a mit én nem tehetek, tenni fogja de tegye is más, kit az Isten nagyobb malaszttal áldott meg mint engem; s bátokodom hinni, hogy az imigy elszórt mag, mert az idő megérlelte, a föld miveltebb részében a fejlődés törvénye szerint a maga idejében kikelni s gondos ápolás mellett növekedni, virágozni és elvégre gyümölcsözni fog.

Igen — nem a hajadonok, hanem — a nagy társalom panasztalan türelme csodálni való! — csodálni való, hogy az életben oly rég büntetlenül duló ezen óriási szörnyeteg — a nőtlen ségi bűn — ellen már rég tömeges felkelés vagy keresztes had és irtó háboru nem rendeztetett; miután félni lehet, hogy különben az irtja ki a társalmat — az emberiséget.

Azért, hogy a feladatot kellőleg megfejthessük, szabadjon a nevezett *közép osztály ifjainak* tekintetbe vétele nélkül a feladatot — melyet különben is a nép sőt az egész emberiség minden rétegére kiható nyílt kérdés alakjában meríthetni ki leginkább — átalánosságban tartanunk; mert így ama bajoknak nemcsak közelebbi hanem távolabbi vagy főokait is könnyebben megtalálhatni és teljes megszüntetésének módjait alaposabban előterjeszthetni vélem; — mely tárgyalásból ki lehet majd vonni — ha tetszik a közép osztály ifjaira vonatkozó eredményt is.

Lássuk tehát legelőbb is azt, hogy:

I.

A nősülés ritkasága által okozott nagy baj miben áll?

Mióta a kereszténység első századaiban feltűnt vallási rajongók különféle felekezetei közül a meztelen Adamiták, nőtlen Abeliták, és önherélt Valerianusok ismét letűntek, nem volt ugy elterjedve a földön a nőtlen ség mint ma; sőt azok egyegy kis népcsoportot, nemzettöredéket, vagy néhány községet képeztek; ma pedig a nőtlenekkel minden civilizált ország bővelkedik; ehhez járul, hogy azok a nőtlen élet fogadalma

által Istennek tetszhetni vélvén a társalmat csak kis mértékben, testi és egészségi tekintetben legalább nem, rontották, mert a vegyes testalkatu népcsoport kizárólag együtt nőtlenkedett; ma ellenben a nőtlenség épen a nőknek akar tetszeni, mert hiszen a legépebb emberekből áll; de épen ezért a társalomnak kivüle álló részét igen érzékenyen rontja.

A nőtlenek nagyobb részét hajdan fogadalmasok tették, ma pedig elkötelezettek és szabadok teszik.

Tekintsünk csak körül és meglátandjuk, mily rend- és természetellenes, ember-silányító és ezért kétségbeejtő dolog az — már magában is —, hogy az ember elvonatik, még pedig épen a legszebb, épebb és termettebb része vonatik el a házasságtól s most már nem egyedül a kath. egyházi rend szerkezete által, hanem még a köz- és magánszolgálatok szerkezete által is, mely a nősülést akadályozva és tiltva a nőtlenséget magának elkötelezi és eszközli, miszerint csak a — mintegy — kimustráltak nősülnek s mintegy ezekre bizatik a társalom szaporításának fontos kötelessége nagyrészbzen elősegítettvén a dugvaszültekkal! Pedig hátha a nőtlenség ilyszerü elkötelezésének tényleges nagy terjedtsége és folytonos növekedése mellett ragályos természetétis fontolóra vesszük és tapasztaljuk, hogy ez a köz- és magánszolgálatok e rendszerének példáját követő nagyszerü újabb iparvállalatok körében, sőt a „sine curá“-nak élő henység nagy számában is naponkint nagyobb-nagyobb s a népesedéshez eddig mutatkozott viszonyát jóval fellülmuló fokozatban még folyvást terjed, és okozza, hogy a nép nagyrésze már ennélfogva is testileg nyavalyás, éktelen, rövidéletü s nem elég szapora, lelkileg fejletlen, tompa elmü, erkölesileg romlott, vagyonilag szegény és tehetetlen! — —!

Valóban megfoghatlan, hogy a mondott kimustráltaktól törvényesen, a nőtlenektől pedig törvénytelenül s bitang módon származott s ezért többnyire veszendő gyermekekből vált ily silány emberfajjal együtt az emberiség átalános elsatnyulásának ezen oka nemcsak már régen a közfigyelem és javítás, nemesítés tárgya nem lön, hanem még most is mindegyre mintegy szándékosan előmozdittatni látszik; mintha csak sokalani kellene azt a csekély sikert, mely a közegészség ügyében más oldalról ellensúlyozólag, orvosok, gyógyszertárak, a sok ujjászülö (?)

hideg, meleg, gőz- és légfürdő, savanyu és keserű kut, kóroda és ápolda steff. szaporodásában tett foltozó előhaladás folytán statisztikusaink állítása szerint a közép életkornak valamivel meghosszabbulásában észrevehető, kislelküleg félvén az emberek elsokasodásától!

De az általános nötlenség, főleg mióta a szent és nem szent ürtügy alatt ennyire eláradt, az emberi nemet *testileg satnyítja* *) nemcsak, hanem egyéni boldogságunk kifejlését

*) „Toldi és Kinizsi (a túlvilágban) arról kezdtek beszélni: mennyire satnyul a világ, egy öles embert már most ritkaság látni, s hogy végtére talán akkorára megkisebbedik az emberl nem, mint egy mákszem, különösen pedig a magyarok mennyire megkevesedtek a szünteleni viszályok és háboruk (meg a könnyelmű élet) miatt!“ — Képes ujság I, köt. 18. sz.

E mese fonalán eszembe jut az ittott felmerülni szokott véleményekre különösen is megjegyezni, miszerént őseink általános nagy termetére és rendkívüli nagy erejére kár volna ugyan következtetni a nemzeti muzeumunkban; felállított néhány nagy pécél, hosszú kard, nehéz buzogáay steff. emlékekből mert tudnivaló, hogy ha mindezek a magok idejében is ritkaságok nem lettek volna; bizonyosan nem tartattak volna meg az utódok bámulására; azok viselői, tehát, — s így Toldi és Kinizsi is — saját korukban csak oly ritka egyéniségek voltak, mint közelmultunkban pl. Csernovics Pál és Hagara, kiknek termetét és rendkívüli erejét Vas Ger. „Régi képei“-ben olvashatni (1856 I. köt. 171. s köv. l.), meg napjainkban Pogány nógrádmegyei kath. lelkész ur s több más, (a hosszú életre nézve továbbá a mult évben meghalt 113 éves nagy-lángi béres); ilyeket pedig más nemzet is tud, legalább hasonló arányban, felmutatni az élőkől ugy, valamint a muzeumjaikban halhatlanított holtakból.

Kár volna ugyan továbbá hinnünk, hogy a hajdani nehéz fegyverzet csak azért cseréltetett volna fel könnyűvel, mintha az ujjab kor nemzedéki a vasinget s egyéb nehéz fegyverzetet elhordozni általában nem bírná; valamint nem hihetjük azt, hogy Dávidnak Góliáthon véghezvitt példája — miszerént a kisebb s gyengébb ember könnyű fegyverzettel kifejthető nagyobb ügyessége ellen a páncélos, vértés és paizsos óriás termetében sincs biztosíték, — csak 2870 év mulva nyert volna közelimerést. — Nem; — ez a közfejlődés műve volt.

Szintügy kár volna többet hinnünk Han Konrád Boldizsárnak, „ki őseinket óriási nagyságuaknak írja le, annyira, hogy hozzájok hasonlítva az europaiak törpe gyermekeknek lenni látszottak, kik magukat amaz erősek színe elől, mint parányi egerek, a hegyek barlangjaiba rejték („Ősök emléke“ székfogl. beszéd a m. tudom. akad. gyűlésén nov. 7. 1859 Pauer Ján. 16. l. 20-ik jegyzet),“ — szintügy kár volna, mondom, többet hinnünk ennek, mint frisín-gai Ottónak, ki szerint az Ázsiából kijött ősmagyarok „termetükre nézve alacsonyak s utálatos törpék voltak (Ugyanott);“ mert ezen egymással merőben feltűnő állítás egykép oly valótlau és képtelen, minő csak oly idegen történet-írók tollából eredhetett, kik a tudós székfoglaló szerint is, a magyarokat igen kegyetlen szinben rajzolák. — Az igazság itt is középen van.

sőt nemzeti életünket is előléssel fenyegeti, mert életfájának gyökerén — a házasságon — hitvány elődi-féreg- és növényként rágódik, gyakorolván legnyomasztóbb zsarnokságot az ártatlan családos életen s okozza, hogy fajunk, a magyar faj, mely mint közönségesen a nemes gyümölcs, különben sem igen szapor, számban többet növekszik beolvadás, mint származás utján.

Valamint végre nem jut eszébe közölnök senkinek tagadni Berzsenyi velöket rázó keserü panaszának saját korára vonatkozó ezen szavaiban fekvö igazságát:

„Mi a magyar most? rút sybarita váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldult védfalából.
Rak palotát keserü helyének

Eldödeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megunván, rút idegent cserélt;
A nemzet öslelkét tapodja,
Gyermeki báb puha szive tárgya.

O más magyar kar mennyköve villogott
Átilla véres harcai közt, midön
A félvilággal szembeszállott
Nemzeteket tapodó haragja!

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
Szerzöje Árpád a Duna partjain,
O más magyarral verte vissza
Nagy Hunyadynk Mahomed hatalmát!“

Szintugy kénytelen az irigység is beismerni, mikép azon igazság meg is tette hatását, s Vörösmartynk eme tüzes felhívása:

„Hazádnak rendületlenül légy hive o magyar!“ csak nevelte azt, mialatt a **legnagyobb magyar** hitele és látnoki szelleme átlengvén e nemzetet — a nemzet színét — felküzdötte magát a polgárisult világ színvonalára; mert „nemzeti bélyegét, eldödeink bajnoki köntösét, nyelvét s a nemzet örlelkét“ már tettleg megdícsöitette, palotát rak a tudománynak, művészetnek és iparnak majdan a nevelésnek is; azt pedig megmutatta csak imént, hogy törekszik méltó unokája lenni a félvilággal szembeszálló Átillának, honszerzö Árpádnak s Mahomed hatalmát visszaverö nagy Hunyadynknak.

Mig másfelöla a „moralisták azon állítását sem tagadhatjuk egészen, hogy korcsnemzedék vagyunk; mert valóban oly sok s annyiféle kórjele tünik fel az erköcsi sülyedésnek, a lelki elfajulásnak naponkint társalmi viszonyaink hullámtorlatáu, hogy a lelkesebb alig tudja örüljön-e a kivételkép feltündöklö erénypéldányoknak? örüljön-e annak, hogy mégis él még ennyi nemesebb nyilatkozat közöttünk, vagy sirjon-e fölöttök? a fölött t. i. hogy csak ennyi magasabb törekvésü tisztább szellemiség működésével áldá meg századunkat a végzet?“

A felette tartandó szemle igen busító s, fájdalom, az ember méltóságával szemben undorító is; — meg kell tehát kissé keményíteni magunkat, hogy valahára szeme közé nézhessünk a gonoszoknak.

Megrázkodik az ember, ha rágondol, hogy a közerkölcsiség tekintetében fenálló egyházi és világi törvények gúnyára a nőtlenek serege — s gyakran már a még éretlen fiatalság által — mily embert alázó baromiséggel üzetik, a kezdetben álszemérem által elcsábított, azután elvetemült ridegnők barlangjában, a vadkéj! mignem az itt jóllakott de romlott vérü s elég szemtelenné vált némely ifju- és agglegény berontva a békés polgári család közé a boldogságot feldúlja, a léget megmérgezi, gyalázatot hoz a házra, legjobb esetben pedig többször szinlett,

„S korcsnemzedék vagyunk mi testileg is, kivált mi nagy városiak, azaz: elpuhult, elgyengült, bádgyadt, törékeny alkatuak, már születésünk-kor ezernyi kóryanaggal terhelve ezerféle nyavalya és gyöngeség csíráit hozva magunkkal az élet küszöbére. S ez átka az elfajulásnak, mely az ártatlan nemzedékben sujtja gyakran az apák bűneit! — Igen elfajult, törpe nemzedék vagyunk, testünk erőtlensége, izmaink rugalmatlansága, idegeink ingerlékenysége, csontvelőnk betegessége, agyvelőnk szédülékenységével; törpék és gyöngék a hajdankor ama hős nemzedékéhez képest, mely hadakat vert s országokat alkotott (Galyfűzér a nevelés virányligetéből; elvek, eszmék, irányzatok, nézetek és adatok a kisdedvilág, zsengekori nevelés és óvodák érdekében; írta Ney Fer I. füz. 1855. 11. l.)“

Szerencse, ha ezt őszintén beismerjük előbb, mintsem ivadékaikra nézve késő lenne; mert ezáltal az első lépést a javulásra megteszszük; vajha aztán itt kezeinket összedugva meg ne állapodnánk!

S ha, emberi vélemény szerint, vigasztalás rejlik abban, hogy más kárán még tanulhatunk, hogy más, a valódi polgárosulás rovására, a nőtlenséget behozó bürokráciával és állandó katonasággal előntött s ezért korábban nagyobb mértékben romlásnak indult, de egyszersmind korábban is önorvoslászhoz fogott, nemzetek példáiból okulhatunk: ugy nekünk elég vigasztalás jutott, csak vegyük hasznát; — mert a francia nemzet s vele a németnek egy része is már a mult század közepén oly fajult és erkölcsileg süllyedt volt, hogy szükségkép kellett Rousseau személyében valakinek figyelmeztetni, hogy a nemzet már erkölcsi sirjához közel áll. Az általa ajánlott ellenmérég, a természeti nevelés rendszere, kicsinyenkint foganatba is vétetett, sőt más nemzeteknél is kisebbnagyobb mértékben elterjedt; de ujjászülni éppen nem, hanem csak a romlás növekedésének ellensúlyozására tapasztaltatott alkalmasnak az állított leldékkal együtt; és bebizonyult, hogy a közerkölcsi és testi romlás csak a nőtlenség megszüntetésének, a foganatba vett alapneveléshez járultával s viszont szünhet meg; — egyedül így teremthetvén új ép nemzedéket,

ritkán valódi megtéréssel — szerelemből? soha, mert hisz ez szivéből már kialudt, kiégett, hanem — számitásból, alacsony zsebérdekből későn (ha t. i. ekkor is szabad neki) nőszülve beteges gyermekeket nemz, gyakran nejét nyavalyába keveri, s a szerencsétlen pár huzamosan sinlődve nyomorog, vagy neveletlen kórماغos árvákat hagyva maga után, idő előtt a sirba dől.

Hát az ezernyi vadházasságban és homályban született gyermekek sorsa nem szivrázó-e? és a népesedés meg az ipar céljára nem hátrányos-e? midőn ezek titokban rosszul nevelve elsatnyulnak, rossz erkölcsben felnőnek, gyakran pedig borzasztó kegyetlenséggel saját szülőik vagy más, a szoptatásra vállalkozók nagyobb részének gyermek-ölő rendszere, által elemésztetnek. Ha az árnyékszékek és szemégtödrök szólani tudnának, elszörnyükdőnének bizonyágtételeiken. Az e rovat alá tartozó szülők romlottanabbjainak pedig vajmi cifra szerep jut néha. *)

Nem mondhatni ugyan, hogy e pontra ki nem terjedt az emberbarátok figyelme; mert lám a talált gyermekek felvételére s nevelésére leldék vagy lelencházak állítottak fel a nevezetes

*) A nálunk is már nagyban terjedő vadházasság ily cifra szerepének példájaul, a ponyvairodalomnak a vásárok s falusi bucsuk alkalmával a templom körül települt tarka termékeiből, szabadjon egy mutatvánnyal szolgálnom.

Egy idős asszony Franciaországban elment szoptatni való kisedet keresni, hogy ezáltal kávéra valóját kiállithassa. Utközben találkozik egy becsületes emberrel, ki vele ily beszédbe eszkeedik: „Jó napot, édes asszonyom.“ — Isten áldja meg az urat! — „Látom ön el van fáradva, mit keres?“ — „Én a szomszédvárosba sietek, hol ma templomszentelés lesz, ott valami becsületes embertől, minők ily alkalommal összejöni szoktak, szopós kisedet kívánnék vállalni. — Ne menjen az asszony oly messze, ha ez a célja, miután az ottani ünnepély önt ugy sem érdekli; ime itt egy szép kised a köpenyem alatt, vegye át pirulás nélkül.“ — O én igen meg vagyok elégedve, mond az asszony, a fizetésen majd megegyezünk, mert én az urat becsületes embernek nézem. — „Legyen az asszony megnyugodva, s mellőzze az ily beszédet, mert oly ember vagyok én, ki a helyes dolgokért megfizethet. Itt van 30 Lajosarany; vegye ezt fölpénzül, és ha jó gondját viseli a gyermeknek, számot tarthat a jutalomra.“

— Csupán Fehérmegye területén, hivatalos kimutatás szerint, havonkint 40—50 törvénytelen gyermek születik; mely szám körülbelől $\frac{1}{10}$ -dét teszi a törvényeseknek. (Hát az így-amugy elemésztett magzatok és gyermekek száma nem tesz-e ismét ennyit?) — Szomorú, hogy a tejetlen családanyák majdnem ohajtani kénytetvék ez állapotot, hogy szoptatós dajkát kaphassanak.

nagy városokban mindenütt még pedig nagy áldozattal, sőt némely helyen és Bécsben szülde vagy szülőintézet is van. (Az egész osztrák birodalomban 40 szülde van; ezekben évenként 16,000 *leányasszony* szabadul meg terhétől; — a bécsi szüldében tavál 8503 terhes nő talált menedéket, s közülök 8481 szült; s, pedig 4418 fiut és 4063 leányt; közöttök halva lett 258; kettős 122, hármas 1. — Szomorító adatok!) — Lábra kapott a buzgóság eziránt hazánkban is Pesten 1840—3 körül, de tüze kialudt, s lelede maig sincs; — de nem is kár! — Mert ámbár a leány-asszonyok szülését gond alatt végzi s megmenti az egyébként szegény miatt veszélyben forgó gyermekek életét, meg a leltekét is; de mindezzel az elvetemültséget nem kisebbiti, hanem neveli; midőn a törvénytelen és bűnös uton fogamzott gyermeknek sokkal jobb ápolást, az elvetemült nőnek — az elvetemültségért mintegy jutalmul — kényelmesb szülést nyújt, mint sok más ezernyi ezer törvényes de szegény ágyban szülöttek és ezeknek becsületes anyjaik részesülnek. — Ily és az itt leirt nőtlenség szomoru következményeinek szempontjából épen nem örülhetni oly máskép dicséretes statistikai adatnak, mely szerint az osztrák birodalomban — Magyarország és kapcsolt része meg Erdély nélkül — 1837-ben már 34 lelede volt, és felvett 86,802 gyermeket; az ezekre tett folyóköltés ben az intézetekben 284,789 —, intézeteken kívül pedig 1,221,027 forint; összesen pedig 1,505,816 pft-ra ment; került tehát egy gyermek 17 fr. 30 kr. a ház és szerelvény kamatain kívül. *)

Az itt helytelenített leledék eszközlésével a pesti bölcsődék felvételi szabálya ellenben a szoros erkölcsiség célja miatt egyenesen ellenkezik; emezek az elvetemültek gyermekeit nem, hanem csak a becsületes szegény nőktől s törvényes ágyból valókat veszik fel. **) — Mind a kettő szélsőség. — A közélet

*) A fiumei leledében 1845-ben 103 elhagyatott gyermek volt felvéve s legnagyobb része kiadva szoptatós dajkáknak, kik havonként 3 pftot huztak. Az intézet évenkénti kiadása körülbelül 40,000 pft-ra rugott. Azon lyuk felett az utcán, hol a vaskosárba tett lelece beemeltet ik e felírás áll: „Pater meus et mater mea derelinquerunt me, Deus autem suscepit me.“ (Utazás-naplóm 1845. 38. l.)

**) A pesti két bölcsöde egyiütt csak 39 törvényes ágyból származott szegény csecsemőt birt felmutatni 1859-ki júniusban; pedig nem is szoptatnak; a tejetlen vagy beteges és elhalt anyák gyermekeinek száma pedig igen nagy. — Ez idő óta az említett felvételi szabály — igen bölcsen — itt fs mgtágitatott.

kijeleli azon elv, melyként „az anyákat — jók vagy roszak — a munkának megnyerni, a gyermekeket pedig — akárkitől származzanak — mint ártatlanokat, a veszélytől megmenteni, jól felnevelni kell.“ — Ez elvet alkalmazandjuk alább, most menjünk tovább.

Nem szomorító-e továbbá tapasztalni, hogy azért, mivel a nőtlen elcsábítja más nejét, s e megveti férjét, a férj más férj nejénél keres, sőt mondhatni, hogy néha — kellő türelem s életbölcesség hiányában — kénytelen keresni magának kárpótlást; mely továbbtovább füződő láncolat néha, Isten tudja, hol és mily tragiko-drasztikus jelenetek kíséretében végződik. Ily sorsu szülők közt, kiknek körében *a cseléd is, mint tanu, gyakran pedig kerítő eszköz, kénytelen elromolni, alkalmas gyermeknevelésről pedig szó sem lehet*; de igen is van láttatja a hódító tetszvágyból származott s elharapózott fényüzés alól kirívó békétlenségnek, az ugynevezett cifra nyomoruságnak, az idegen boldogság megrablását követő istentelenkedésnek, a férj basaságának vagy női zsarnokságnak és mindkét oldalról üzetni szokott vagyonzárlásnak, az egymás csalásából eredett közös romlásnak, mely évek multán az élvezett kéjek helyét elfoglaló legszánandóbb állapotra sőt nem ritkán saját gyermekeik általi megvettetésre is juttatja az elaggott könnyelmű szüléket.

A nőtlenségnek ily szomoru és káros behatása a házasságra adott kétségkívül okot azon közdanára, melyet a különben legőszintébb nőtisztelő Fáy András még 1821-ben a nőgyülölők számára irt s így szól:

Az asszony egy szükséges rosz,
Szép bőrbe compingált gonosz,

Házi doromb.

Ha férjnél van, övé a ház,
A férje pedig csupán váz,

S fületlen gomb.

Vége a szabadságának
Az eszének kalapjának
S többnyire boldogságának

S belép a gond.

Nagy baj, ha kezdi félteni;
Mert több egy asszonyt örzeni
Mint száz balhát.

Még nagyobb baj szemet húnyni
S annak vakká lenni tudni,

A ki jól lát.

A menyecskét galambjának,
A gavallért barátjának
Nevezgetni, s sógorának

Venni füt-fát.

Hogy ha szép a feleséged

Az a kinos nyereséged

Hogy mást ölel;

Ha pedig csúf a menyecske,
Szomszédban nyal sót a kecske,

Otthon nem kell.

Megöleled a pénzeért,
Vagy a ház csendességeért;
De a csinos szomszédnéért
A hideg lel.

Jaj, de ha asszony nem volna,
Az emberi nem kihalna,
Ezt gondold meg!

Ápád is feleséget vett,
Pántofli alatt szenvedett,
Még sem halt meg.—
Ne légy hát több az apádnál,
Jobb a deákné vásznánál,
Hanem sürögj a lyánkáknál,
S házasodj meg!

Vajmi sok házasság hü rajza, s vajmi sovány vigasztalás és csekély sikert ígérő toborzás egyszersmind!

S valóban, javult bár a világ tagadhatlanul a nemi erkölcsökben is a szemtelenül buja dús római urnők kora óta, ha nem is annyira a szigorú Káto törvényei s a megrovó szatyrikus irományok ereje által, mint inkább a belbéke, nyugalom, hatalom és bőség feldulása s a véres középkor huzamos harci fürgetege után az újabb kor megalakulásának nehéz munkája alatt; mégis — mióta a nőtlenség minden faja a szent élet, honvédelem, jobb kormányzás, és terjedtebb iparviszony színe alatt a világban ennyire eláradott, s mióta kivált ennek kifolyásaként XIV-ik Lajos francia király fényüzésének s madame Maintenonnal gyakorolt viszonyának példájára a kárhozatos álmiveltség hiúsága minden emberre, ki magát civilizáltnak csúfolhatni képzelé, elterjedett, ráragadott és közdivattá vált — oly romlást fejezett ki ismét, mely jellemében a most megrótt római erkölcsiségnél ugyan szelidebb, de a kereszténység szellemével a keresztény vallás szent céljával szemben illetlenebb, kiterjedésében sokkal nagyobb, az okozott baj tehát annyival érzékenyebb, mert nincs emberosztály, melynek benső boldogságát egyenes vagy görbe uton, kisebbnagyobb mértékben fel ne dulta volna már; sőt oka lön annak is, hogy a családi boldogtalanság közt növekedett hajadonokból minél örömeztőbb s minél több áldozattal üzik a fiatal emberek (tisztelve a kivételeket) a regényes szerelmi kalandokat, annál inkább irtóznak őket nőül venni, ha csak a sok költséggel járni (bár épen nem kellő, hanem) szokott nőtartásra valót is vele bőven meg nem kapják; s e szerint minthogy nem a szív, nem is annyira az ész, mint inkább a zsebérdék vezeti a kérőt a már kiszaglászott koncra, mi csoda, ha ismét és ismét csak a rossz házasságok szaporodnak egyfelől, s ismét és ismét a nőtlenek,

csapodárok és kicsapongók különben is igen nagy száma gyarapodik másfelől. *)

Bizonybizony még mindig igen méltán kiálthatunk fel e tekintetben mi is: „O tempora, o mores!“ és kérdehetjük: *hol a szer e rossz ellen, mely nem lehet eléggé heroikus? — s melyik az a becsületes ember, ki ily heroikus szert, ha csakugyan ilyennek lennie kell s ha ilyen van, kérlelhetlenül alkalmazni vonakodnék?*

Az eddig mondottakban elég oka rejlik ugyan a legbizonyosb hatást biztosító s minden áron és lehető gyorsan alkalmazandó, habár legkeserűbb ellenszernek; mindazáltal nem véljük feleslegesnek az élvezetekben uszók és elmerültek számára és fejére — kiknek érzékei eltompulni szoktak — azt különösen is indokolni, annak megmutatásával, hogy:

II.

A nötlenség általában oly vétség, mely, már magában is, a lehető legnagyobb büntetésre érdemes.

A teremtőnek az emberek testalkatában nyilvánuló célja**), és bármely ország fenállása, de kivált haladó virágzása mulhatlanul feltétezi a *népszaporodást*.

E szerint minden, ki nem szaporít, a teremtő célja és az ország javának feltéte ellen vétkezik, ránk nézve pedig valóságos nemzeti bünt követ. — Oly *természeti és erkölcsi törvény*: mely a testileg képtelenekre enged s tesz *egyedül* kivételt.

Célirányosan pedig mai képzettségünk erkölcsi miveltésünk s polgári és vallási szerkezetünk szerint népet szaporítani csak *törvényes házas élet által* lehet, illik, és kell.

*) Németh Sarolta szerint: „a nősülési frigyét csak úzérkedésből kötik és pedig akkor, midőn ifju éveik minden gyönyörét kimerítve megunták a világot, meggörbültek adósságaik sulyától, akkor jut eszökbe a nősüléssel vagy inkább házassalással minden ifjui botlásukat helyrehozni akarni.“ (Divatcsarnok 1860 8-ik sz.)

**) „Nötllenül élni nem bölcsesség, mert a bölcsesség egyik ágozata azt mondja: „minden erődöt arra fordítsd, a mire adatott, és úgy miként azt az erő rendeltetése kívánja.“ Barsi József „A szerelem és házasságról“ cím alatti pályaművében, Napkelet 1860 8. sz.

E szerint minden, ki törvényes házas életen kívül szaporít, mai *képzettségünk, erkölcsi miveltségünk s polgári és vallási szerkezetünk ellen vétkezik*; de *vétkszik a tőle származott gyermek becsülete ellen is*, kit miatta a régi törvények a felsőbb jogélvezetekből kizártak, ki ezért megvető szájalom nélkül szülőire nem gondolhat.

Ugy de a vétkesek büntetést érdemelnek; tehát minden, ki nem szaporítandó meg nem házasodik, vagy házasságon kívül szaporít, méltó hogy sulyosan és javítólag büntetessék.

A nőtlen tehát szaporít vagy nem, *egyiránt vétkes*; ezért büntetést érdemel.

A vétkek azonban, minél huzamosban s kiterjedtebben üzetik, minél több nemben, csábitóbb, botrányosabb modorban gyakoroltatik, s minél több ember ellen követtetik el; következései minél rosszabbak, annál bizonyosb és nagyobb mértékü vagy sulyosb büntetést von maga után.

Már pedig a nőtlenség vétke — mint *a természet ösztönét szabályozó* polgári szerkezet által felállított s a vallás által megszentelt házasságnak ellentéte — a nőtlen élet egész huzamosságában a nőnem terhére, erényének alávaló kikémeleléssel s még aljash kísérlet alávételével, ha lehet, lerontásával minden nevü és rendü nőszemély irányában határtalan kiterjedéssel üzetik, s nem ritkán a testi és lelki életet egyiránt fonnyasztó bujaság több fajanak csábszerével és csalétkével a közerkölcsiség felett örökődő egyházi és világi törvények és elüljárók gúnyára a legkitünőbb legmagasb helyzetü emberektől (tisztelettel kivéve a kiveendőket) le a cselédségig és koldusig minden osztály nőtlenei részéről néha baromiségig botrányos modorban gyakoroltatik, s a közönségesen szabadszemélyeknek (!) nevezett szemtelen büneszközökön kívül igen sok erényes polgárcsalád sarjadéka szerencsésének s becsületének aláásásával, a házasok boldogságának feldulásával, és a homályban, vadházasságban született törvénytelen gyermekek nagyobb részének elvesztésével, a többinek pedig testileg és lelkileg rossz nevelésével az egész emberi társaság ellen követtetik el.

S most kérdés: a nőtlenség, mint ilyen, s következményének részleteiben még *sokkal rosszabb is*, mert a létező nyomor igen nagyrésze közvetve vagy közvetlen belőle forrasozik,

már magában is, nem veszélyesb-e a gyilkosságnál, mely közönségesen rövid idő alatt véget vet az életnek, mely talán ugy is sulyos, nyomoru s megunt volt, mely esetben a gyilkos legalább a szerencsétlenre nézve szabadító angyallá válik? — Igen bizony, veszélyesebb sokkal is, mert az általános nőtlenség természetéből eredő bajok és kinok igen tartósak, s nekik az emberiség legnagyobb része így vagy amúgy martalékul esik.

Ugy de a gyilkosság halállal büntettetik, mely még ma is legsúlyosb büntetésül ismeretes (holott pedig valódiilag igen szelid büntetés sőt sok esetben jótétemény s csak magára a társalomra nézve káros); — hát a nőtlenség szörnyü vétke mivel büntetessék, ha már sokkal is veszélyesb és terjedőbb természeténél fogva *sokkal is sulyosb beszámítás alá* kell esnie mit a gyilkosságnak?

E kérdésre a humanizmus szellemében azt felelhetnök, hogy a nőtlenség a bántott emberiség, jelesen az általa sulyosan szenvedő családok élet javára, nevezetesen a nehéz nevelés könnyítésére a nőtlenség korosultához képest sulyosbodó módon büntetessék, azaz adóztassék, s mint ez által megbélyegzett, közös megvetés tárgya legyen. Ki mondhatná például a törvény, hogy „a nőtlens köteles a nevelés terhében résztvenni többszörös adó által, még pedig korosultához képest többszörözendő adója által, s pedig úgy: hogy a nőtlens 25 éves, (de a férjtelenek is, hogy öneltartóztatásuk által a férfiakat ne sujtsák, 22 éves) korukon túl — ha különben orvosi vizsgálat szerint házas életre képesek — minden közadójokat és bármely közterhőket a köznevelés javára kétszeresen-, 30 éves korukon felül mind a két nembeliek háromszorosan-, 35 éves korukon felül négyszeresen fizetendik s róják le; s mint ilyek, minden köz- és magán szolgáltatásra képtelenek.“ — S ez nem is lenne egészen új dolog, ha jól tudom, Kantu Cézár szerint, miután az egyiptusiak, atheneiek, spartaiak és korinthosziak a nőtlenséket a közhivataloktól eltiltották, tőlök a temetési végtiszteletet megtagadták, már Augusztus is behozta a nőtlenségi adót, melynek indítványa a nyugot-europai népeknél többször felujult; sőt a hirlapokból tudjuk, hogy legközelebb a genfi hajadonok egylete is egy kérvényt nyújtott be a közhatalomnak, melyben a nőtlenség terjedésének s vele az agglegénység és ággleánység unalmai s ezen unalomból

eredő fősvénység de főleg a társalmat elsatnyító titkos bűn eláradásának gátot vető oly törvény követeltetik, miszerint a 25 éves nőtlen számüzesség, s ha 5 év mulva hazatérvén sem nősül, még botütésekkel is büntetessék sat.; — kár hogy a nevelés céljairai pénzbüntetés vagy adó eszméje, mint a melyből én föntebb kiindultam, nincs vele összekötvé, mely a büntetés módját megneemesitené.

Mindazáltal, mivel — bár e törvény szigoru foganatba vétele szembetünő javulást eszközölne, s így ez indítványnyal a pályafeladat is meglehetősen meg volna fejtve; mégis — ez teljes sikert semmikép nem ígér, sőt tarthatni, miszerint a nőtlenység egy részben kiváltságos garázdálkodássá fokozódhatnék általa, mig ellenben a nőtlenek másik része megházasulván, a külebb terjedő gyermeknevelés könnyítésére a közadót fölöző nőtleniségi adó hatása alig lenne érezhető — : a közelebbi jövőkor értelmi nagyságától nem a humanismus rovására ható ily egyoldalu szabályokat várunk, hanem gyökeresen orvosló szerek kitalálását és erélyes alkalmazását várjuk, s e várakozásunkban nyilatkozó bizalommal leginkább megtisztelhetni is véljük; sejtjük tehát, miként a közelebbi idő a legtöbb rosznak kutfejét, a nőtleniséget, törvényszékének szigora elé állítandja, s kitünvén annak a gyilkosságnál veszélyesb természete, nem fog ez megelégedni az esetről esetre alkalmazandó halálos büntetésekkel, de a kiváltságosító nőtleniségi adóval sem, hanem, *hogy a bünt lehetlenné tehesse*, kimondandja fejére a legsulyosat, miszerint: a nőtlenység a földszinéről gyökerestől irgalom nélkül kiirtassék.

S e kemény büntetésben rejlik tulajdonképen azon *heroikus szer*, mely a család-élet szörnyetegét elemészteni e helyen ajálkozik; — mely azonban feltetsző kemény vadságának színe alatt oly *szelid*, mint maga az ezt sugaló jelen század szelleme; s jellemében a mily szelid, alkalmazásában épen oly *fényes sikert ígérő biztosíték*. Mert a nőtleniség bűnének s magának a nőtleniségnek kiirtása itt nem szándékoltatik tüzzelvással végrehajtatni, sem semmiféle sem erkölcsi sem anyagi kényszerítéssel vagy büntetéssel eszközöltetni, hanem az a nőtleniség terjedését előmozdító okokat és viszonyokat elhárító házasság szentiségének méltóságát helyreállító gyökerei intézményekben helyeződni sejtjelmeztetik. Mi okból azt szükséges nyomoznunk, hogy:

189228

III.

Melyek az ily bűnös nötlenség terjedését előmozdító okok és viszonyok? — vagyis: a nötlenség védelme miben áll?

Az eddig mondottakban felmerült tények borzasztósága felett felindult állapotunkban mármár hajlandók valánk a vádlott felet kegyetlenül elítélni. Nehogy tehát heveskedő egyoldalúsággal vádoltassunk, hallgassuk meg a bépanaszolt másik felet is egész higgadsággal — *audiatur et altera pars.* — Itt a bépanaszolt fél: a nőtlenek tábora, még pedig a szabad nőtlenek tábora, mert a vád a kötelezettekhez ezuttal ki nem terjed.

Ime itt jön az előcsapat, utánna a nagy derékhad sűrű tömege, melynek gőzétől s felvett porától az utócsapat észre sem vehető. Pirtsunk reá kissé, hozzuk őt zavarba, rögtöni támadással, vegyük el kedvét a védelem logikájától, mondván: Talán azt hiszik önök nőtlen uraimék, hogy nem önök az okai, ha nősülni nem mervén, állítólagosan nőtlenkedni kénytelenek, hanem a szegény leányok átalában — ? — csalódnak. Tessék csak sorban megkérniök az otthon várakozó hajadonokat, nem fog-e mindenik örömeüst férjesülni azzal, ki a többek sorában szívével eszével öszhangzik? — de biz igen. Hanem épen az a bökkenő, hogy ilyen nehezen akad már csak azért is, mert a csapodárkodásban kimerült, későn s csak számításból nősülő férfi közönségesen ridegebb, mintsem az általa megfitymált ártatlan hölgy kebelét betölthetné, s ezt tapasztalván, kénytelen a hajadon tovább várni, míg végre ez férjtelen amaz pedig nőtlen marad.

De hát miért is nem mernek önök nősülni, vagy ha igen: miért is nem annak idejében és szív szerént?

A nőtlenek védbeszéde körülbelől ezekben öszpontosul: „Azért nem nősölünk annak idejében, mivel sok idő kell hozzá mai világban, míg, főleg a tanult férfi, önállóságra vagy egy család eltartását biztosító állásra juthat; mert nem elég a növendéknek iskolai tanulmányain, tudományi, mezőgazdasági és ipari gyakorlatain s tapasztalati utazásain vagy vándorlásain túlesnie, valahová felvétetnie vagy nagykorúságra jutnia, hanem még a katonakötelezettség is hátráltatja letelepedését

vállalkozását és nősülését; — e hosszú idő alatt pedig s a világban forgolódás közben minél tovább, annál több alkalma van átlátni azt is, hogy a leányok ma többnyire hibásan neveltetnek, s ezért ábrándozók és hiuk, fényűzők és dologtalanok, kényesek és makacsok, testileg gyengék és betegségre hajlandók, szóval olyanok, hogy velök csak baját szaporítaná a kivált huzamos nőtlenységben már függetlenséghez szokott fiatal ember; — annál inkább átlátja, mily nehéz eltartani az ily nőt, főleg pedig az ilyektől származott s talán el is szaporodott gyermekeket, midőn a gyermeknevelés már magában is igen súlyos és költséges teher ma; mit pedig a családtagjainak néha együttes, gyakran sorban való betegeskedése, nyavalyája s e miatt a jövedelem elakadása sanyaruvá is tesz; — átlátja, hogy a szívével eszével talán egyezőnek hitt nőbeni megcsalás s a tőle örökös *elválhatlanság* mily lélekölő gyötrellem, átlátja továbbá a közterhek kivetésénél a most említett családi terhek tekintetbe vételének hiányát s mindezekben tényezőit a boldogtalanságnak és kétségbeesésnek, végül azon éles ellentétet, mi az elkötelezett nőtlenek sorsa és a nősültek sorsa közt oly igen feltűnő.

„Igen, — lehetetlen be nem látnia, mily nagy különbség van az ily köteles nőtlenek és a házások élete közt még emezek legjobb esetében is! — a házastársak közti szerelemhiány miatti boldogtalanságon kívül a köztehernek (mely — mint mondták — a gyermek-nevelés költséges voltának tekintetbe vétele nélkül vettetik ki egyiránt nőtlenre és nősültre) kiválólag a családapákrai nehezedeése annál inkább idegeníti el a jónak a rosztól megkülönböztetésére eljutott fiatal embert, minthogy az elkötelezett nőtlenek kényelmes élete annak ellenében nagy vonz-erővel bír; s ha nem lehet is mindenegyik pap, katonatiszt, köz- és magánhivatalnok vagy szolga, de ezeknek nőtlenégi életét eltanulhatnia és követhetnie lehet, követhetnie jól esik, tehát bizonyosan követi sőt az említett okok miatt követni kénytelen is. Átlátván pedig e két sors közti különbséget, választása igen könnyű lesz; — választja t. i., mert lehet, az elkötelezett nőtlenység sorsát; s miért ne? hisz azok a családi, testi, lelki és költségeskedésbeli terheket nem érzik, aránylag csak annyi adót fizetnek, mint a családos emberek, még is a

nemi élvezetekben több és jobb, mert változatosabb részük lehet, mint a nősülteknek, sőt azok részére és kényelmére az államok — a házi ágyasok mellett még bizonyos közháremféle intézetek számtalan fokozatban szabad nyitását (nem engedélyezik ugyan, hanem a mi ennél sokkal rosszabb) tudva türik sőt mintegy intézik s a bajok özönével küzdő nősültek adóiból mintegy költségek, a mennyiben közorvosi pontos felügyelettel is elláttatnak. S ime imiggy válik (még a megrovott nőtlenségi bűn nélkül is) egyik okává a nőtlenség terjedésének *az elkötelezettek példája.*“

„E körülmény együtt a nemi ösztön ébredését — kivált az önállósághoz juthatás nehézségének ellenében — kelleténél korábban felébreszti s nemcsak a szerelmi kalandok üzésére, hanem a felsőbbség türelme — lehet mondani: szárnya — alatt szaporodó büntanyák látogatására is igen alkalmas levén, az egykor szépreményü ifju, mire önállóságra jutna, életuntságba esik s mint ilyen már szívből nem nősülhetvén, csupa becületességből is nőtlen marad, miután tudja, érzi, hogy egy derék férj hivatását betölteni képtelen, egy jobb sorsra méltó nőt megcsalni nem akar; a nősüléstől szükségképen iszonyodik; vagy — mint mondánk — sohasem nősül, vagy csak akkor, ha üzlete és állása sok pénzt kíván, s önerejéből azt meg nem győzi; a midőn nőt magának számításból keresni — *számításból nősülni — kénytelen.*

S nincs-e e védelemben nagy igazság? —

Sőt igen, ezt senkisésem tagadhatja, hanem inkább be kell ismernie, hogy e védelem minden felhozatni szokott egyéb okokat magának alárendel. *)

*) Lássunk ezekből példányokat. — Barsi J. szerint: „minden bűn és baj forrása az okosság hiánya vagy oktalanság; s így a szerelmet és házasságot kísérő minden bűn és baj is... oktalanságunkból ered.“ — (A szerelem és házasságról. Napk. 1860. 8. sz.).

Kmetti István annak okát „hogy oly kevesen bírják magukat a házasságre adni, s oly kevés boldogsággal találkozunk ez életben, nevelési rendszerünkben s az ebből kifolyó fényüzésben, divatvágyban, vallástalanságban, ennek kihajtásában, az erkölcstelenségben és a mi ezekkel összeolvadt, a társas életben“ helyezi. — Alább pedig ezt mondja: „A nem házasság okau a fényüzést, divatot, a nők könnyelműségét hozzák fel elég helyesen; de nem gondolnak arra, mi ezt megszüntetné, holott a nők csak azért akarnak ragyogni, fényleni, hogy nekik tessenek, s ha e cél elérése sokba kerül, oka (tehát már

Ha már most az imigy kihallgatott szabad nőtlének körülményeit az összes elkötelezett nőtlének nagy számának fenebb érintett folytonos terjedésével együtt elmélkedésünk tárgyává tesszük, irányát, tovább fejlődésének természetét vizsgáljuk, nem jövünk-e reá, hogy az, egyenes vonalban, a kommunizmusnak tart, melytől pedig annyira irtózik az embereknek még azon része is, mely akár mint élvező, akár mint szenvedő, annak ezen első vagyis nöközősítő részében már tetteleg osztályos.

okok oka. — R.) az, kiért a költség történik; — ki ezt nem akarja, ne bókoljon a nők előtt sat.“ — (Miért nem házasodnak ifjaink? Divatcsar. 1860. 6. 7. sz.)

Pataky Fer. azt állítja, hogy „a takarékoság, lemondás, gazdálkodás általában a házasság erénye nőinknél igen másodrendű dolog, ellenben a vagyontúli terjeszkedés, a csillogás vágya, feltűnési viszketegség, szóval a fényűzés mindinkább terjed. — Ez oka, hogy évről évre kevesebb áldást és megelégedést találunk a családi életben. Ez oka, hogy a férfiak oly nehezen tudják magokat a házasságra határozni“ sat. (Div. cs. 1860. 3. sz.)

Németh Sarolta pedig erre feleli: „nem igaz, hogy azért nem nősiülnek a férfiak, mert félnék a nők fényűzésétől, hanem azért, mert midőn nősiülni akarnak, szeretnének egyszersmind házasodni is, ez pedig nem mindennapi dolog; s mert nem érzik magokat képeseknek családjuk fentartásáról gondoskodni; — ... hisz épen a férfiak azok, kik a legegyszerűbben nevelt, zenét, nyelveket nem tanult nőket libácskákknak nevezik, kik mindig polgárosodást, műveltséget emlegetnek; s valóban nem is lehetlen a panasztól szülői körből kiemelkedéssel a jó és gondos háziasszony, boldogító feleség, szerető anya szerepét megegyeztetni; — de nem kellene félni, hogy a panasztól nevelés miatt a férfiaknak a menyasszonyi hozományból nem jutandó annyi, hogy ők házukon kívül pazarolhassák a pénzt, s kártya és palackokkal rakott borasztal mellett reggelig dözsölhessenek a nélkül, hogy a kesergő nőnek csak egyetlen hanggal is szabad volna a fölött fájalmát nyilvánítania.“

„A férfiak legtöbbször a házasságból aljas kalmárkodást űz; a nőtlének, midőn egy házba, hol hajadonok vannak, belépnek, nem nézik azt: tudnak-e főzni, értenek-e a külső belső gazdálkodáshoz, beszélnek-e nyelveket, játszanak-e zenét, vagy erényesek-e? — ezeket figyelmökre sem méltatják, mert nincs pénzök; — ellenkező esetben lehetnek tudatlanok, rútak, sőt erénytelenek is, azonnal sat. sat.“

Szegény férfiak! A polgárosodás nagy eszméje hová vitt titeket!? — Ha szózatokkal nagyapáitokat a sirok mélyéből felkölthetném, unokáik szellemi törpültségétől és erkölcsi süllyedésétől elborzadva hullának vissza, nem ismerve eként elfajult utódaikra.“ — Itt megszólítván hölgytársait, mondja: „kerüljük a bemutatott férfiakat, örizkedjünk tőlök, mint a bélpoklosoktól, mert csak romlásunkra vannak.“ (Divatcs. 1860. 6. sz.)

Magyar Fer. szerint „a házasságok boldogtalanságának oka: hogy nem oly indulattal és céllal lépnek a házasságra, mint az Isten rendelte, és a

Mi van hátra, hogy e rettegett rémrendszer minden egyéb részeiben is megalakítsa magát, ha alakra még most csakugyan szüksége volna? Előbb sima képpel észrevétlenül foglal e gonosz, s midőn urrá teendi, akkor szervezendő is magát; — legalább úgy látszik, mintha ezen irányt követné. *) Meglehet, ha sebes haladásában egy pillanatra feltartóztatni, erősen szeme közé nézni s foglalásaért kérdőre vonni akarnók, ezt valamilyik apostola azzal indokolná, hogy „az előszámlált sok nagy bajt, romlást a nötlenség csak azért okozza, mivel a házasság rendszere miatt véteteknek tulajdonítatik az, mi természet szerint nem vétetek, hanem inkább túlhevés véralkatuakra nézve valószínű szükség; az okozott bajok pedig nem egyebek, mint az egyházi tiltás visszahatásai, minőt minden tiltás szülni szokott, mert nitimur in vetitum; holott másrésről az államhatalmak

természet kívánja; sem nem élnek abban úgy, mint a bölcsesség javalja és a keresztény vallás parancsolja. Az indulat részegségét, józanság, higgadtság sőt lankadság váltja fel; kik azelőtt epedve vágytak egymást látni, egymásnak tetszeni, most mindennap s egész mindennapiságban látván egymást, az elfödözött hiba napfényre jő, a remény helyét csalatkozás, unalom, keserűség érzete foglalja el; — a célhoz jutott rang- és vagyonvágy az üres szívet be nem töltötte, vagy a gyermekeik választási jogát bitorló szülők iránti engedelmesség áldozata lön egyik fél; vagy a ház kormányzásában nem tudnak megegyezni, vagy a kölcsönös becsülés s gyöngédség hiánya tátong közöttök, vagy a hűtlenség, vagy végre az öregek konkoly hintése miatt szenved egyik a másikatól. — Az ellenkező jellemű azaz természetű, érzésű, gondolkozású s az igen különböző sorsu, rangu s életkoru személyek közt boldog házasság alig remélhető.“ (Menyekzői repkény 1860., második beszéd.)

Ezen eredményeit a különböző oknyomozásoknak egymással igen szépen meg lehet egyeztetni ugyan s visszavinni a Barsi ur által oly kerekdeden kimondott „oktalanságunk“-ra; a midőn az okok oka aztán — ha így akarjuk — csakugyan elő is tűnik; de miuthogy egyfelől akarati cselekedeteinknek akadályai, melyekre az oknyomozók kevés tekintettel voltak, oktalanságunkat igen feltétesse teszik, másfelől oktalanságunknak ismét oka van, világos: hogy a tisztelt nyomozóknak velem együtt szükséges tovább menni, hogy az okok okainak okát is felfedezhessük s elhárítására biztos utat módot jelezni képesek legyünk a nélkül, hogy a végokot, magát az Istent ki az ösztermészet részeinek öszhangzásba hozatalával s erőinek hasznunkra fordításával bennünket megbizott, s e célra megmérhetlen szellemi kincsesel megajándékozott, legkevésbé is vádolni eszünkbe jutna.

*) A polgári házasságok terjedése Angolországban — hol pedig különben is tágabb a házasság kötele, mint a katolikus államokban — a komolyabb emberek részén is már csak átmenetet látszik képezni a nőközösségre, mit ott a világhereskedés mozdít elő.

részéről is a szabad nősítés elve pártolásban részesül s a házasságon kívül született gyermekek felett rendelkező régi törvények elévülteknek tekintetnek, ignoráltaknak; — azért itt az ideje, hogy a házasság — mint az újakkal meg nem egyeztethető hajdani s célszerűtlennek bizonyult intézmény — végképen eltöröltessék s a kommunizmus — meglehető rosszul felfogott — eszméjénél fogva *legyen szabad a vásár.*“ Az ily szörű emberek aztán tántoríthatlan hívei Jugurthának, ki azt tartá, hogy „minden nő kéjhölgy, csak el kell találni az árát.“ Pedig valamint lelkiismeretre nézve vannak egyének, kiket az igazság ösvényéről —, ugy vannak nők is kiket a nemi becsületesség utjáról semmi ár le nem tántorít. — S ime egy újabb *nagy horderejű érdeme e jelen pályafeladatnak!* — mely e ragályos téveszmének és hódító ferde nézetnek megigazítását, illetőleg megcáfolását és kiirtását is egyszersmind alkalmmilag — még pedig e fejtvény előzményeül és alapjaul — szükségesli.

Ha egyfelől a házasság megrongált szentségének teljes helyre állítása és benne a folytonos tökélyesbülés, ennek feltéteül pedig minden embernek kivétel nélkül a házasságai képesítése és a házasságnak testileg is kielégítő volta lehetlenség volna, másfelől a köznötlenség a testilelki elsatnyulás ellen biztosítékot nyújtana, magam is a házasság eltörlésére szavaznék habozás nélkül. Minthogy azonban én az ellenkezőt begyőzhetni vélem, azért a házasságot nemcsak eltörlöni nem ohajtom, hanem minden emberre feltétel és kivétel nélkül kiterjeszteni mulhatlannak is tartom.

Nem fog tehát ártani, sőt szükséges lesz komolyabban megismernednünk a szerelem természetével és a házasság rendeltetésével, hogy a megismert bajok felhordott okainak okait is annál könnyebben feltalálhatván, ezeknek s velők a bajoknak is elhárító és megszüntető módjait kijelölhessük.

IV.

Szerelem és házasság.

Mi a szerelem? — E kérdést senkisé meg fejtheti meg fényesebb sikerrel, mint az, ki oly hévvel, oly nemesen szeretett és szeretettet s ki szerelmének oly hangot ada mint *Kisfaludy* Sándor a Hymfi szerelmében, mert

Szerelemről hogy jól írjon
 Akárki, és tüzesen,
 Szükség: érző szívvvel bírjon,
 És igazán szeressen.

Ovid, Sapho s több mások is
 Oly jól azért irának
 Szerelmeket, mert magok is
 Szerelmesek valának.

— (Boldog szerelem : 74. dal.) — mely munkáról írva van, hogy „oly hatást tett az országban, minőt könyv soha sem azelőtt sem azóta nem tehetett, mely megszerezte írójának imádásig emelkedő becsülését a lelkesült magyar nemzet kebelében;“ s mivel a nevezett könyv — „melyet a maga idejében mindenki elragadtatással olvasott s melynek minden betűjét az ifjuság nemcsak megtanulta, de szívébe is véste“ — e pillanatban aligha van a tisztelt olvasók mindenikének kezében, helyén látom átvenni a koszorús költő következő szavait :

Hah! Istenség a szerelem
 E romlandó hüvelyben;
 Segedelem és védelem
 A sors ellen; a melyben
 Mindenható hatalmával
 És tulajdon bűbájával,
 A mit az ész alig hisz,
 Játszva mindent végrevisz.

Rózsákat hint ösvényére
 Ezen földi éltünknek;
 Irt csepegtet sérelmére
 Gyakran vérző szívünknek:
 A bút gondot felvidítja,
 A szegényt meggazdagítja;
 Minden ellen védelem —
 Istenség a szerelem.

A lelket megneemesíti,
 Szépre nagyra buzdítja;
 Az elmét megélesíti,
 A lomhát megindítja;
 Az érc-szívet meglágyítja,
 A fajtalanat megtisztítja,
 Meghajt minden nagyságot,
 Hódít minden vadságot.

Szárnyakat ad a léleknek,
 S magán fellül emeli,
 Bátorságot a félszegnek,
 Mely a bajt megtördeli;

A rosszat meggyölölteti,
 Erkölcöt megkedvelteti;
 Terjed ben az értelem, —
 Istenség a szerelem.

Nála nélkül az emberség
 Itt örömet nem is lel,
 Nála nélkül a mesterség
 Semmi dicsőt nem mivel;
 Minden jónak, felségesnek
 Minden gyönyörűségnek
 A szerelem eleje,
 A szerelem veleje.

Közönséges lelkekből is
 Mily mennyei szikrát ejt!?
 A legvadabb szivekből is
 Mily isteni érzést fejt?! —
 A mi egymást gyűlöléssel
 S ellenséges dühösséggel
 Mindörökké üldözte
 Gyakran összekötözte.

Kicsal minden tehetséget
 Az emberből bájával;
 Betölt minden reménységet
 A boldogság árával;
 Minden átkot áldássá tesz,
 Ő általa türethető lesz
 A legfenébb gyötrelem, —
 Istenség a szerelem.

Táncot, tréfát, játékokat
 Tenyészt a vad pusztában,
 És rózsákon vet ágyakat
 Pályánk nehéz útjában.
 Ez a földi poréleket,
 Mely agyagba rekesztetett,
 Oly tetőre vezeti,
 Hol az mennyét élheti,

Palotává varázsolja
 Az alacsony kalibát;
 Veszélyeket meglábolja, —
 Nincs előtte semmi gát;
 Sőt a bátor, és hatalmas
 A siron is diadalmas;
 Mint az öröm karjába,
 Ugy dül halál torkába.

A természet lépéseit
 Ő indítja vezeti;
 Az ő ezer nemzéseit
 Ő neveli élteti:
 Nála nélkül föld, víz, tűz, ég,
 Zivatarban meredne még; --
 Szerelme az Istennek
 Ada létet mindennek.

(A boldog szerelem: III-ik ének.) — E szerint költői nyelven a valódi szerelem = istenség. De bölcséleti meghatározással is „a való tiszta szerelem nem más, mint azon erő, mely által az ember rokon fajához kiváló indulattal szabadon vonzódik.“ Innen már a régiek mondák: „a világot szerelem igazgatja.“ Vallás-erkölcsi értelemben pedig: a szerelem házasság nélkül veszély, de házasságban megszentelő isteni malaszt, melyben a hitvestársak szellemi rokonulása kell, hogy foglaltassék. Más szóval: a valódi szerelmet a nemi ösztönön alapult s értelem által kormányzott mély érzelem képezi; mi nemi ösztön nélkül csak barátság —, értelem nélkül csupa állatiság volna. Ellen-téte a gyűlöletnek.

Alapul tehát a szerelem a két nem testi különbségén és az érzéki s szellemi vágyak rokonulásán; s lényegesen különbözik a szüntelenül gerjedező vad nőszingertől, mit a szerelem mérsékel és megnesemesít. Kezdetben nem egyéb, mint a test fejlődésével keletkező homályos vágy: betölthetni s üríthetni a keblet meghitt közlékenysége és ragaszkodása által az eszményített vagy látott és megtetszett másik félnek; tökélyes csak akkor, ha ennek érzelve által amazé viszonztatik, sőt vele egyesül. E szerént a szerelem mind a két nemnek természetileg egyenlő tulajdona lehet; de éppen azért *nem szabad előlni a nőnemben a szabad választás jogának érzetét és élvezetét*, mi már oly sok millionak boldogtalanságát okozta.

Valódi szerelemre azonban annak itt közlött fogalma szerint csak az igaz műveltség képes; a műveletlen vagy álmivelt emberekben a kebel szebb érzeményei hiányozván, szükségkép hiányzik a szerelmé is. A nevelés és tanítás feladata tehát a valódi szerelem elemeit a szívet és észet a házasság céljára ki-mivelni minden emberben, hogy érzelem és értelem által kiki képesítessék a *boldogító szerelemben* valóban is résztvenni, miután minden jónak ez a forrása; — nem kisebb feladata azonban *a nemi ösztön ébredését is* — épen nem kárhozható vagy büntető tilalom által, hanem — *az alkalmak elhárítása által lehetőleg hátráltatni, a már felébredt nemi ösztönt ellenben alkalmas házasság által tüstént kielégíteni*, okszerű táplálatot adván a szerelemnek, nehogy e nélkül lángra lobbanván idő előtt kiégjen, huzamos kesergésben önmagát felémészze, vagy bujaságra fajuljon. Honnan kitetszik, hogy a szerelem csak házasságban otthonos, boldogító, és szent. *)

Mi a házasság? — Feleljen erre is először Kisfaludy Sándor:

*) Barsi J. ur — előrebocsátván, hogy nem ismer könyvet, melyben szabatosan körül van írva a szerelem — ezt mondja: „A szerelem nem csupán emberi dolog, nem csupán földi intézmény, hanem oly törvény, mely a világegyetem minden pontjain érvényes, noha azt a természet ezer meg ezer alakban nyilatkoztatja; ez azon törvény, mely arról gondoskodik, hogy a mulandók el ne muljanak, a halandók ki ne haljanak; — — ez a törvények törvénye, melyet az egész világegyetem ural, ez szabályozza az elemeket és az elemekből álló lényeket. — — Megszámlálhatlan titkokba burkolózik, csodás módon nyilatkozik, és okozza az egyetemes élet végtelen változatait az irány egysége mellett. — — A szerelem a világegyetemet átható általános örök hatalom, mely az emberben háromféleképen nyilatkozik 1) a házastársak közt, 2) a gyermekek iránt, 3) a szülők vagy helyetteseik iránt. — — A végelemeiben elolthatlan és halhatlanító láng: szerelem; a halhatlanok közti barátságot és jóakaratot egymásiránt szülő és fentartó láng pedig szeretet. — („A szerelem és házasságról;“ jutalm. pályamű. Napkelet 1860 8. sz.)

Magyar F. a házasság alapjaul a szeretetet teszi, melyet két részhől állít össze: szerelemből t. i., mely annak érzéki- és barátságból, mely szellemi részét teszi; a szerelem szerénte felfellobogó szalmatüz, ideiglenesen hullámzó állati érzék; s a barátság az, mi által az értelmes lények egyike a maga természetét, gondolkozását, érzését, erényeit s tökélyeit másikában észrevevén, örökifju lélekkel gyönyörködik benne; ez állandóul gyarapulhat, amaz lefogy, elenyészik. — (Menyekzői repkény, vagg a boldog házasság, két egyházi beszédben hirdette Magyar F. sz.-széki ülnök Egerben.)

Oh házasság! melylyel két szív,
Érzékeny és ártatlan,
Összehangzó tiszta és hiv,
Egybefonva szöve van:
Te vagy kegyes Istenünknek
Legédesebb áldása!
Legszébb, legjobb örömünknek
Mindig teli forrása.

Minden szép s jó te beléd gyül
Mindenfelül, mindenből;
Te maradtál meg egyedül
Az embernek édenből:
A böles élés nem unatja
Örömid s nem szükíti,
Sőt még inkább kívántatja
És mindegyre bővíti.

A mult idő keserüje
Te általad édes lesz;
A jelenlét gyönyörüje
Téged üdvös mennyé tesz.

(A boldog szerelem: I. ének végén.) — Más szóval: a házasság: célja a szerelemnek; — a szív vágyainak tárgyát háborítlan birtokba helyezi s erre jogosultságot ad. A házasság az áradozó szerelemnek szabályozott medre. Nehogy tehát a szerelem-ár áldása az erkölcsi világban átokká váljék s folyvást féktelenül romboljon, szükséges azt medrébe terelni, midőn e mennyei áldás épen oly boldogító lesz, mint a vizek dagályainak fékezéséből s hasznosításából eredni kellő legbővebb termékenység az anyagi világban. — A házasság a szerelmi szövetségnek törvényes alakja, s mint ilyen, nálunk méltán szentséget képez, mit szent Pál szintoly méltán *nagynak* nevez, mert malasztja: a szerelem, érzékileg is észrevehető áldás, sőt maga a boldogság; mi által minden más szentségtől különbözik.

Tulajdonképen pedig a házasság: a földi boldogság élvezete és az embertenyészetnek emberi méltóságunkkal egyező folytatása végett létesült legegyszerűbb két nem közti társulat; melynek azonban nem szükséges okvetlen a második cél végett is alakultnak lennie, hogy az első eléressék; — ezt bizonyítja az: hogy aránylag a magtalan házasságok közt (a mennyire t. i. általában boldog házasságok léteznek) több boldog van, mint a nemzők közt; ez az oka, hogy a házasság szentségének malasztjából bárkit is kizárni bűnnek tartanunk kell nemcsak, hanem az egészségügy érdekében magtalanítandó egyéneket a házasság szellemi részében — a boldogító szerelemben — mivel sajátlag e képezi a malasztot, kiválólag is részeltetni szükséges. *)

*) Ha van éden e földön, az a boldog házas élet. — Moore Tamás.
A ki nem ismeri a menny örömeit, — ki tagadja a földi boldogság lételet

„De most immár átokká lön

Ez a jó is itt a földön :

Most egy boldog házasság,

Csodált, gúnyolt ritkaság.“

(A boldog szerelem 1833. 178. l.) Valóban nem tehetjük, hogy e pontnál a sok boldogtalan házasság látására az életbölcesség szavát egy elkeseredett sohajban ne fejezzük ki!! — Mert hej, vajmi sokféle baja van itt a férjnek, amott a nőnek, néhol pedig mind a kettőnek. Különösen a kicsapongó férj által megcsalatott jóra való nő, és a hiu nő fékezésében kifáradt s türelméről kifogyott komoly férfi mondhatlanul szerencsétlen; s többnyire egymás terhére vannak azok, kik egymás örömei vágytak lenni; — már Sokrates az elméletileg boldogító házasságot, gyakorlati tekintetben, varsához hasonlítá, melybe a künlevő halak bemenni, s melyből a már benlevők kijöni kívánkoznak — mi ellen azon gúnyor szokott ajáltatni, hogy a férj legyen siket, a nő vak; de mivel az ó zsidók hitregéje szerint a házasság ördöge — Asmodi — ez által még nagyobb

(én „lehetőség“ mondanám — R.), lépjen egymást igazán szívvel lélekkel szerető házastárs hajlékába. A szerető s férje nyílt tekintetén hittel csügöő nő szemeiben meglátandja a menny örömeit, a köröttök játszó ártatlan gyermekek örömeiben a földi boldogságot. — Fönséges eszme a házas élet, mit kevés ember tud felfogni egész nagyságában. Innen van, hogy oly kevesen bírják odaadni magukat ezen életnek s hogy oly kevés boldogsággal találkozunk itt.“ — (Miért nem házasodnak ifjaink? — Kmetty István, Divatesarnok 6. 7. sz. 1860.)

„A természet által kijelelt ut azon egyetlen egyenes vonalhoz hasonlít, melyet két adott pont közt vonhatni; ki erről letér — (vagy leszorítatik — R.), az előtt a görbe vonalok, a bünök és bajok egész világa tárva. — A szerelemnek egyetlen egyenes és természetes utja a házasság; — erről minden letérés nem egyéb kicsapongásnál; — — — mégis „korunkban annyira eltompult a helyesnek érzéke, hogy a legtiszteltebb nevek közt oly férfiakét is találjuk, kiket semmi tekintet sem kényszerített a nötlenségre, mégis ridegen élték napjaikat; a legközelebbi multban hány különben derék emberünk volt e részben szerencsétlen, ki semmibe sem vette e mély alapu igazságot:

„Indignus vivit, per quem non vivit et alter.“

Barsi József: („A szerelem és házasságról.“ Napk. 1860. 19. sz.)

„Nincs szövetség, nincs viszony emberek között az életben, sem szentebb, sem szorosabb, sem gazdagabb következésü mint a házasság. — Szent a házassági szövetség, mert az Isten szerzette azt stb.“ Magyar Fei. („Menyekzői repkény“ 1860. első lap.)

foglalást tesz, a szerencsétlen hitvestárs vigasztalását csak saját társa halálának közelgetésében helyezi; mignem gyakran a ki-merült nemes türelem helyt enged a legborzasztóbb kétségbeesés nemének. *)

S a mennyei eredetű szerelem eme szent intézete, a házasság — íme! — kárhozat intézetévé, szenvedések helyévé, pokollá vált, s a mi több, azon közönségesen elterjedt ráfogással, hogy: *ez nem is lehet máskép!* — Mi, hogy ezt megcáfolhassuk, s megcáfolván, a folytonosan szemelött tartott pályafeladat megfejtéséhez végre kielégítő sikerrel csakugyan eljuthassunk, elemezzük tovább is a már felhozott okok okait e cím alatt:

V.

A házasság szentségét lerontó okok.

A III-dik cikkben előforduló szabad nőtlenek védbeszédéből tudjuk, ha nem tapasztalnók is mindennap, mikép napjainkban *a házasságok igen nagyrészen számításból köttetnek*; de ott ezen eljárás úgy indokoltatik, hogy a nőtlenek ellen indított panasz egészen a társalmi szervezet vagy határozottabban az állam- s némely részben az egyházi-intézmények hiányosságával *palástoltatni látszik*. — Ezt ugyan vakon elhinni nem tartozunk, de hivatalos vizsgálat helyett lelkiismeretesen utánna nézni a feladathoz képest most hivatásunk.

A számító nősülés célja t. i. néha rang, többször vagyon; mely a szív követeléseinek igen gyakran ellenmond, a midőn a szerelem helyét elfoglaló elégtelenség, türelem nélkül, lassankint gyűlölséggé válik; mely aztán tág kaput nyit az idegen

*) Mondják, hogy „kevés nő oly tökéletes, ki minden jeles tulajdona mellett okot ne adna férjének napjában legalább egyszer megbánnia, hogy felesége van s boldognak tartani azt, kinek nincs;“ nem tudni, mennyire igaz e mondás, de mindenesetre hozzá kell tenni, hogy senkisémmé született hiba és fogyatkozás nélkül; — igyekezzenek szert tenni az erényekre, mely az életet édessé és kellemessé teszik. — Magyar F. „Menyekzői repkény“ 1860, utolsó lap. (Ez és hasonló tanács igen szép, de hogy egyszersmind elégtelen, az élet eléggé bizonyítja. — Erényessé az embereket egyedül az egyenlő köznevelés, életüket édessé és kellemessé pedig az erényen kívül az alkalmas körülményeket felállító, fentartó és tovább fejtő társalmi szervezet teheti. — Szükséges tehát ezeket köztörekvésünk céljaul kitűznünk — R.)

élveknak, hiúságnak, a nötlenség bűnének, pazarlásnak; sőt okává lesz a mindig rossz s gyakran szerencsétlen gyermeknevelésnek.

De azt mondhatni talán, miként az ily számító nősülésből eredett házassági boldogtalanságnak önmagok a házasfelek az okai? — mert 1-ör a számítást önmagok teszik meg; 2-or az általa vagy egyéb ok által okozott bajt jóvá tenni elmulasztják. *)

Hanem az elsőre nézve ama kérdés támad: vajon a mai társalmi viszony miatt nincs-e a legtöbb ember erősen érdekelve sőt kiszítetve a számító nősülésre nem annyira ugyan rang de vagyton tekintetében (nem is említvén azokat, kik a férfiui képzettség' hivatal- vagy vállalkozásbeli kamatozásának megfelelő tőkeértékű nőre vagy legalább olyanra, ki a férj ebédje mellé a vacsorára valót meghozza, számot tartani jogosítva érzik magokat)? — s a felelet ez: bizony sajnos bár, de úgy van, hogy az államterhekben, a haladó miveltség által megszorított szükségletekben, az igen költséges gyermeknevelésben, leginkább pedig az egymást üző, rontó, elnyomó tönkretevő, a közönséget mégis csaló vállalkozási szellem versenyében nyilatkozó korunk igényei mintegy kényszerítik épen a legéltrevalóbb fiatal polgárokat a számító nősülésre, hacsak ohajtott anyagi boldogulásukról előre lemondani nem akarnak; feláldozván ezt a szellemi boldogságnak, *hogy ezt ismét a szűkölködés rontsa meg.* **) Mi csoda aztán, ha e házassági spekulációkban másrésről a férjhez való leányaik felmutatásá-

*) Emlékezzünk meg Barsi J. urnak III. cikkünk alá a 20-dik lapon jegyzett szavairól itt is, miszerint . . . a házasságot kísérő minden bűn és baj oktalanságunkból ered. (?)

**) Az emberi nem életcélja nem más, mint egy boldog családos élet. Ámde ezen cél eléréséhez anyagi jólét és sokféle testilelki tehetségek szükségesek, még kedvező körülmények közt is. Ezek nélkül, vagy ha sorsunk mostoha, boldogok nem lehetünk. (Innen van, hogy) . . . folytonosan boldog családot nem ismerünk, s már igen is boldogoknak nevezünk azokat, kik nem folytonosan boldogtalanok. — Nagyon hibázunk tehát, midőn a családéletet, mint a boldogság biztos tüzhelyét mutatjuk fel leányainknak s nem segítjük őket legalább a körükbe eső családviszonyok kiismeréséhez. . . . Azon boldogságnak pedig, melyet sorsunk elérni enged, alapja az anyagi jólét. Anyagi jólét lehető boldogság nélkül; de boldogság nem lehető anyagi jólét nélkül. — (Kubinyi L. Napk. 1860. 34. sz.)

ban fáradozó szülők is élénk részt vesznek, hogy édes szülötteiket hamisított portéka gyanánt eladhassák? — Igaz ugyan tehát, hogy a házasság cifra nyomoruságát legtöbb esetben a házasulandók okozzák magoknak, a mennyiben a számítást csakugyan önmaguk teszik meg; mely maga után vonja a leányokkal üzni szokott szemfényvesztést; — szomoruan igaz; de az is igaz ám, hogy erre viszont átalakulásnak indult *társalmi szerkezetünk kényszeríti az embereket s képezi a számító nősülés főokát.*

A második állításra nézve az a vélemény szokásos, miszerént *a helytelelenül nevelt leányokból vált hiu s dacos nők gátolják az ohajtott boldogság megvalósulását*; mely vélemény többek közt Fáy Andrásnak (*Nőnevelés és nőnevelő intézetek hazánkban, különös tekintettel főbb polgárok és tisztességes karuak lyánkáira* címmel Pesten 1841-ben kiadott) munkája és minden e tárgyú újabb írók nézete *) meg a köztapasztalás szerint — fájdalom — nem is látszik alaptalannak lenni; az innen eredő buzgóságot, a jobb irányú nőneveldek egymásutáni keletkezésében tehát, mind a vállalkozók érdemére, mind a benépesítő szülők gondoskodására nézve, annál nagyobbra becsüljük; mindazáltal bővebb vizsgálat után azon véleményt, mint állítást, ha őszinték akarunk lenni, kissé fölületesnek találandjuk. — Hallgassuk meg csak Lencsés Antalt, mit mond e tárgyban „Házass-

*) Ily nézet többek közt ez: „Szép, ha a nő több nyelvet ért, ismeri a világot, ennek lakóit, szokását és történetét, a világhírű nevezetes emberekről beszélni tud, ért a mértan és csillagászathoz, zongoráz, divat szerint öltözködik; — de még szebb volna, ha anyanyelvét is jól beszélné, saját hazáját, múltját, a kört, mely körülveszi, jól felfogná, a haza jeleseit követné, kiejtett saját szavait, mások érdemeit s gyengéit megítélni bírná, mindenkit lekötőléző bájjal bírna, ha a kortól el nem maradna sat.

A nőt sohasem sokoldalú képzettsége, hanem szerető szive, szelid lelke, háziassága, nőiessége teszi széppé, szeretetreméltóvá... A hölgy e két eszmében és eszmének él: feleség és anya, melyeket a szeretet tart össze... A szeretet, gyöngédség, háziasság és szelidség elemeiből alkotá Isten a nőt, hogy boldogítsa a férjet és az emberi nemet.

Fájdalom, nőneveldeinkben ezekre kevés figyelem fordítatik; — mert a neveldek tulajdonosai, vezetői, kevés kivétellel, rendesen életunt, az életen már keresztülfutott többnyire idegen ajku világgyűlölő koros hölgyek, kiknek a háztartásról, háziasságról fogalmok sincs, de mint egyes férjtelen nőknek fogalmok nem is lehet.“ — (Kmetti Ist. Div. cs. 1860. 6. sz.)

sági grammatikájá“nak (Pest 1832) 103—104-ik lapján? „Ha minden férj csak félig volna is az, minek lennie kellene — mondja ő — akkor bizonyosan legalább fele a mostani boldogtalan házasságoknak nem nyögne szerencsétlen terhe alatt. — Majd azt lehetne állítani, hogy tiz elégedetlen házasságban kilenced a férjek része. — Hihetetlen, mily önmegtagadást kívánnak némely férjek feleségeiktől, s mily irgalmatlan gúnynyal gyötrik hölgyeiket, ha azt nem teljesítik. Sok patvarkodó asszony vagyon; de igen sok vagyon, kiket a férfit tesz ilyenekké... A fiatal tapasztalatlan leány paradicsom-virálynak tartja a házasságot; s nem gondolja meg, hogy rajta nevednek azon plánták és virágok, melyek őt hálóba kerítik. De mily irtóztató módon megcsalatkoznak gyakran ezen jólelkű teremtmények. Alig mulnak el az első pár hetek, máris hideg, önakaratu, bitorló férjjé válik az előbb kedveskedett hizelgő férfit. Örök fohászt és kétségbeesést látni maga előtt nem keseríti-e el egészen az asszonyi lelket és nem csábítja-e gyengeségekre és hibákra?“

És csakugyan megvárhatnók, így látszik, hogy annyi tanoda mellett, oly sok tanév eltöltésével szerezhető értelemmel és az életben nyert bő tapasztalásnál fogva, mennyi a férfiak mivelődésére szolgál, elég alkalmasok legyenek nejeikben a nevelésnek és tapasztalásnak felismert hiányát sikeresen kipótolni, betölteni annyival inkább, mert hisz a közönségesen jóval is fiatalabb nő — szellemi erején és szerelme ösztönén kívül — e fiatalágánál s azon figyelemnél, becsülésnél sőt nemes büszkeségnél fogva is, melylyel a férjében felfedezett vagy felfedezettnek vélt tökélyfok iránt méltán viseltetik, oly nagy fogékonysággal bir minden szépre, jóra és igazra, mit férje alkalmi oktatásaitól nyerhet, hogy ezek sikere az iskolai pedantizmus sikerét bámulatosan meghaladhatja; a minthogy neveletlen s néha elvetemült hajadonokból is sikerült már némely derék férfiaknak majdnem *bájas-bölcs Aspáziákat*, vagy *anyapéldányokat*, *Kornéliákat* is képezni; eként legnagyobb részben a férjtől függhet, legalább a szellemi, mézeshetek holtig-lani kinyújtása is. — Mivel azonban e kitünő szerencsét igen ritka férj akarja és birja igénybe venni, több mint világos, hogy a *férjek csakugyan sokkal nagyobb okai saját házas-*

sági szerencsétlenségöknek, mint a nők; kik közt aránylag nem kevesebb férjképzőt találunk.

Hanem ez ismét csak közelebbi s általában alárendelt oka a felvett tárgynak. Azon körülmény ugyan is, hogy *felette ritka férj akarja és birja neje kellő erkölcsi kiképezését végrehajtani s így saját boldogságát is előmozdítani*, azt bizonyítja, hogy az értelmi miveltség, mit a férfiak az iskolában nyernek, bennök csak *fél-* sőt néha *ál-miveltség*; mert az erkölcsi jó gyakorlata nélkül szükségkép hiányos, sőt néha veszélyesebb is, mintha annyi értelemmel sem bírnának, mennyivel valóban bírnak, ha ez csak ügyes visszaélésre használtatik a szűkebb értelműek és tapasztalatuak ellenében; bizonyítja, hogy van ugyan fitanoda, de nincs finevelde, melyben *az erkölcsi miveltség szoktat s és alkalmazás által elsajátítható és gyarapítható*; sajnos e szerint mind a két nem boldogságára nézve, hogy a tanrendszer valódi nevelésrendszerrel — egyegy saját szerű s jól berendezett konviktus-félével — támogatva még általában egy államban sincs, *mely az embereket lehetőleg egy gondolkodásúvá, egy erkölcsűvé, egy szokásúvá tenné*; ezért mondja Koronka Antal is „A nőnevelésről és fényűzés megszüntetéséről“ irt jeles értekezésében, hogy: „*még a tanintézeteket nem mondhatjuk a szó valódi értelmében nevelőintézeteknek is*;“ — sőt még csak az alapnevelés közintézteivel — bölcsödékkal és ovodákkal — sem bírnak, melyek — jól intézve — az embereket kiképző közép és felső köznevelésnek s halálig tartó önmívelődésnek talpköveitül szolgálnának.

A mit eddig e cikkben mondtunk, az a házasság szentségének megvalósulását csak akadályozza, de az, mit még itt mondandunk, a házasság szentségét, mennyiben megvan, lerontja. S ez a családi terhek sulya. Itt első helyen áll *a gyermeknevelésnek*, másikon *a tehetlen családtagok ápolásának terhe*. — Ezekről szólván, célunkra tartozónak látszik előbb röviden meghatározniuk:

Mi a család és család-élet?

Purgstaller (Bölcsészeti elemek. IV. k.: Erkölcstan 1843. 77. l.) szerint: „a családok a társalommak elemei, melyekből keletkezik. E szempontból véve a családi élet a polgári társalommak alapja.“ Szeréntem azonban a házastársak önmagokban

még nem képeznek családot, de gyermekeik, unokáik s másod-unokáik irányában s ezekkel együtt igen is (a cselédek a családtagjaival együtt pedig már háznépet alkotnak); a midőn *családatyák és anyák* címét nyerik; s e cím nagyon szép, kellemes s mintegy regényes szereppel függ össze; mely előbb (az idézett bölcsészeti munka 79., 80-ik lapján és a Katekizmusban elszámlált) szülői kedves de egyszersmind igen terhes sőt *legtöbb esetben teljesíthetlen* kötelességben —, utóbb a természetes és törvényes atyai hatalom gyakorlatában áll; — miszerént valamely a házassági szerelmet pótló vonzalom alapul a csecsemők iránt, melynek élvezete a jól nevelt egészséges gyermek szerencséje feletti örömben vagy szerencsétlensége s halála feletti mély bánatban, vagy ellenben a rosszul neveltnek embertelenségével okozott romlásban, keserűségben és szegénységben végződik.

Most tekintsük át *a gyermeknevelés terhét*.

A patriarkális életben — hol a család- vagy épen törzsfő saját haszonvételére, saját céljára nevelte gyermekeit s vele nemcsak egy családot, de egyetlen, gyakran terjedelmes, háznépet is képeztek, azaz neki, bérelt cselédség helyett, dolgoztak, ő tartotta őket, s nemcsak atyjok, de gazdájok is volt — a gyermeknevelés igen egyszerű volt, s igen csekély vagy dajkáláson kívül semmi áldozatba sem került; de ha került volna is, haszonvétele által gazdagon kipótolta azt; az alárendelt családtagok közt erányra a szükség vagy alkalom ritkán fordult elő; de az erköles együgyűségig jámbor volt; mert a külvilággal érintkezésben a gyermek sőt a felnőtt is ritkán volt; — a házi nevelés ekkor hát minden tekintetben *igen természetes volt*, mely azonban mégis többnyire csak korlátlan hatalmu fékezés és fenyítésből állt; — e családi terhen (vagy inkább hasznos jogélvezeten) kívül a közteher ismeretlen volt.

A polgárosodás elterjedésével azonban e viszony tetemesen megváltozott sőt teljesen megfordult. A szülő ma nem magának szüli, nem magának neveli gyermekét; hanem neveli a társalomnak, mely fáradságát, költségét tekintetbe sem veszi, terheit nem könnyíti, költséges kitanításra ugyan már nyújt alkalmat, de nevelői kötelességétől még fel nem menti, ellenben a jó nevelést szükségkép követeli a nélkül, hogy eszközeiről

gondoskodnék; — eltűri sőt rendeli, hogy a kinevelt gyermek, a szülői házat hagyja oda, huzamosan katonáskodjék, a közügyért elveszszzen, vagy más helyen települjön, mert apjától különböző foglalkozása, vállalata és függetlensége ezt így kívánja, drága nevelésén kívül nevezetes anyagi segílyt igényeljen szüleitől, mi nélkül életforrását meg nem nyithatja. — A szülői vagy házi gyermeknevelés kötelessége ily körülmény közt *megszűnt természetes lenni*, s vált igen sulyos teherré, hogy ne mondjuk: igazságtalanná, de egyszersmind célszerűtlenné, sőt teljesíthetlenné is. — De lássuk közelebből.

Meg kell vallanunk ugyanis, miszerént az ugynevezett családi örömököt alkotó gyermeknevelés mai jellemében igen kevés vonzót, de annál több elriasztó okot találunk a magasztalt családéletre nézve. — Egyetlen gyermek rang-arányos felnevelése is tetemes gondot és költséget igényel; több, néha 5, 10, 15 gyermek nevelése pedig valódi életölő dolog; nem panaszolhatni eléggé, mily sujtólag hat a különben munkás család szorgalmára a csecsemő gondviselése még dajka-tarthatás mellett is, főleg pedig ott, hol ez sem tartható! — s ez a népnek igen nagy többsége! — a csecsemő dajkálása, a kisdedek megóvása, tisztán tartása, habár egészségesek is, az anyának — kinek annyi elszámálhatlan apró foglalkozást, kapkodást és gondot nyújt a háztartás, a későnkorán felügyelés, még a magasabb körben is — egész idejét elfoglalja; — ha pedig betegek a kicsinyek, akkor nem ritkán még a mindent intéző családfőnek vagy más családtagnak de gyakran a tanulni kötelees iskolás nevendékeknek is nyugtalanúsága van; a kereset, házirend, takarékoság ellankadva, — a lelkinyugalom, az Istenhez emelkedés alkalma, s templombamenés ideje elrabolva steff.; ellenben a fülhasító sivitás, zaj, kártétel, bűz ugyanazon egy szobában; — mi ha talán oktalan bánásmód által sulyosbul is, különösen a szűkebb körü mezőgazdák, iparosok, kereskedők, napszámosok és cselédeknel (hol az ügyes nő többnyire a férjnek igen nagy s hűségben kipótolhatlan segítsége lehetne, így pedig gyakran nem egyéb hajmeresztő torz-alaknál) a kenyérkereső fdglalkozások sikerére, s így az összes emberiség boldogulására, kivált midőn a munkás atyának munkára alkalmatlan testi hibákkal növekszik fel gyermeke, de még a nép-

tenyészetre is — mennyiben a szülötteknek $\frac{1}{3}$ -da 10 év alatt a munka által elvont figyelem és ügyetlenség miatt elvész — igen nagy hátránnyal van. — De a néptenyészetre nagy hátránnyal van még azáltal is, hogy az anyák az itt festett baj sokasodásától félvén, a gyermekfogamzást minden lehető módon, a többi közt 2—2 $\frac{1}{2}$ évig tartó szoptatással, a nőtlének által feltalált eszközzel, sőt — hogy többet ne mondjunk — néha magzatüzéssel is iparkodnak gátolni. Átalában pedig, a nélkül, hogy a tanítás, ruházás, koszfizetés költségében fekvő nagy áldozást e helyen különösen is — a nőtlének kényelme ellenében és a társalom irányában — panasználók, el lehet mondani, hogy a gyermekek túlszaporodását többnyire gyakori betegeskedés, néha állandó kóroda, kereseti képesség fogyása, örökös nyomor és békétlenség követi, ezt pedig az elkeseredés azon érzékenyen sujtó igazságtalanság felett, hogy *ennyi házáteher mellett is csak úgy kell a rendes közterhet viselnie, mint azon nőtlének*, kinek néha több ágyastól származott, de talán szégyenből a veszélynek kitett gyermekeit a szánakozó becsületes emberek fogták fel, vagy jobb esetben leldék nevelik, annak gondja és egyetlen krja nélkül. — Még csak az hiányzik, hogy a születendő gyermek után is adó rovassék a családapára, miként — *Mészáros Kár.* emlékeztetése szerint „Magyar Gazda“ f. évi 36-ik sz. — az adó ezen neme a harmadik puni háboru alkalmával (Kr. e. 146 évvel) a szenatorok arisztokráciája által Romában a plebs tagjaira csakugyan ki is vettetett.

Bizonybizony nincs mit tagadni, miszerént a mai fiatal-ságnak elégnél több oka van irtózni a családi boldogságot (!) alkotó szülői kötelességtől s így a házasságtól, melynek — nemcsak szerelmi ábránd szerént, hanem — valóban is boldogító eszköznek lennie kellene; s nincs mit csodálkozni a spekuláció tárgyává aljasult házasságok szivrázó eredményein.

Pedig hasonló tekintet alá jön még a nyavalyás, rokkant, sánta, béna, vak, csonka, elmebeteg és munkatört vagy vén, szóval *tehetlen családtagok* — nagyapák és anyák, gyermekek és rokonok — *ápolása* is. — E baj sok egyebet s nagyobbbat is szokott maga után vonni; mert a betegápolás és kuruzsolás a család nyugalmát, gyakran egészségét is megrontja, a keresetet csökkenti; a beteg megünása, néha megutálása s megvetése

a szenvedőt testi baján kívül lelkivel is sújtja; az élet már legnagyobb terhére válik nem csak neki, de a megunó, megvető házasság is; beáll a kétségbeesítő boldogtalanság a legnagyobb mértékben; s a betegnek kívánt halálát a másíknak kora halála is követi.

Mit szólunk mindehez? — hisz e terhek összetalálkozása feletti gondolatnál az ember száján a szó elakad. — Hát társalmi életünknek az-e a célja, hogy benne *egymás miatt* lehető legboldogtalanabbak legyünk?

Rousseau — a nagy társalmár — két, alapelveivel ellenkező, elvet állított fel; melyeket, ha ma élne, bizonyosan önmaga is visszavonna vagy megigazítana; egyik ez: „Nincs más baja az embernek, mint a mit maga csinál magának,“ *) másik emez: „A kinek nincsen módja gyermekeket nevelni, nincs is joga azokat nemzeni.“ — Két egymással ellenkező s mégis egyenlően rossz eredményre vezető elv.

Egymással ellenkezők; mert az első nemcsak jogot hanem feltétlen képességet is tulajdonít minden egyes embernek saját boldogságára; az utóbbi pedig az emberek igen nagy részétől nem csak a képességet, hanem még a jogot is megtagadja.

Az egyenlő eredmény lenne mind a két elv alkalmazásából a népesség lefogyása. —

Az elsőt — mely szerint „nincs más baja az embernek, mint a mit maga csinál“ — megértette és híven követi mindazon teher és gond nélkül élő hasztalan járdakoptató élvhajhász, szentelen udvaronc vagy lovagiasan álcás *udvarló*, alávaló gazdag csábító, nők toilett-jából élő piperőc s ilyenekből vált vagyonos agglégény, kit semmi sem gátol a nőülésben, de a családi terhek sulyát is érezhetlenné tehetné, még sem átalja tréfás komolysággal e kacér elvet hirdetni s szerénte élni: „miért csinálnék magamnak bajt? — minek házassodnám? — míg másnak lesz felesége, addig nekem is lesz“ — kedvenc maximája ez: „varietas delectat“ s Bús Vitéz élce szerint „a szerelemnek igen rossz vége szokott lenni; megtörténhetik, hogy házassággal végződik;“ „a házasság pedig a szerelem sírja;“

*) Nem egyenlő-e ezzel Barsi urnak általam már kétszer idézett állítása, miszerint „a házasságot kísérő minden bűn és baj oktalanságunkból ered?“ —

a miért legmélyebb megvetést érdemelne minden becsületes embertől és nőtől;— pedig ilyeneknek oly nagy a száma, hogy ha a birodalom minden fogháza egyszerre kiürülne, ezekkel bizonyosan tüstént meglehetne, sőt meg is kellene tölteni (ha más teljesen szelid mód is nem ajánlkoznék a társalmak szolgálataira: ezeket ártalmatlanokká tenni), mert azok sem lehetnek egy cseppel is nagyobb ártalmára a közjólétnek, kiknek helyét ezen ország heréi elfoglalnák. — Különböztessük meg hát e *kéjenc sophistákat* azon *szabad nőtlenektől*, kiket az e cikkben taglalt családi terhek iszonyata az I. és II-ik cikkben előadott vád nagy részétől felment.

Utóbbi elvét pedig Rousseau-nak a Teremtő célja és az emberiség elleni bűn volna meg nem vetni:— mert hiszen miután a testileg és vagyoniilag tehetősek nagyrésze — elkötelezés és a családi terhek iszonyata által nemcsak akadályoztatik — hanem, mint láttuk az előbbi elv szelleme által el is vonatik a házasságtól: állithatni, hogy *kihalna az emberiség, ha ezt a szegényebbek nem szaporítanák*; a minthogy csakugyan *az alsó osztály* — a szegények osztálya — is *nősül s nemz legtöbbet*. Hogy egyszersmind nem nevelhet s így az emberek nem jók: ennek ő nem oka, s ez nem ok arra, hogy vele született nemzési jogától megfosztassék.

Ezen egy részben megigazítandó más részben elvetendő elvek ellenében tehát ki kell mondani e harmadikat: „minden embernek joga van a házasság szentségében résztvenni, *e szentség megalósítását* a teremtő Isten nevében követelni, és a mennyiben magnak való, *köteles is minél többet nemzeni*; a társalom ellenben az épek szülését megjutalmazni, és minden *szülöttnek teljes felnevelését költségelni* tartozik.“

Igen —, mert ha az elhanyagolt, romlott emberek fékezésében és javításában fáradozó bármely névvel nevezett társalmaknak az e célra szükségelt katonaság, csend- és rendőrség, az igazságkiszolgáltatás nagy személyzete, börtönök s egyéb fékező, büntető s javító eszközeik óriási költségeit a közadóból fedezniök természetes- és jogosnak tartatik; úgy még sokkal természetesb és jogosb az emberkében rejlő szivesira eredeti jóságának kifejtésére s romlástóli megóvására ható dajkálást, óvást, nevelést, képzést és ápolást közköltségen eszközölni, sőt

elvül állíthatni fel, hogy „a mely társalom a köznevelés kötelességét nem teljesíti, elveszti jogát a bűnösök büntetésére is; mivel az emberek gonoszságát az ő mulasztása okozza.“

Ezt az államhatalmak dicséretesen be is ismerik ma; ezt bizonyítja egy részről a fék- és fegyrendszer szelidülése, ezek javító jelleme; másfelől a nevelés ügyét még pedig az alapnevelés ügyét is mozgató kormány-intézkedés minden országban; hogy azonban még ez nagyszerűleg s egész kiterjedésében létesítve nincs, annak okát csak is a még fenálló előítéletekben kell keresnünk s lehet feltalálnunk; mire nézve ismét hálával ismerjük meg, miként ezen előítéletek legyőzésében is hatalmas léptekkel haladnak némely államhatalmak legalább közvetve az előbocsátandó *közértelem terjesztése* által.

E körülményből világos, hogy Rousseunak felhozott első elve csak többes számban helyes (pedig csak köznapi értelemben; mivel ott áll az okok láncolata végén a természeti erők fejlődésének törvénye, mi a körülmények hatalmát is magában foglalja, s mi az emberek esze és szabad akaratának nagy küzdés után s csak fokonkint enged, s mely fejlődést gyorsítani igen — de erőtetni, rögtönözni, ugratni nem lehet)*); mert — hiszen igen is sok baja van inkább az embernek, melyről egymaga se nem tehet, se ki nem kerülheti! mondjuk tehát így: „nincs más baja az *emberiségnek*, mint a mit maga csinál magának, ha bár mulasztás által.“**) Miből viszont következik

*) Barsi J. szerint három szabályzó van a mindenségben: a kényszerítő szükségesség, a hajtó ösztön és a szabad akarat; — ezek alól az ember sem vonhatja ki magát. — Ezek egyenkinti hatalmának meddig terjedését meghatározni akarván, rájövünk, hogy az erkölcsileg és értelmileg kifejlett emberek bizonyos számának szabad akarata a szükségesség kényszerítését és ösztön hajtását bizonyos mértékben megenyhítheti, de le nem győzheti. — ... A szerelemre kényszerítő szükségesség és hajtó ösztön mellett a szabad akaratnak oly szerep jutott, minőt az evés, ivás, alvás, nézés, hallás, járás és minden mozgásnál tapasztalunk; kényszerítve vagy legalább ösztönözve vagyunk az evésre, de hogy mit, hogyan, mikor együnk, ezt (tegyük mi hozzá, hogy csak „az adott körülmények után, melyektől pedig igen sok függ“) szabad akaratunk határozza meg s e tesz emberré bennünket s cselekvéseinket erkölcsileg jóvá vagy rosszszá. — (Napkelet 1860. 8. sz.)

**) A természet erői által, annak törvényei szerint alakulva, mindig nyitva állanak érzékeink a természet tömkelegében működő erők és alakok hatányainak; s csak néhány pillanatot lehet egyegy hosszú napon át olyannak

hogy csak az emberiség közös javának közös előmozdítása által mozdítatik elő az egyesek java is legbiztosabban és állandóbban; tehát a nősülés ritkaságát okozó s azáltal okozott bajok s így a házasság szentségét lerontó okok is csak oly intézmények által szüntethetők meg, melyek az emberiség közös érdekével azonosak. —

A figyelmes olvasó észrevette az értekezés folytatában, hogy ezen intézmények sorában a legelső helyet bizonyosan *a családi terhek megszüntetésére alkalmas erkölcsszoktató általános nevelésnek, különösen pedig alapfokának és a teljes közegészségügyi rendszernek* —, a másodikat *a hőtelezett nőtlenség megszüntetésének*, a harmadikat végül *a munkarendezésnek* szántam; melyek aztán az egész társalmi szerkezet gyökeres átalakulásának tárgyalását igénylik. Az elsőről és utolsóról bővebben máshol szándékozom szólni; de a középsőt itt kell megvitatnom. Szóljunk tehát valamit tüzetesen is:

VI.

A kötelezett nőtlenségről.

Hasonlag a III-dik cikkben előforduló szabad nőtlenek védbeszédéből tudjuk azt is, hogy e nőtlenek 1-ör a kötelezett nőtleneknek a házásokétól merőben különböző kényelmes sorsára, mint megirigylett vagy csábító példára, hivatkoznak — exempla trahunt; hivatkoznak 2-or arra, hogy a házások sorsa az ő pozitív és negatív hatásuk miatt is rossz, a mennyiben egyrésztől ők azon élődnek, másrésztől annak javításával nem törődnek; holott intező befolyást meg gyakorolnak reá; hivatkoznak 3-or arra, hogy a magán- és közügyesok épen ő miattok és általok türetnek sőt tartatnak fen.

Kényesebb a tárgy, mintsem annak taglalásába bocsátkozhatnánk, hogy igaz-e ez, és mennyiben? de fölösleges is volna, midőn kivált a kinek füle van, hall —, kinek szeme

mondanunk, melyben a kedvező hatások szerkezetünkben egyesülve, testileki tehetségeinket teljesen hatalmunkban érezzük?..... „De bárminő korlátolt, gyenge s gyarló is az egyéni szellem, nagyszerűnek kell neveznünk az összes emberi nem szellemét.“ — Kubinyi Laj. Napk. 1860. 34. sz.)

van, lát eleget; s nem szorul arra, hogy a rejtélyekbe vezessük; a dolog nyilvános titok; a szomorú tények sokasága a nép száján forog; a nép szava pedig — azt mondják — Isten szava. — Fontosabb és célszerűbb lesz azon okokról és előlekről szólni valamit, melyek a nőtlenség elkötelezésének megszüntetését kilátásba helyezik.

A kötelezett nőtlenség mindenekelőtt egyházi és világi.

Az elsőről szólni akarván, megjegyzem, hogy nem én vagyok első és utolsó, ki a papi nőtlenséget (és vele együtt az apácai férjtelenséget) mint szent és üdvös szándékból eredett s mai napig köztisztetben álló intézményt nyilvánosan tárgyalni kénytelen vagyok; miután írva van, hogy „a papi nőtlenség fölötti elmélkedésben már sok toll, még több ész kifáradott; irtak, beszéltek az ellen és mellett már eleget.“*) Meglehet egyébiránt sőt valószínű, hogy azon irányban eddig mégsem irt, beszélt senki, melyben beszélek én, mert hiszen, minden ember másként veszi fel a dolgot; s ekkor, úgy hiszem, fáradságom nem egészen haszontalan, célom pedig mindenesetre üdvös és hasznos, még akkor is, ha hibázom; mely esetben majd lesz, ki engem, a hason gondolkozásuakkal együtt megigazitni fog, s mi kik talán ingadozunk, tévedezünk, megerősödni, igazodni fogunk.

Az *egyházi elkötelezés* fogadalomból eredt, mely a szerzeteseknél maig divatozik s a szerzetes életnek egyik főbélyege. Az egyházi nőtlenség és férjtelenség elkötelezésének szintugy, mint fogadalmának hajdan egész rendszere fejlett ki, de e kifejlést okozó és előmozdító viszonyok a haladó korrallal — hála Istennek — megszűnván, azokat elemezni szükségtelen; mellőzhetők tartjuk azon kérdések vitatását is, valljon: *minden önkötelező vagy fogadalmas véralkata alkalmas-e a kötelezéshez vagy fogadáshoz?* — kérdés alá vétetik-e ez?, s ha nem, helyes-e a kötelezés, vagy fogadás? miután lehetlenségre senki sem köteleztetik; a szabad akaratunak látszó fogadalmat vagy elkötelezést ösztönző s előtérben álló tekintetek nem enyész-

*) Unio; vagyis a hit és történelem szava a nem egyesült görögöknek a r. kath. anyaszentegyházzal egyesülésre; jut. pályamű; írta Horváth F. er. 1859. 225. l.

tik-e el annak érdemét a keletkezés pillanatában? sat. — elég annyit közönségesen tudnunk, hogy az semmiféle vallás lelkét nem képezi, legkevésbé pedig a keresztény anyaszentegyházét; melynek isteni szerzője a házasságot szentségi méltóságra —, szent Pál apostol pedig az ephesusiakhoz intézett levelének 5-ik részében 32-dik versében a többi szentségek fölé emelte, mondván: „Sacramentum hoc *magnum est*, ego autem dico in Christo et Ecclesia;“ — de Fenelon érsek is ezt mondja róla: „csodáld a Jézus Krisztus malasztainak bőségét, ki a rosszak eredete ellen óvószert rendelni méltóztatott, midőn a mi születésünk eredetét a házasságban szentesítette. Mily illő volt a férfinak asszonyinyali egyesülését szentségi méltóságra emelni, mi által az Istennek teremtményével Jézus Krisztusnak az anyaszentegyházzali benső egyesületét jelentené. Ezen isteni szentséges áldás szükséges volt az ember állati szenvedélyének fekezésére, a hitese családok közötti béke, és vigasztalás megszerzésére, *s az udchozó vallásnak, mint legnagyobb örökségnek nemzedékről nemzedékre leendő terjedése megállapítására.* — Ebből azt kell következtetni, hogy *a házasság igen és igen tiszta állapot**) *s hogy a házasságra hivatva kell lennie*, hogy abban nem durva örömeket, nem világi fényt, hanem egyedül vágyat szeretni *kell* (ez a *kell* = parancsolás, erőtetés, kényszerítés; pedig a szeretet érzelme ilyesmit meg nem tűr) arra, hogy ezen társulat és állapotból Isten szerető jó keresztény magzatok származzanak.“**) — A házasság e sze-

*) E szó után az idézett helyen közvetlenül e kifejezés áll: „de a szüzesség tökéletesebb;“ hanem ezt én az idézetből szándékosan hagytam ki; mert ide nem illik; nem lévén Fenelon előbocsátott szavaiban, de egész könyveben sem oly tétel, niből ezt következtetni lehetne vagy éppen kellene; nem, csak egy gondolat is, a mire vonatkozhatnék; — s mért különben ezen logikai okoskodás kerülne elő: ha csakugyan a szüzesség tökélyesb a házasságnál, akkor a szüzesség tökélyesb szentség is a házasság szentségénél; — már pedig a bölcs érsek még azt sem mutatta, s nem mutathatta volna akarva is meg, tehát nem is akarhatta megmutatni, hogy a szüzesség akármily szentség is legyen; következőleg, igen valószínű, mikép ez ideszúrt kifejezés, melylyel saját állítását túlbecsülhi akarván önmagával szükségképen ellenkezésbe jönie kell vala — ugyanezen ellenkezésem s a szüzességei vonatkozás hiányán kívül már maga amaz idézett tanulságoa vonatéknál fogva — Fenelon hibája nem lehet.

**) Nőnevelés Fenelon után b. Barkóczy László szék. fehérv. püspök 1842. 53., 54. l

rént éppen nem Isten kedveért megvetni való dolog,*) annál kevésbé olyan, mi a fő- és alpapság különben legmagasztosb hivatásának méltóságából, méltó tiszteletéből a hívők és hívek szemeiben legparányibbat is levonna, hanem inkább oly nagy szentség az, melynek felvételével s példás alkalmazásával az Isten tetszését már csak az által is megnyerheti bárki, mert *az Isten anyaszentegyházának közvetlen és természetes kiterjesztésében részt vesz*; és ha a szentséget általában is annak rende szerint felvenni üdvös dolog, ugy bizonyára üdvös az akkor még inkább, ha több szentség felvétele mellett a házasság nagy szentsége is felvétetik; melynek felvétele által különösen a főtisztelendő papság, mely a Jézustól öröklött tant hirdeti és anyaszentegyházának terjesztésére népesítésére, tehát ennél fogva is a házasságra **kiválól**ag hivatva van, a hetedik szentségnek felvételével még kedvesebbé teheti magát az Isten előtt, de egyszersmind ésdemesebbé is az emberiség irányában, sőt tiszteltebbé az egész világ előtt.

S habár Horváth Fer. szerint „a kath. klerus önállósága és tekintélye többnyire a nőtlenség eredménye, mely sokkal

*) Gaspary F. (a Tudományos Gyűjteményhez évenkiut jutalmul adatni szokott Szépliteraturai ajándék 1822-diki füzetének 84. 85-dik lapján) a nő alaku kísértetnek a legészszzerűbb, nemesebb s ennél fogva legelfogadhatóbb szavakat adta szájába, midőn **Remetéjénél** csábitólággal megjelenvén, ehez többek közt eme (a remete által meg nem cáfolt) hangon beszél:

„Hát az Isten miért teremtett
Érző szívet keblünkbe?
Vonzó erőt miért rejtett
Egymás iránt lelkünkbe?
Eszünk, erőnk, érzésünk
Csak egymásért adatott;
Ily vadonba költözésünk
Nem is parancsoltatott.

Az emberi társaságból
Egy barlangba költözni,
Az örömből s boldogságból
Önkint így kivetkőzni,
A természet ingerével
Harcolni, mint ellenség, —
Igy bánni önszemélyével
Egek — mily kegyetlenség!

Egy hiv hölgynek birtokában
S önmagadnak másában,
Később egy pár unokában,
S ezek boldog sorsában —
Szivedre mint áradna ki
Az öröm sok ezere!
Ily sorsban is lehet kiki
Isten kedves embere.“

több alkalmat képes nyújtani akár az önmivelődésre, akár a lelkipásztorság bizalmat igénylő különmemü ágainak pontosabb teljesítésére, “*) még is — mivel tagadhatlan tény, miként a nős családapák sorából is szép számmal találkoznak önmivelődésileg tudósok és bölcsek, s a lelkipásztorság által igényelt bizalmat a nem kath. papok is hasonló mértékben bírják, s mivel Fenelon fentebbi szavaként azon isteni szentséges áldás (a házasság) az ember állati szenvedélyének fékezésére és az üdvhozó vallásnak nemzedékről nemzedékre leendő terjesztésére egyképen szükséges — nemcsak Guzmics Izidor apát nem tesz kifogást a protestans papok feleséges volta ellen a vallásegyesülésre nézve, **) hanem maga Horváth Fer. is kimondja az (imént idézett helyen), hogy „a r. kath. egyház e pontnál is szívesen enged a görög egyháznak; legalább az ide vágó szilárd törvények alkalmazását egyáltalában nem kívánja kiterjeszteni a kebelébe visszatérő görög szertartásu klerusra; sem kárhuzatot nem mondott még e cimből a keleti görög egyházra; mint a görög szertartásu egyesültek, unitusok, élő példája tanúsítja,“ jeleül; hogy a papi nőtlenség a vallás lelkét csakugyan nem teszi, a mit nem is állított még eddig senki.

Ide járul Cavour gr. szárd miniszterelnöknek 1860. marc. elsőjén Nigra lovag szárd képviselőhöz Párizsba intézett válaszában álló azon megjegyzés, miszerént midőn Franciaország a római kuriát felszólítja, hogy szervezzen hadsereget, pápa ő szentsége azt felelé, „nem egyezik meg lelkiismeretével, hogy alattvalóinak egy részét, ha csak ideiglenesen is nőtlenségre kényszerítse.“

Mindezen jelenség azt bizonyítja, hogy az egyház ugy, mint annak feje az átalános nőtlenség természet-ellenességéről teljesen és nyilván meg van győződve; mely meggyőződéshez csak egyetlen lépés kell még, hogy az egyházi nőtlenség törvénye eltöröltessék, s e lépés nem más mint ama teljes és nyilvános meggyőződésnek a hivek minden rétegében is megérlelése, közvéleménynyé emelése, mely pedig koránsem oly

*) Unio sat. írta Horváth Fer. 1859. 235. l.

**) I. A vallási egyesülés ideája; és az unio. 1824. — II. A kath. és protest. keresztények között fenálló unio-nak másodszeri vizsgálatása 1826. Guzmics Izidor által.

nagy baj, mint egyelőre látszik, miután a hivek nagyobb, vagy legalább értelmesebb része papjainak nősülését már is *határozottan óhajtja*; s ha e cél előmozdításában e szerény munka némi szolgálatot tehet, úgy az, ebbeli érdemének megszerzésére ösztönző fentebbi idézeteket Isten szent lelkének sugallatából teremtő, egyházé lesz a dicsőség.

A nőtlenség elkötelezését és tagadását az egyházban megszüntetni azonban ama legfontosabb okon kívül, az utóbb érintett tekintetek mellett, Abailard francia bene-szerzetesnek Heloise-al és Petrarkának Laurával viselt szerelmi viszonyából eredt és napjainkban is — mert mindnyájan emberek vagyunk — kisebb-nagyobb mértékben megmegujuló szerencsétlen példája, nemcsak, hanem főképen a nőnemre is kiterjeszteni kellő általános és teljes köznevelés szükségessége is mulhatlanná teszi; mit azonban bővebben tárgyalni nem ide tartozik.

A családi terhek megszüntetése, a nők teljes kiképezése s ezáltal a férjesülteknek a férjek előléptetésével emelkedő alkalmazhatósága a papi és nevelői hivatalnak a női nemre ható minden körében, eként, még a szerzetesek fogadalmának megszüntetését is szükségeli a nélkül, hogy szép társias életök egyéb üdvös és hasznos resdeltetésének feláldozását igényelné, mely inkább tökélyesben kifejlődhetik; — a fönt említett egyházi tekintély és önállás elvét épségben fentartani pedig a mondott terhek megszüntetése, teljes nőképzés és alkalmazás mellett legalább is éppen oly lehetséges lesz, mint eddig volt.

A világi elkötelezett nőtlenség az újabb világ találmánya; az előtt hire sem volt. Először feltűnni az állandó hadseregek behozatalánál látjuk a katonaságra nézve; — második lépést tett a központosított kormányrendszer megalakításával; harmadikat végre eme közszolgálatok példájára a virágzásnak indult földművelés, ipar és kereskedelem nagyobb vállalatainál; — mindenütt azon nézetből sőt tapasztalásból, hogy a családos ember a szolgálat feltéteinek különösen a szolgálati hűségnek meg nem felelhet; a feleséges, gyermekes ember jó katona, jó hivatalnok, jó gazdatiszt, ügyvezető, cseléd, küldönc sat. nem lehet; a gyakori áttétel, utazás, életfeláldozás, főleg pedig a személyes szolgálathoz szabott fizetés, miből a nőtartásra, gyermeknevelésre nem vagy csak igen szűken kerül, a házas

vagy inkább családos élet természetével ellenkezik. — S ez való, hogy így van.

Csak az fájdalmas, hogy eme tagadhatlanul jobbra fejlődő rendszerek kedvéért egy másik s pedig az egyéni boldogságra oly igen fontos házasság rendszere a legnagyobb könnyelműséggel feláldoztatik s eként az egyéni boldogság is (a közjólétnek? — nem, hanem) a közjólét csillogó jeleinek áldozatul esik.

No de ebből nem az következik, hogy a mármár főfokára érett baj így maradjon; hanem éppen e baj, ez állapot hozza magával, hogy miután megvan, elhárítani kell, még pedig a jónak talált szabadabb politikai és általános (azaz föld- és kéz-) iparviszony tovább fejlesztésével egyfelől, és a házasság ügyének reformatiojával vagyis az újviszonyokhoz alkalmazásával másfelől, hogy a némelyek szerint helyesen vagy helytelenül a nőközösséggel is pajkosan fenyegető kommunizmus démonának harácsol ne jusson.

A mi egyébiránt az alsó hivatalok, tisztségek és szolgálatok csekély díjazását illeti, mi miatt állítólag *nem képes a férj rangjához illőleg egy nőt eltartani*; e panaszt maga a panaszló életfolyama veszi ki erejéből; mert a ki állítólag egy nőt nem képes eltartani, szokás szerént az, vadházasságot folytatni s ágyast tartani, cserélni képes; holott pedig a törvényes házasságban élő becsületes nő munkássága és takarékosága által a közös életképességet fentartja és gyarapítja, az ágyas pedig kevés kivétellel csak pazarolja azt; — ez észrevett bajon azonban — addig is míg a gyermeknevelés terhétél felszabadíthatnák s az önkormányzás igéje testé lesz — úgy segíthetni s pedig sikeresen és gyorsan, ha az államhivatalokra nézve behozott előrei fizetés pontos megtartásánál még egy lépéssel tovább megy az államhatalom, s szokottnál nyilvánosabban kihirdetendő törvényül állítja fel azt: hogy *miután az állam minden hivatalnokait és szolgálait havonként előre kifizeti, tehát rangokhoz mért pénzök mindenkor van, kötelesek szolgálatuk elvesztésének terhe alatt mindent előre pontosan fizetni. — A hitelezők panaszának hely nem adatik.*

Ily törvénynek a katonatisztekre is alkalmazása, kivált a köznevelés közbejöttével közelebbi várakozásunkon fellül még

azt eredményezendi, hogy a női hasznos foglalkozás és takarékoság folytán a különben is igazságtalan nyugdíj megtakarítható lesz, fordítván ez a köznevelésre. (A nyugdíj ugyanis igazságtalan azok ellenében, a kik még szolgálatot sem kapnak, de azért is, mert rövid szolgálatra ugy sem adatik meg, hosszú szolgálat alatt pedig nemcsak képes, hanem önmaga iránt köteles is takarékoskodni a díjazott); — eredményezendi, hogy e hitelezést tiltó törvény minden emberre is kiterjeszhető legyen, mely a készpénzzeli fizetés folyamát megindítván, kitüntesse, miszerént nem igaz, hogy nincs elég pénz, mert egyegy fejre soha sem jutott még annyi, mint ma (főként papírpénz); nem igaz, hogy az egyenetlen vagyonosság volna a munkás ember baja, mert ez csak is abban áll, hogy elakadván a készpénz, a jövedelem: ezáltal elakad a munkáltatás, a kereset is. Legyen eltörölve a hitelezés, s a munkás ember nem fog dolgozni ingyen, de azért heverni sem, sőt kevesebb naplopó lesz, a napi renden levő bukások megszűnendnek, a vagyonellenes fényűzésnek vége lesz a nélkül, hogy az ipar és kereskedem ezáltal legcsekélyebbet is szenvedne, mert a vagyonosok fényűzése fog lépni helyébe; — sőt a vagyontalanok száma, értelme és ügyességére szorulván a vagyonos, amazok viszont ennek pénzére, s e körülmény az erők egyesülését előre tolván, a föld- és gyáripar a birtokok kitisztázásával minden illetékes munkást és tőkepenzest felvevő társulatok kezében gyors, nagyszerű és végtelen kifejlésre fog képesíttetni; a lelkiismeret megtisztuland, az emberek szive jobb érzésnek, szeretetnek adand helyet, a bírósági személyzet, csend- és rendőrség s katonaság nagyobb részére szükség nem leend, az imigy megtakarítható adó pedig a köznevelésre fog fordíthatatni *sat. sat.*

Ezért én nem hitelbankot, nem szabad uzsorát, hanem hitelezést és azután adóssági keresetet tiltó törvényt és így nem foltozó, hanem gyökeres reformot óhajtok.

A hadszerkezetből eredő hátrány továbbá aként látszik elháríthatónak mindenütt, ha a minden gyermeket befogadó köznevelés a testgyakorlás egyéb nemeivel együtt a fegyverforgatásban és hadi dolgokban is begyakorolja a nevendékeket; a különböző fegyvernem szerénti tanítás beosztása megyénként

vagy kerületenkint levén eszközölhető. Ezen eljárás a katonakötelezettséget igen megkönnyítené és rövidítené. — Állítsuk fel *például* saját államunkat; — ha felteszszük, hogy az állam hadereje 600,000 főben állapítatik meg, hat évre terjedő kötelezettséggel, melyből a nevelésben nyert gyakorlottságnál fogva csak két évet tölt folytonos mozgó szolgálatban; a második két évnek, már mint nem mozgó hadtest, a helyi szolgálatok teljesítésével, havonkint egyszeri gyakorlattal és háboru esetében a kimozdulás köteleességével, fegyver alatti eltöltésére haza bocsátatik; — az utolsó két évet pedig, mint tartalék-csapat azon köteleességgel tölti hon, fegyver nélkül, hogy háboru esetében a kimozduló helyőrség köteleességét teljesítse, nagy veszély idején azonban ki is mozduljon, a helyi szolgálatokat ekkor megelőzőinek hagyván át; — e szerint évenkint 100 ezer ember besoroztatik, de másik 100 ezer két éves katona meg ugyanakkor haza bocsátatik; — ismételjük: ha az államhatalom nálunk eként szervezendí a most is tekintélyes birodalmi haderőt: bizony nem csak nem hanyatlik, hanem nagy mértékben erősödik haderejében fekvő tekintély; — mert 1-ör lehető legrövidebb idő alatt képes ott megjelenni az alkalmas haderő, hol az legszükségesebb, a nélkül, hogy a helyi szolgálatok gyengülneek; — mert 2-or a nem mozgó vagyis tartalék-hadtest csak szolgálata szerint levén díjazva, az állami egyenruhát is csak szolgálata közben szabadván viselnie, a mai roppant hadi költségnek közel $\frac{2}{3}$ -da megtakarítható lenne; — mert 3-or tudván előre, hogy az első két évi szigorubb szolgálat után haza bocsátatik, életervet készíthet, vagy a számára kijelelt keresetmód készen várja, nősulhet és gyarapíthat: örömmel sőt tüzzel tele megy a rendeltetésének szinte megfelelőbb dícső hadipályára, hol igen hasznos tapasztalatokat és ügyességet szerez magának, 4-er lélekszerubb ösztönt nyer minden hadfi a saját tüzhelyét is igen érdeklő közbéke fentartásaért vagy helyreállításaért, ha kell elszántan harcolni. — A közjólétre pedig kihat azáltal, hogy 1-ör sem nagy kaszárnyák (neveldék helyett) sem házi beszállások nem levén szükségesek, a községek terhe is enyhülne, sőt a katonaszállásokkal járó kicsapongás, alkalmatlanság, kártétel, nem ritkán durvaság és tolvajlás is, melyek együtt minden adónál érezhetőbben nyom-

ják a lakosok vállait, megszűnnek; hogy 2-or összesen is csak 200 ezer fiatal 18—20 év közti mozgó fő levén folytonos szolgálatban a birodalom különböző részeiben, 400 ezer ember pedig, vagy is a mai létszámnak majdnem $\frac{2}{3}$ -da meg lenne nyerve évenként a munkának, a közvagyonosodásnak, törvényes nősülés és néptenyészet rendszerének és a közérénynek; hogy 3-or a mai létszám eme $\frac{2}{3}$ -dának eltartására fordíthatni szokott roppant hadiköltség a köznevelésre fordíthatnók.

Képzeljük már most ide egyuttal a köz- és magánhivatalok és szolgálatok nősülési felszabadulásának hasonló eredményét, s úgy fogjuk találni, hogy a 400 ezer főnyi válogatott nősülhető hadfiak számát legalább egy millióig neveli; mely szám most minden 30 milliót számláló államban (melynek kormányrendszere a mienkhez hasonló) el van vonva a házas-ság magasztos kihatásától a közjóra és az erkölcsi emelkedés alkalmától önmagára nézve!

Hát ezen elkötelezett (és nem kötelezett) nőtlenség miatt honmaradt számtalan becsületes hajadon és a különböző fokozatu kéjhölgyek még sokkal nagyobb számu serege nem érdemel figyelmet? — igen bizony — a legnagyobb figyelmet érdemli. Vegyük csak fel, hogy e több milliónyi derék Amazon nagy többsége minden államban most csak piperéz, andalog és kéjeleg; miből legjobb esetben sem lehet éppen semmi hasznot kiokoskodni, de annyival több hátrányt mint seját személyökre, éltök tartósságára, mind pedig az állam céljára; midőn másfelől pedig a nősülés felszabadításával a *gyengédebb női kezekre várakozó számtalan szakmunkának*, a közerkölcsiségnek az emberfaj tenyészetének és szépülésének ő bennök is légalább egyegy millió magnak való derék nő nyeretik meg mindenütt.

Ily nagy nyereség roppant fontossága több mint elegendő biztosítékot hoz nekünk a közel jövőre, midőn az álleml hatalmak a nősülhetésérti folyamodás rendszerét megszüntetni fogják, helyébe állítván az ösztönrendszert. — Nem lehet kétségünk, hogy ennek bekövetkeztével megszüntetni fogják a tilalmazást és engedélyezést azon földbirtokosok is, kik e rendszert (gazdaságaik felvirágzását előmozdító szervezet hiányosságának jeleül) tisztjeik és cselédek felett sokkal több kárral, mint belőle hárulni vélt haszonnal maig gyakorolják;*) s követendik az e

részben is jól számító angolokat, kik nőtlen tisztet és cselédet épen nem tartanak, mert jól tudják, hogy a kicsapongásra hajlandó nőtlen alárendeltek mennyi kárukra volnának; és tudják, hogy (országuknak mienkét jóval fellülhaladó aránylagos népessége mellett is) mily nagy szükségök van a jól nevelt munkásokok szaporulatát előteremtő emberi tenyészőre, és szakmányokba osztott női kezekre; ezeket hát meg is tudják becsülni és rendeltetésök szerint okosan felhasználni; alárendeltjeik gyermekeinek neveléséről is többnyire igen jól gondoskodnak.

Talán nem lesz fölösleges az eredeti fejtvény szövegének ezen tárgyához illesztenem a Magyar Gazda f. é. 18. számában folytatva közlött „Mezőgazdasági eselédügy“ című cikkem következő részét:

Meglehetünk győződve, hogy közelebb az idő, mint gondolnók; midőn a népnemesedés főnálló anomaliáját megszüntetni, az ép emberek házasságának nem akadályozását, hanem a létező akadályok lerontásával, s a nem épek magtalanításával annak előmozdítását célba venni az államok hasznosnak, szükségesnek, lehetségesnek találandják, s ezért határozottan célba is veendik: mert *a testileg ép nép az országok alaperejeül megismertetni s oly államkincsül tekinteni fog, mint a miről azt szokjuk mondani: „minél nagyobb, annál jobb;“* de akkor aztán ez országos alaperő, ezen főállamkincs, érdeme szerint *meg is fog becsülni*, annak minden rétegeit átható országos, s pedig nem egyoldalú, nemcsak szemnek való, hanem szívés észbeli, erkölcsi, értelmi, *testi és lelki kimivelése által.*

De hát bevárjuk-e ezt?—Épen a magyar mezőgazda felelhet erre leghatározottabb „nem“-mel; mert ő van kitéve leg-

*) Fájdalmas rá gondolni, mily előny — mintegy érdem — tulajdonítatik a hirlapi hirdetések közt ajálkozó nőtlen gazdatiszteknek, de még a háztulajdonosok részéről is nőtlen vagy legalább gyermektelen lakóknak a becsületes családapák felett, főként ha ezek sok apró (jó hazafiakká nevelendő) gyermekkel megáldvák! hát ha még miattok koplálnak, fáznak, gyötrődnek is!

inkább a néptelenség hátrányának, és a nép neveltlensége szomorú következéseinek; s ő van legerősebben érdekelve a népesedéstől várható hazai és helybeli gyáripár, s a termények salakjának ettől várható emésztési és elhasználási belfogyasztás útján a földnek visszaadása által; de egyedül ő terjesztheti a nősülést, egyedül ő fogauatosíthatja a nevelést is önállólag saját birtokán vagy legalább saját körében, saját szárnyai alatt, ő maga tehet legtöbbet említett érdekének előmozdítására legfőbb sikerrel, legolcsóbban s függetlenül, de ő érezheti annak áldását is legelőbb, holott a hazának és nemzetiségnek is ő tesz legkitünőbb szolgálatot az ország területének tulajdon fajunkkali benépesítése s megnemesítése által. — Megbecsülhetlen nagy előny tehát az, mi birtokosaink önerejében fekszik, hát ha emez erő, ezen eszme valóstítása körül és iránt egyesülhetne! — ha a gazdasági egyesületek céljaik közé felvennék ezen eszme valóstítását!

Ezért csak rajta! nincs veszteni való idő! Mert a hadsereg kiegészítéséről szóló legújabb törvény azt bizonyítja, miként habár az itt sejtelmezett boldogabb idő közel van is, az csak a népek nagy életében van így; az említett törvény, ha e részben a mi inyünknek nem kedvezhet, sőt az eddigi korosztályokat, s így a nősülés tilalmát eddiginél küljebb terjesztvén, a közerkölcségre csak hátránnyal hat, gondoljuk meg, hogy e nagy baj egész Európával közös, hol a legbiztosabb csendes és nagyszerű átalakulás óriási munkájához annyira megkivánt közbékének állandó nőtlen hadszerkezetteli föntartását átalában az államok az egymást nyomó viszonyok hatalma alatt még mindig *sükséges rosznak* ismerik; ez ellen hát mi nem tehetünk; de korlátai közt bajainkat a mennyire enyhíthető, annyira enyhíteni — a fentebbiek szerint — háromszoros kötelességünk annyival inkább, mert az idézett törvénynek a házasságot tilalmazó 8-dik §-a a leányok ügyében rendelkezni, ezeknek mint a bűn csábesszközéinek a huzamosan köteles nőtlenek szemei előli félretakarításáról, de még csak a törvénytelen gyermekek eltartásáról is intézkedni elmulasztván, e kötelesség teljesítését reánk bizta. E mulasztást lehetőleg helyreütni, a rosznak ellensúlyozására hatni a tehetségünkben maradt eszközökkel siessünk.

Ha tehát e nevezett törvényben a kijelelt korosztályokat túlhaladó koru, azaz olyan, ki a törvény nősülési tilalma alól kinőtt, vagy épen kiszolgált katona jutott szolgálatunkba, igyekezzünk ennek nősülését minden módon elősegélni, sőt az ilyenek felvételét is azon feltételhez kössük, miszerént a legelső farsangon okvetlen megházasodni fog; szóval elvünk ké tegyük — mennyire lehet — egyedül feleséges eselédet tartani.

Ez azonban nem elég, mert — ámbár az ily cselédembernek, főleg mai világban, nincs annyi oka aggódni, mint a 3—4—500 frtos hivatalnoknak — az életét egyedül a házasság által még könnyebbé nem, inkább terhesebbé válni segéltük; mert keresetéből, mely (ha csak fizetését följobb nem emeljük, mit pedig tenni nem fogunk) nem növekszik, többed magával élni kényszerítettük; de saját érdekünknek is csak annyi szolgálatot tettünk, hogy a cseléd már ezután otthon ülőbb, keresetét megtakarítani hajlandóbb, még pedig tiltott uton és kettő helyett négy kézzel is takarítóbb kezd lenni azon kárpótló vizsgálat mellett, hogy ura jószágát idegenek elől jobban megőrzi, és szolgálatunkban, ha csak türhető is ez, állandóbb; de ez nem elég. Szükséges oda vinnünk a dolgot, miszerént, ha már a cseléd másodmagával, majd nem sokára többedmagával is lesz, tehát a neje is munka- és keresetképes legyen; ha pedig csak sütés, főzés, mosás, varrás, foltozgatás, gyermekápolás, szoptatás, etetés, tisztogatás, malackái és baromfiacskaí után (hogy az urtól minduntalan pirongatást ne halljon) szaladgálásal kell az idejét eltölteni, úgy férjének nem gyarapítani, hanem csak fogyasztani segél, nem győz a férj annyit keresni, hogy azt az ily nő egymásra szaporodó gyermekeivel, kikben még csak igaz öröme sem lehet, bár csak tengő rosz élet mellett, szükségeskép föl ne emészsze. — A szegény legényből e szerént lön még szegényebb ember többedmagával, felesége csak nyüge és keresztje.

S ime itt van oka a mezőgazdasági szakmaiság szükségének, melynek behozataláról és alkalmazásáról szölandunk alább a 67-ik lapon.

A mi végül a népeket igazgató főbb hivatalbelieket illeti, kik jó, jobb és legjobb fizetéssel ellátvák, s éppen ezért kifogástalanul nősülhetnek, annyival jobban cselekszik, ha az e részben egymásközt egyenlő fejedelmek szép példáit követve csakugyan meg is nősülnek, a mennyiben a gondjokhoz tartozó közerkölcsiség fölötti örökösödést önmagok saját példáik által egyébként tovább is sikeretlenné tennék, s okot adnának azon felsőbb akarat komolyságának kétségbe vonására, melyként a két nem közti kicsapongás csakugyan elnyomandó; kívánatos, hogy a becsületesség keserü gúnyára *szabad személyeknek* nevezett közkéjencek, nyilvános kéjeldék és fizetett gyermeköldék tovább türéseivel őket ne szolgáltassanak ama ferde hiedelemre, hogy e kicsapongások minden jellemeikkel kísérve az államkormányok által *szükségeseknek* ismertetnek, bár az egyház azokat vétekkül hirdeti és tiltja. *) — Nem e fozalomzavart okozó visszaélés nem maradhat így soká! Valóban itt az ideje, hogy a népek boldogítására hivatott vagy önként vállalkozott államhatalmak részéről az örökségül rájuk maradt eme — nem akarom mondani: szemfényvesztést vagy könnyelműséget de mindenesetre — bátortalanságot valahára korunkhoz illőbb s magas hivatásuknak teljesen megfelelő szigorú lelkiismeretességgel páruolt erély váltsa fel —, s a kétségbe vonhatlan jó akaratban bizva, erősen hiszem, felváltani fogja.

*) Néhány évvel ezelőtt egy derék plebános, jámbor hiveinek jelentése folytán, a gyönyörű mákvirágoknak a templom közvetlen szomszédságába telepített és sűrű látogatásnak örvendett intézetét nem tűrhettvén, ki akará őket pusztítani; de azok a cs. rendőrséghez futottak panasza, hol azt kérdezték a pleb. urtól: „tudna-e nekik alkalmasabb helyet rendelni?“ — mire ő felel: „igen is; a sorompón kívül.“ Feljebbeztetvén az ügy, hat hét mulva körülbelül ily értelmű rendelet érkezett: „Mivel a kéjnök után a sorompókon kívül járnai kellemetlen lehetne, de a panaszoltnál nagyobb baj is eredhetne belőle, ezért mindaddig, míg alkalmasabb helyet magoknak nem szerezhetnek, őket eddigi lakásukon háborgatni nem szabad.“ — Hajdanában a városoknak legsetétebb szugolyaiban tanyáztak még az örömleányok, most — ? nem mintha már e szugolyok helyén mindenütt merő paloták vagy csak oly épületek emeltettek volna is, minőket III. Napoleon az egészségtelen lyukakban sinlődő munkások számára trónralépte után építtetni sietett, hanem, mint a terjedtségben előhaladó kereskedelem cikkeinek nagy versenye kívánja, a legelső utcák legszembetűnőbb helyein minél érzékingerlőbb eleven kirakatokban kínálkozik — égbekiáltó gúnyára a jó gyermeknevelésre kötelezett sok szegény munkás család nyomorának.

VII.

Magtalanítás.

Nem szándékoztam e cím tárgyalásába bocsátkozni, ezért művemnek bírálat alá beküldött eredeti szövegéből e cikk is hiányzott. Mivel azonban az 50-ik lapon azon nézet fordul elő, miszerént „közelebb az idő, mint gondolnók, midőn az államhatalmak a népnemesedés fenálló anomaliáját megszüntetni, az akadályok lerontásával s a nem ép emberek magtalanításával a nőülést előmozdítani fogják;“ már csak beleereszkedem pótlólag, hogy annak minden feltűnő sajátsága mellett, ha szükséges, világos észszerűségére is hivatkozhatunk.

Karády Ignác (Elemi neveléstan 1842. 5-ik lap.) merésznek vallá azon saját ohajtását, miszerént: „legfőbb kellék a szülőkben az egészséges test, mert egészséges fának gyümölcse egészséges; miért az erkölcsi törvénnyel egyező legszerencsésebb törvény volna az, mely az egészségteleneket vagy igen korosokat az összekeléstől végkép eltiltaná.“ — Én pedig ezt merésznek épen nem, hanem felvett tárgyam céljából kitűnő fontosságánál fogva — mint kisebb jónak feláldozását a nagyobbért — igen is sürgetendőnek tartanám azon esetben, ha már más szelidebb mód nem volna lehető, mely ugyanazon célhoz még sokkal biztosabban elvezessen. De előbb mutassuk meg állításunk jogosságát, ezután küzdjünk meg a szelidebb mód mellett az azt tiltó törvény és előítélet ellen.

Az emberfaj testi nemesítésében minden nép közt magukat egyedül megkülönböztető ó görög státusok kebelében is a szigorú erkölcsökkel legkitűnőbb spartaiak fordítanak legnagyobb gondot a szülésre, csecsemők megválasztására, az erő és épség kifejlésére, s a teljes kinevelésre; de mivel még ők is elmulaszták a fajnemesítés legelső feltételét a származásnál, a nemzés tökélyesbitéséhez megkívántató megválasztását a tenyésztetre teljesen alkalmasoknak mind a két nemből: — a siker ugyannyira nem volt teljes, hogy a kegyetlen gyermek-mustra nemcsak nem szünhetett meg, de tudunkra még csak nem is szelidült nálok a státus feloszlásáig.

Már pedig, ha az emberi testre vonatkozólag is igaz, mit a nyugoteuropai mivelt mezőgazdák a haszonállatok jól választott tenyészfajok általi nemesítésében oly fényes sikerrel már is elértek, — és ha igaz, hogy csak ép testben lakhatik minden jóra és hasznosra alkalmas ép lélek, a minthogy igaz is mind a kettő: ugy bizonyára ebből következik, hogy az emberfaj testi nemesítésének is, habár ennek nem hizalmasság és óriási nagyság hanem épség, könnyűség és tartós élet a célja, legelső feltéteül a nemzéshez tökélyesen alkalmas — csak mondjuk ki — magnak valókat szabad egyedül, de kell is nőzésre bocsátani mind a két nemből.

S ebben semmi különös sem fekszik. — Ugyanis, ha amnyi század óta s oly számban, mint érintők, a legépebb férfiakat elkötelezni, a legszebb nőket elvonatni a házasságtól nemcsak nem véteknek, hanem a papságra és apácákra nézve még erénynek, Isten előtt igen kedves dolognak is tartatott; — miért volna vétek, sőt miért ne volna erény olyanokat elvonni a házasságtól, kik nősülésök esetén az emberiségnek csak boldogtalan salakjait szaporítanak, annak közös terhére és a világra hozandottak nyomoruságára? —

Azonban mivel az ily elvonandók száma a felszabadítandó ép nőtlenek számához körülbelől ugy áll, mint egy tizhez: világos, hogy minden 10 éktelen, törpe, nyavalyás és gyenge egyén legalább 100 ép, szép és erős egyénnel kárpótoltatik; mivel pedig az igazi magnak valóktól nem csak ép hanem több magzatot is — legalább két annyit — várhatni, mint amazoktól: ismét világos, hogy ha 10 mustra egyén husz munkaképtelen gyermeket nemz, akkor a száz ép egyén legalább 400 munkaképes gyermeket fog nemzeni; — mig végre ez uton a mustrafajzatok meggyérülván, a házassulástól ilyképeni eltiltások is igen megfognának gyérülni, mi az épek elkötelezésénél eddig nem történt.

S így elhithetjük, hogy semmikép se lenne merész azon óhajtság, miszerént — ha ugyancsak szelidebb s egyszersmind biztosabb mód lelhető nem volna a mondott célra, a nem épek a házasságra keléstől tiltassanak el, mely szeréntem imigy volna kifejezendő: legyen ugyan továbbra is — bár sokkal kisebb mértékben — megszorítva a nősülés, de épen nem politikai, vallás-

felekezeti, honvédelmi és vagyoni vagy egyéb tekintetéből, hanem egyedül egészségügyi (és, a mennyire lehet, lélektani) szempontból.

Mínthogy azonban a testi hibák miatt kiválasztandók eltiltása a mai nőtlenség példája szerént — mert a nemi ösztön s nősziinger még a legnagyobb testi nyomorban is ritkán alszik — semmi biztosítékot sem ígér a kívánt célra, sőt a házasságon kívüli nemzés és származás még tökélyetlenebb lenne a mai törvénytelen származásnál; ellenben tapasztalt dolog, hogy nem egyedül a nőszésig terjedő szerelmi viszony teszi az emberi két nem közlekedését egymásközt kedvessé „hanem sokkal inkább vagy legalább sokkal tartósabban eszközli ezt a két nem különböző természetének egymás iránti sajátos vonzalma, bizalma, hűsége és ragaszkodása, szóval barátsága,*) mely az igaz miveltség emekedettségére szerénti fokozatban jelentkező kegyelettel, kellemmel és gyengédséggel fejezi ki magát; melynek élvezetét tehát még csodaszülöttektől sem szabad megtagadni, sőt annyi- val nagyobb kötelesség a szellemi házasság áldásában részeltetni ezeket, mennyivel testükre nézve szerencsétlenebbek másoknál; hadd vigasztalják magokat sorsosaik hű társaságában — nam *similis simili gaudet*, — mínthogy, mondom, ez így van: a világjavításában fáradozó közszellemről azt teszszük fel, hogy fog találni e részben egy közvetítő szert, mely még a szerelem testi vagyis állati részének élvezetétől is meg fogja talán kisebb-nagyobb mértékben fosztani mindazokat, kiknek szaporítása nem célszerű, de szellemi s nemesebb részének élvezetétől nem, sőt ebben gazdag kárpótlást fog nekik nyújtani amazokért. S ezen igazságosan kiegyenlítő szelid módot, én a kiválasztat- taknak nemző tehetségöktől megfosztatásában — a herélés egyik alkalmas fajában — helyezödni sejtelmzem, mely mégis ezeknek házasságra kelését akadályozni nem fogja.

De szóljunk hozzá kissé tüzetesebben.

Az emberherélés igen régi találmány; s átalán véve úgy, miként eddig gyakoroltatott és jelenleg is gyakoroltatik: a természeti, erkölcsi és polgári törvényekkel, a keresztény vallás által képviselt emberszeretet szelleme szerént, merőben ellenkezik.

*) Magyar Fer. szerént is a barátság a szeretetnek szellemi részét teszi. Menyekzői repkény. 1860. 3. l.

Innen — bár feltalálójának nevét a történeti hagyományokból kimutatni nem tudjuk — bizvást mégis megállapíthatjuk azt, hogy származására nézve, nem egyéb, mint az emberjogokat lábbal tapodó lelketlen zsarnokság találmánya, mint volt a „*jus primae noctis*“ istentelen gyakorlata a középkorbeli német földesuraknál. — Különös mégis, hogy nemcsak a pogány hatalmasok és dúsak háremeinek őrzése végett üzetik a herélés, hanem még a keresztényeknél is részént vallási rajoskodásból az első századokban, főként a valerianusok közt — kik Orige ges atyát, midőn ez Jézusnak Máté XIX-ik részében önherélésre utaló szavait magyarázná (l. ezt a IX-dik cikk egyik jegyzetében), rosszul értvén, nemcsak önmagukat kiherélték, hanem másokat is, gondolván, hogy velök nagy jót tesznek — dacára nagy Konstantin és Jusztinián császárok tilalmának, mely a gyilkolással egyenlő bűnképen rendelé azt büntettetni, gyakoroltatott; részént ennek megszűntével a finomabb és állandó énekhangok megnyeréséért Olaszországban igen lábra kapott; sőt az így képezett *szopran-énekesek* szent Péter templomában az istentiszteleti szertartások fényének kiemelésére az egyházi zenészethez is alkalmaztattak, mely visszaélést XIV-ik Kelemen pápa megtiltotta ugyan, de azt megszüntetni csak az utóbb hozott keményebb törvényeknek sikerült. — S így e sok századon át nyilván divatozott csúf szokás végre elérte rég kiérdemlett megszüntetését.

S én mégis ezt ujlag feléleszteni sejtelveztem sőt mintegy javalom! — Ám a következő megkülönböztetés kiment engem, s a herélést tilalmazó törvény szigorán s a helyes okot áthágó kárhozzátáson vagy előítéleten valószínűleg tágítani fog.

A bűnképen tiltott cselekedet magában nem mindig bűn; hanem bűnné válik igen is akkor, ha ros z módon gonosz célra s helytelen körülmények közt követtetik el; ilyen pedig a herélés is; mit azon szempontból és azon nemében, melyből és miben itt azt felfogjuk, kárhozzátatni józanul nem lehet, de helyeselni kell.

Mindenekelőtt tekintetbe veendő, miként ha a herélés a kiseddkorban történik, minthogy a nemző- és életszervek szoros összeköttetéseiknél fogva a testfejlés korában egymásra igen nagy hatással vannak, a két nembelieket nemők tulajdonságaival

ellenkező jelenetet eredményez; a férfi test hasonló kezd lenni a nőihez, bajusza és szakála nem nő, a gége összeszorul s így női alkat, ábrázat és hang képződik, minők az eunuchok a mohamedánok háremeiben; ellenben a kiherélt női test megszörösödik, az emlő elvész, a hang férfias söt durva lesz; az ó görögök és lydiaiak ily herélt nők által örítették nejeiket és leányaikat; — mind a két nemnél pedig az ítélő erő gyengül, érzéktlenebbé, komorabbá, félénkebbé, szóval lelki nemesülésre képtelenné válik a korai herélet.

A női test herélése korunkban ritkán fordul elő ugyan, de hogy — és pedig mind a két tüstént említendő fajában — jó sikerrel megtörténhetik, kétséget nem szenved. Ennek példájára találunk Schönvizner János orvostudornál, ki az „önferfőzésről“ 1843-ikban irt könyvének 41-ik lapján ezt mondja: „A néma bűn által igen is veszélyeztetvén az élet, néhány leányoknál, kiknél minden egyéb szerek sikerteleneknek tapasztaltattak, a csikló megcsonkítása (melyet előszer is a francia orvosok megkísérlettek) megtartá az életet. Említetik egy disznóherelő is, ki felbőszülvén leánya feslett életén, közönséges késével ennek petefészkei kimetszette s a leány szerencsésen meggyógyulván rendes életet viselt.“

Am a kifejlett korban — férfiaknál 18- leányoknál 15-ik év körül — végrehajtott herelésnél, természet szerént ama változások már elő nem állhatnak

E szerént, a már ismeretes célunk elérésére koránsem ama mindenféle szokásos kiseddkori embertelen embertorzító, hanem eme kifejlettkori ártatlanabb mód lenne választandó.

De maga a kifejlettkori herelés is lehet kétféle; lehet ugyanis fél vagy egész herelés. A kettő közti lényeges különbség, mint tudjuk, abban áll: miszerént a félherelésnél *a nemi ösztön és párosodási tehetség nem vétetik el*, hanem csak foganatlaná tétetik vagyis csupán a nemzés gátoltatik meg általa; — ennek bizonyítványát már Juvenálisnál is találjuk, kiserént az ily félherélt férfiak (spadones) a buja római nőknek különös kedvencei voltak; az egész herelés pedig a nemzőszerv elvétele által *a párosodási tehetségtől is megfosztja a férfiakat és nőket*, s a nemi ösztönt bennök elaltatja söt végkép kiöli.

A herélésnek ez utóbbi faja — mert a zarnokség és túlbuzgóság a természeti emberjogot nem szokta vizsgálni — igen elterjedt, s általában csak e divatozott, ezért az előbbi a félherélés, csak kivételesen.

Most az a kérdés: melyik faja a herélésnek és hogyan alkalmaztassék az itteni előterjesztésből ismeretes célra? — Felelet: a természeti emberjognak az egészségügy kívánalmaival megegyezésétől azt lehet várni, miként az egészséges törpék és erősebb testalkatu éktelenek félherélés —, a gyenge testalkatuk, nyavalyások és elmebetegek pedig egész herélés alá fognak vétetni, egyedül a kifejlett korban s ezen minőség szerint összeházásíttatni; mi által nem csak az összes emberiség testi s ennek folytán szellemi nemesülésének alapja vettetik meg, hanem azoknak szellemi nemesülése is, kik ama célnak áldozatjainul adatni *látszatnak*, valóban pedig csak így hozatnak közelebb saját boldogságukhoz, eddig soha nem sejdített nagy mérvben mozdítatik elő; — önként értetvén, hogy a herélés természetének tekintetében csak hasonló a hasonlóval házásítandó össze; és hogy ez eljárás minden önkénytől ment és ellenőrséggel vagy nyilvánossággal támogatott lelkiismeretes avatottsággal eszközöltessék fájdalom nélkül.

A helyesen végzett herélés mütéte — török heréltek nyilatkozása szerint — ma is igen csekély fájdalmat okoz, hasonlót a körülmetéléséhez, melyen már előbb átestek; — az orvosi műértelem s művészet tovább fejlődésétől pedig jogositva vagyunk azt várni, hogy a mütétek, habár kénégényféle érezhetlenítő szer alkalmazásával, fájdalom nélkül fognak végeztetni, vagy egy merőben másnemű eljárással pótoltatni.

Az egészségügy és a házasság szentségének megvalósítása céljából tehát kívánatos, hogy orvosi engedély nélkül senki össze ne adassék, hanem a községi orvosi hivatal a házasulandó párokat testi vizsgálat alá vegye, alapos különbség esetében a párokat összeillőbb választásra törekedjék birni, és a magtalanítandókat felsőbb vizsgálat és helybenhagyás után magtalanítsa, nehogy a házasság később feltűnő egymással nem élhetés miatt utóbb — mint szokás — szentszékeskedni, elválni —, az egymást rontó rossz nyavalya miatt elsatnyulni, tehetlen ivadékot nemzeni vagy idő előtt nyomorogva elhalni kénytelenek legyenek.

S most megítélni akarván az itt előterjesztett magtalanítás elvét, célját és eszközét párhuzamosan a spartaiak kegyetlenek *látszó* gyermekmustrájával, legelőbb is gondoljuk meg az ék- és éptelen emberek szivrázó sorsát, kik életök egész hosszában se magoknak se másnak öröme nem, hanem igen is terhére vannak s az észrevett épek általi háttérbe tolatásuk érzetét kétszeres keserőséggel szenvedik a nélkül, hogy e helyzettől menekülniök lehetne ez életben; s ha ennek meggondolásán az eszméltre még nem jutott s néha nem is jutandott idomtalan csecsemő kiirtását, illetőleg bizonyos nyomortóli megszabadítását, magára a csecsemőre nézve is már jónak, az emberiség végtelenül nagyobb részére nézve pedig igen hasznos előgondoskodásnak tartani kénytetünk: kétségtelen lesz előttünk, miként a spartaiaknak így védelmezhető s ártatlanítható gyilkosságát is fölöslegessé tevő s különben biztosabban célravezető okszerű herélés bűn nem lehet, hanem kiváló erény igen is, mert egyszersmind a testi hibásokat is a házasság szellemi élvezetére, a polgári foglalkozásokra s önmivelődésre alkalmassá teszi.

VIII.

Női rendeltetés.

Nagy fába vágtam a fejszét, midőn e fejtvényhez fogtam! s csak most bámulok vakmerőséggem, midőn végére jutok; mert eddig is sok kényes tárgyhoz kelle szólnom, mégis most következik a legkényesebb, mit féltemben utoljára hagytam, attól tartván, hogy az orthodox apák megköveznek, az anyák megfőzőkanalaznak és — az irástudók meg a nép — ? — talán megfeszítenek, ha határozottan is ki merem mondani, a mit már ittott érinték; hogy t. i. *a szülők kezéből a nevelést ki kell venni, s a nőt a szokásos apró házi foglalkozásoktól felszabadítani* — s ez lesz az igazi emancipatio, melyet még teljesen végrehajtani maig sem mert a polgárosodott világ. — Pedig ezt az előzmények folytán ki kell mondanom, hogy következetes legyek; tegyenek aztán akármit velem azok, kik nem tudják mit cselekesznek.

A nőnem rendeltetése e szerint teljesen megváltozik, szükséges, hogy megváltozzék saját javára — és az emberiségére, a nélkül, hogy megszűnnék feleség lenni, megszűnhetnék a nemzetnek szebb és jobb felét képezni jövőre is.

Türelemért esdem.

Legalább is nagyjából ismerem a nevelési elveket, melyeknek kifejtése végtelenre terjed, s a szakegyének egymást követő szakadatlan sorának végtelen feladatot nyújt, mert az ember, s így az emberiség is, végtelenül tökélyesíthető; — de épen azért, mert így ismerem, bátorkodom kimondani, hogy *nemcsak terhére van a szülőknek a gyermeknevelés, de ennek meg sem felelhetnek soha is*; s ezért kell ezt kezeikből kivenni. —

Megjegyezni kérem azonban, hogy a világért sem célom a bő es egészséges tejü, gyermekeit okosan szerető, testileg lelkileg megóvni sőt *hellőleg* fejleszteni azaz *jól* nevelni is képes anyától a csecsemőt és kisedet elrabolni; hisz bár minden anya ilyen volna! akkor egészség- és miveltségügyi tekintetben nem volnánk hátra, boldog az oly anya, kiben e tulajdonok egyesülve díszlenek, de még boldogabb a nemzet, mely sok ily derék anyával dicsekedhetnék; ily anya az emberiségnek is nagy kincse; valamint az oly apa is, ki nejből ily anyát képezni bír, vagy annak képzettségét támogatni s gyermekeinek nevelését kifogástalan elvek szerint vezérelni képes, vezérelni kész, s *hozzá legendő eszközzel meg van áldva*. — Bizonyosan boldogok azok, kik ily szülőktől veszik származásukat, ily nevelésnek részesei; — mert a szülői szívbe oltott legjobb szándéknál s legnagyobb hűségnél fogva ily házi nevelést semmi köznevelés fellül nem halad, ha kivált a társalmi szellemnek megfelel, a minthogy e nélkül tökélyes egy pillanatig sem is lehetne. Ily nevelést pedig feltétlenül látszik kívánhatnunk azoktól mindenekelőtt, kik ex professo nevelők; s legnagyobb örömmel üdvözlöm ama szakférfiak szaporodását, kik nemcsak a nevelési eszmék terjesztésében fáradoznak, hanem egyszersmind oly buzgósággal is akarnak a szülőkből nevelőket csinálni, mikint a többiközt Lonkay Antalnak „Az apákhoz“ irt lelkes szózatában látjuk (1860-i Évkönyvének 1—32. lapjain), mely bizonyosan minden olvasójára nagy hatással van; bár egyszer-

smind e hatás sikeres lenne; mert bizonyosan nagy szükség van reá örökké, de különösen addig, míg a köznevelés be nem köszönt. *Ily oktatások és buzdítások örökérdeme kétségbevonhatlan.*

De fájdalom, tudjuk, mert tapasztaljuk, hogy a nevelői tulajdonok a szülők $\frac{9}{10}$ részében sem fel nem találhatók, sem meg nem szerezhetők, (mert hiszen apává, anyává nemzés és szülés —, de nevelővé már csak reá-születés és képzés által lehet az ember); ki tehát nevelővé nem született, s tudományosan ki nem képezte magát (mert hogy a nevelészet: tudomány, még pedig igen fontos, kiterjedt, nagy tudomány, arról az értelem emberei már cseppet sem kételkednek) — sőt Lonkay A. szava szerint „*e fontos, szép és nagy tudományról többnyire semmit sem is hallott*“ — attól jó nevelést várni képtelenség; — de nem kisebb képtelenség ám jó nevelést várni attól is, ki — képzettsége akar van, akar nincs, de — alkalmas eszköz, hely és tehetség vagy néha jóakarattal nélkül is csakugyan szükkölködik; — ezért *minden szülőtől, annyiban, mennyiben a nevelőiségnek meg nem felel, a rossz nevelésük miatt szenvedő embertöbbség nevében a társalom nem csak joggal veheti el, hanem köteles is elvenni a gyermeket jobb nevelés végett.* De Nagy S. szerint is „*az államnak kötelessége, . . . a szülőket kényszeríteni, hogy gyermekeiktől a jó nevelést meg ne tagadják; — ha pedig a házi nevelés nyilván nemlegesen működik, ha az, az egyes gyermekekre nézve majdnem hasonló a semmihez, akkor jogában áll az államnak, az ily gyermekeket szülőiktől elvenni . . . s kötelessége az elhanyagolt, elárvult gyermekekről gondoskodni* (*Kisdedóvoda s az egyház és tanoda közti viszonyról Nagy S. „Tanodai lapok“ 1859. 32-ik sz.*); oly tan; mely miután a szülők legnagyobb részének a jó nevelésbeni szellemi és anyagi képtelensége bebizonyult tény, mely, fájdalom, igen számos esetben még a semminél is rosszabb eredményeket szül — Berthes H. J. tanát, miszerént „*az államnak nem szabad a család helyét elfoglalnia, mert könnyen előidézhethetné a szocializmus elveit (?)*, melyek szerint minden ember mindenben egyenlő (!)“ lényegesen s jótékonyan és pedig épen a keresztény vallás szellemében megigazítja.

E jogot és kötelességet, melyet ezek szerint én a társalomnak tulajdonítok, a természet meg is alapítja; mert 1-ör a túlbőteji anyákat mintegy arra rendeli, utalja, hogy saját keletlenlenségök néha nyavalyájok elhárítása végett is, a tejetlen, rosz tejü, vagy elhalt anyák gyermekeiből még egyetketőt pótolva bizonyos díjért szoptassanak, *) még pedig tekintettel arra, hogy egyik csecsemő testalkata többet másiké kevesbet kíván; — és 2-or minden embernek mindent egyiránt érteni, vagy legalább mindenhez egyenlő hajlammal birni nem lehetvén, mintegy észrevehetőleg jeleli ki a szerepeket és szakmákat az emberek közt ezek hajlamai és testilelki erejéhez képest; jelesül a nevelészet tanulására és gyakorlására azokat utasítja, kik nemcsak saját, hanem idegenek gyermekeit is nyájas komolysággal, okosan szeretik, az emberiség közös érdekének, tökélyesbülhetésének és boldogságának magas eszméjével el vannak telve s általában kevesb erkölcsi kifogás alá esnek, mint mások; miként ezt főuraink és tehetőseink a kisebb-nagyobb házi nevelőszemélyzet tartása által teljesen beismerik és folytonosan gyakorolják; — részletesen pedig a nevelés kezdetében az *egészségügyi személyzetnek*, a nevelés folytatásában pedig a *miveltségügyi személyzetnek* látszik nagyobb befolyást szálni, a nélkül, hogy e két ügy személyzetének szoros együttes egy célrai működése egy percig is szüségtelen volna; honnét kitetszik, hogy e két országos ügynek kifejlésétől függ a jó nevelés, az államok ereje és boldogsága; nem pedig azoktól, kiktől eddig hasztalan váratik, jogtalanul követeltetik — az anyáktól.

Hogy az egészségügyi személyzet alatt az *orvosi kart* a hozzátartozókkal, a miveltségügyi személyzet alatt pedig a *papságot* értem: azért jegyzem meg különösen is, hogy világosabban kitéssék ama végtelen fontosság, minőt a nevelésben helyezniünk kell, hahogy az emberek boldogításának elmélete nem hiu ábránd, s akarata nem ámitás. — Könnyü volna indokolni, hogy a bölcsességnek e két eleme, mely fejletlenebb

*) A mennyire szükséges t. i. mert tudva van, hogy szoptatás és anyatej nélkül is erős emberek nevelhetők. — Stettinben az orvosegylet ülésében a minap dr. Scharlau az elgőzölt tehéntejet ajánlá; s már 100 gyermeknél többet nevelnek azóta vele. — V. U. nov. 20. 1859.

korában egyes személyekben együtt volt, *) jövő hivatása szerint több szakra osztva s neveléshez alkalmazva az emberiség közös boldogságának nélkülözhetlen eszközeül megismertetvén legszéleseb alapon nyugvó képviseleti *államhatalom* iránt felelős főköormányügygyé nője ki magát, s a kormánygépezet minden más ügyét magának alárendelje mindenütt; ha a dolgok szemünk előtti alakulása ez irány megemlítését elégségessé nem tenné.

*) Nevezetes, hogy az emberi művelődés történetének írói — kik különben szigorú ítészetökkel a történelmi tömkeleg homályának kivilágításában a tudomány- és igazságszomjnak kitünő szolgálatot tettek — abban, hogy például az egyiptusiaknál az első rendet az ugynevezett papi kaszt képezte, hogy tehát ennek kezében volt a kormány rudja, a papok őrzötték kizárólag a tudományos ismeretek minden ágait, hogy ők voltak egyedüli bírók, gyógyászok, jelmagyarázók és építők, s ezért a földtulajdon, még pedig adómentesen majdnem egészen birtokukban volt: egyedül a papi uralkodás megalapításának célját látják; — holott pusztán az uralkodás vágyával azon szigorú életrend meg nem fér, melynek azok valóban alávetve voltak, az ascetikai szabályok serege miatt ők legkevesbé voltak szabadok. Az ó kori társalmi szerkezetnek ezen jelleme, mely még a középkori államok életét is kisebb-nagyobb mértékben illeti, csak éppen oly eredménye volt a közszellem fejletlenségének, mint maga a vádolt uralkodásvágy az ascetikai szabályokkal együtt, nem pedig megfordítva.

Ezen meggyőződésemet még a közszellemfejlés akadályozásának és korlátozásának tagadhatlansága sőt még a kínai stabilizmus válja sem gyengíti hanem inkább megerősíti, lévén e tény ismét csak a fejletlenebb szellemerő nyilatkozata.

Ily szempontból ítélem én meg saját édes hazánk azon múltját is, midőn a magyar papság azzal, hogy egyházi teendői mellett nem csak az ország kormányzásának minden ágában döntő befolyásával, bíraskodásával tudományosságával, tanításával, tanító intézetek állításával és ösztöndíjak alapításával szerzett magának fényes érdemet, hanem, a világi férfiak harci zajba merültsége miatt, még mint orvos is szerepelt. Így még a vegyes házakból származott királyok alatt is voltak, még pedig főpapok, kik egyszersmind rendes orvosi hivatalt is viseltek; 1832-ben többek közt Jakab csanádi püspök Róbert Karoly király udv. orvosa —, Vay László nagyváradi püspök nagy Lajos király orvosa —, Amelia Tamás pozsonyi kanonok pedig Kanizsa János esztergomi érsek orvosa volt; de János kalocsai kanonok is jeles gyakorló orvosnak tartott abban az időben (Lásd: „Az egyházi rend érdeme Magyarországon;“ írta Pauer János 1847. 277. l.); sőt még 1561-dik évről is Ellenböd Nicas pozsonyi kanonok, mint egyszersmind orvos doktor említetik. (U. o. 424. l.)

Akkor így is jó volt. — A legujabb, mindent rendszerező fejlettebb kor már nemcsak ezen ügyeket választá el és függetleníté egymástól, hanem még magokat az orvosi szintügy mint papi foglalkozásokat is mármár bizonyos szakokra és szakegyénekre osztá fel; — pedig a majdau belépendő igazi köznevelés még több felosztást is fog maga után vonni.

Jó uton vagyunk már. A természetnek fentebb említett intése kétségtelenül fel fog ismertetni és követeteni mindinkább a mezei életben is legalább azon mértékben, melyben a hübb és ügyesebb kezekre szükség növekszik, s melyben a patriarális életviszony helyét a társalmi életviszony kisebb-nagyobb de mindenesetre ellenállhatlan rohammal elfoglalja. — A mezőgazdaság jövője minden egyéb polgári foglalkozásával, mely a kéz- majdan gyáriparba folyand össze, együtt a női képességet sokkal többre becsülné, de sokkal inkább igénybe is veendi, mintsem hogy a céltalan kisszerű házi nevelés miatt magát továbbra is attól megfosztva hagyja.

Nevelészethez alkalmas időt és tért, helyet és eszközt, rendet és képzést csak e célra kellőleg felszerelt közintézet valódi nevelőkkel együtt nyújthat; s *egyikét busító példája a közintézetekből kikerült erkölcstelen embereknek nem az intézetek keletkezése ellen, hanem az intézetek rendszereinek javítása vagyis e javítás szükségessége mellett szól*, és az alapnevelés behozatalát meg a neki vált egyének megválasztását kívánja.

De hát mi lesz a nőnem rendeltetése, kérdik olvasóim, ha a nevelést, mely némely anyának egyedüli élve, üdve, foglalkozása, a társalom fogja kezelni? — A kérdés ez alakja még igen vigasztaló feleletet von maga után; mely abban átl, hogy *éppen az ily anyák fognak a nevelés női ágához legjobb sikerrel megválasztatni és alkalmaztatni egészség- vagy miveltség-ügyhöz szegődött férjök oldalán; előbb mint végrehajtok, utóbb mint igazgatók*; — ha pedig közszolgálatra nem szorultak, ekkor a megszerezhető alkalmas eszközök segedelmével épen az ily anyák fogják a házi nevelés kivételességét gyakorolhatni, a köznevelés ügye iránti felelőség mellett.

Hanem bezzeg fontosabb a kérdés ez alakban: „Mi lesz a nőnem rendeltetése, ha a házaselek nemcsak a családi terhektől, hanem a nők még az ugynevezett „jó gazdaasszonyságot“ tevő apró házi foglalkozásoktól is felmentetnek, mint a mikép ez a jelen értekezés folytán sejthető?” — Ez már oly kérdés, mely a megillető felelet kedvező vagy nem kedvező volta miatt eldöntő befolyással van a pályafeladat eme hosszúra nyult fejtvényének sikerére.

Meggyőző felelet végett célszerűnek látom a többséget képező s legnagyobb tekintetet érdemlő munkásnép háztartásának szemügyrevételére tisztelettel felkérni a szives olvasót s annak nyomán magának tájékozására a felsőbb háztartásokban.

A nők foglalkozása még eddig csak fogyasztó, ritkábban takarító, annál kevesbé szerző is egyszersmind; — a dicséretes kivételek természetesen ide nem tartoznak, azonban nem is egyéni erkölcsökről és jellemvonásokról, hanem helyzetről, körülményről és rendeltetésről van itt szó; — a sütés, főzés, varrás, mosás, meszelés, baromfi, sertés, tehén, s mindezek körüli apró gond, szutykos kapkodott munka, mely a többinek vagy egymásnak áldozatul esik, oly ziláltá tesz a házat, hogy a tisztátalanság miatt szüntelen sivitó kóczos aprószentek s részeges apa, tékozló, kártyás, goromba férj nélkül is kész attól az ember elfordulni, valaminthogy nem is egy férj csupán az ily házi baj elöl szökik meg s éjelez nappaloz a kocsmában kávéházban, kivált ha nejjének rossz természete is járul ahhoz; a szegény nő azonban, kinek pedig tartós kellemeiben gyönyörüséget keres a férj, még saját főztéből sem ehetik jóizüt, a tálalás közt is meg nem szünő aggság és kapkodás miatt, ha kivált tejetlen állapotában szoptatnia is kell, mely közönségesen mell- és hátfájdalmat és kora fonnyadást okoz; holott másrésről magukról tudhatják a férfiak, miként a tehetségükkel egyező néha sulyos bár, de folytonos gyakorlat által könnyüvé vált munka után a legközönségesebb étkekből is, mert nyugalommal ehetnek, igen jóizüt esznek, s tán ez az egyik oka, hogy hosszabb életűek mint a nők; — kiknek nagy sulyu kinezésához számítja edvi Illés Pál (Vas. Ujs. 1856. I. félév. 5. sz.) a többi közt „a kéménytelen konyhákat is a köznépnél, melyekben a nő majdnem egész életét tölti, tüdő- és szemrongálással, míg a férj mindig egészséges levegőt sziv és szemei, ha csak bortól nem, füsttől ki nem vörösödnek. Azt mondani sem kell — így folytatja — hogy ily szurtos elemben a nőknek oly igen kedves csinossága tetőtől talpig feldulatik, öltözékek még vasárnapon sem maradhat szennytól tisztán, testök pedig kész füstölt hus.“ Pedig a durva férj, hogy zsarnoksága teljes legyen, még ezen fellül minden kis, néha épen csak tálalási pontatlanság vagy az éték sótalanságaért is — azon alávaló

örökségnél fogva, hogy „a pénz olvasva, az asszony verve jó,“ — iszonyu istenkáromlás közt megmegdöngeti az asszonyt.

Ezt tudva, alig lehet rá nem gondolni a női szakmaiság jövőjére is, mit a gépek és nagyszerű iparintézmények vállalatai, de különösen a mezőgazdaság gyökeres átalakulásának előjelei itthon is ugyan némi részben már, de kivált az előbbre jutott nemzeteknél oly közeli kilátásba helyeznek.

Tekintsünk csak meg egy pusztai népes majort; — hogy példára térjünk át az apróháztartási szotymoty-dolgok egyszerűsítésében. — Mennyi hely, épület, idő, erő és egészség pazarlás tűnik szemünkbe itt (talán a nagyobb urasági vagy cselédi haszon vagy izlés végett? — nem, hanem) az urasági és cselédi haszon és izlés rovására egyiránt! Valóban illő, hogy eme zavart életnek napjai is megszámláltassanak már valahára.

Szabadjon itt fejtvényem eredeti szövegéből kitérőleg a pusztai nővilág szakmaszerűségének előképéhez a „Magyar Gazdában“ megjelent értekezéséből jelen művem 50—52-ik lapján idézett rész folytán még a következőt ide iktatnom.

Miért is töltse minden cselédnő el a napnak nagy részét csupán főzéssel — 2—3 személyre; mikor kivált gyermekei után is kapkodnia kell, kik miatt gyakran elég a rántás, elfut a leves, kozmás lesz az étel, keletlen, sütelen vagy igen is elkelt, agyonsült a kenyér? — Miért szapuljon, mosson egyik előbb másik utóbb s így szüntelen? — Miért ereszszen baromfiakat és miért neveljen malackát vagy hizlaljon disznót? — Miért fejjen, köpüljön mindegyik különösen? midőn — azonkívül, hogy mindez sok csipés lopásra alkalmul szolgál, és a sok tulajdonosu szétkotorászó baromfisereg, meg a majort disztelenítő s elszükítő sok hidasól mindannyi veszélyes tüzfészek, s a gazdaságnak csak kellemetlenségét neveli — kellő alkalom, ismeret s utánlátás hiányában még csak valamelyes tiszta hasznót is ritkán tudna kimutatni, ha nem a gazdasági tulajdonos rovására. — Miért termeszszen mindenik különkülön egy kis árpát, egy kis kukoricát, krumplit, kendert, káposztát, zöldeget? — miért pazdorjázzon és végre fűtsön is vele az asszony különösen? de miért tegyen még egyéb csipcsop dolgot s miért

gyűjtsön is mindenik külön kamarába és padlásra, holott bizonyos szakmákra osztva mindez sokkal nagyobb mérvben tökélyesben történhetik meg? — mindenek felett miért vesződjék mindegyik anya külön gyermekneveléssel, midőn ideje, alkalmá, tudománya s egyéb eszköze nincs hozzá, testilelki veszélytől megóvni gyermekét s a benne fejlődő indulatoknak s észnek jó irányt adni képtelen? sat. sat. — holott mindezt egy majorbéli bölcsőde és óvoda, egyetlen főződe (közkonyha — miután a takaréktűzhely csak is nagyban és értelem mellett, de ekkor igen jól fizeti ki magát) egyetlen mosóda — gőzmosógéppel —, egyetlen varroda varrógéppel, egyetlen sütőde gőzkemencével, végül a készpénzfizetés sokkal takarékosabban, okosabban eszközönd maholnap, — nemcsak, hanem az imigy felszabadult kezek $\frac{2}{3}$ -dát a tulajdonos megnyerendi magának idegen nap-számot pótló állandó házi erőül, meghatározott díjért gazdaságához; mely ismét, cselédségéből imigy vált segéd személyzetének százalékos fizetése s a termékenység felfokozása végett, egymástól elkülönzött szakosztályokra, ezek ismét szakmákra, fog oszlani...

Még az értekezés végéből valamit.

Szenteljünk egy pillanatot a gazdaság őrangyalának, az urnőnek is. Mondjuk el, mily fényes szerep vár ő reá a cselédügy imily házi elrendezésével és átalakításával beköszöntő földipar körében; — szívünk mélyéből óhajtjuk, vajha igaz érdekét kiemelni törekvő szerény gondolkozásunk az ő tetszésével találkozók!

Avagy lehet-e van-e fényesebb szerepe nőnek, mintha ez a derék férjnek tapasztalataiból és ismereteiből gyarapított műveltségénél fogva a köznapiság fölé emelkedő lélekkel tekinti át nemcsak saját kedves gyermekeit, hanem összes kisebb-nagyobb számból álló népességét az egész majornak; és a férje által felállított intézvényeket mozgató rend és pontosság fölötti örködése által az összes lélekszámnak valódi anyjává nemcsak, hanem a gondviselés képviselőjévé válni örvend; ha körülötte közel és távol, künn és benn tisztaság, takarékoság, egyszerű izléssel páruult csín uralkodik; ha minden lélek az ő szép, jó és helyes bánásmódja által megjutalmazva és boldogul érzi magát, vidám és egészséges; ha végre, a mi pedig fő, népe

csecsemői és kisdedei ő benne gyönyörködni tudnak. Mert így lépéseit szeretet kíséri, s nyomában örömvirág kél.

Mondanom sem kell, miszerént a körülötte és általa örövendők szemeiből reá visszasugárzó ezen égi öröm úgy boldogítandja őt, ha a felügyeletének alapjaul szolgálendő saját napi rendjéhez képest bizonyos órára megtörténni kellő dolgok természetét a végrehajtó erőjével együtt ismervén, követelésében a lehetőségen és okszerűségen se innen se túl nem marad. Így *példaul* reggelenként, miután belső cselédeinek testi és lelki feltisztulásával megelégedett, kézi naplójával és írónnal kezében szemlészeti utjára kél, meglátogatván először is a fejést; — itt az ól, tehének, tehenesek és edényeik tisztaságait rendre vizsgálja, a kifejt tölgyeket néha megnézi, ki van-e tisztán fejve; minden marha tejét összeöntés után szálmérővel megméri, az észrevett bajról kérdést tesz, bejegyzi steff.; de hogy a sok apró megfigyelni valók elhagyásával rövidebb legyenek, megtekinti a tejpincét, itt a tejfel, turó, vaj és sajtkészítést; utána a szárnyasok ólait és legelő osztályait, számba veszi a szaporulatot, a tojást, a hizlalást, sat. —

Ezután közölvén és kicserélvén a férj és nő, a reggeli mellett, egymással észrevételeiket, a szemlészet folytatására ismét kétfelé indulnak; — a nő benyit saját kamarájába a kiadandékat kiadja, a cikkeket rendezi, számba veszi, azután bemegy az alapneveldebe, hol saját gyermekeinek megölelése után a vele hozott vagy megrendelt gyümölcsöt jó magaviseleti érdem szerént kiosztja, az intézet rendjének végrehajtását áttekinti, a testi tisztaság és épség,¹ a ruhák, edények, eszközök, szobák, foglalkozások mindenike figyelmét ki nem kerüli, s miután az aprószentek társalgásában résztvett, és a nevelők türelmét nyájasságával kedvessé tette, megnézi a közkonyhát s benne a kézi szekrényt, nem keveredik-e valamely ingyencikk oda kertből, a szárnyasak hasznából, a tejes kamarából? a kívánt tisztaság, takarékoság és részrehajlatlanság megtartatik-e szigoruan? ezután bevonulván szobátárgyait rendezi s a konyhát veszi szemügyre, szem előtt tartván, hogy fölösleges étel ne készíttessék ugyan, de a mi készül, az egyszerűen jó és a váratlan vendég számára gyorsan szaporítható, és ne csak boltbelivel hanem nyájassággal is fűszerezve legyen; — a tiszt

és neje, a közkonyha és bizalom elve szerént, az uri asztal rendes és részes tagjaihoz tartozván.

Ebéd után következik a kerti séta, s megítélése az itt tegnap óta véghezvitt munkának, jelenlétel a kisdedek testgyakorlatán, utána szobai foglalkozás, varrás, gyümölcsből álló uzsona vagy vacsora, ezután a nőcselédség esti munkájának megtekintése, zsák- és lepedő-varratás steff. végre naplózás, olvasás, eszmecsere, a hazaállított kisdedekkeli mulatozás.

Önként értetik, hogy e szemlészetnek néha meglepő alakban is kell történnie szokatlan pillanatokban, a hűtlenségre szolgáló eszköz és alkalom lehetlenítése végett.

A foglalkozás minden nemének cikkei és eszközei leltárba vezetve, kell, hogy legyenek; mely leltárnak összehasonlítása, a mennyire lehet, minden szombaton megtartandó.

A vasárnap az Istené. Arra, hogy ezt és az országosan elfogadott ünnepeket templomba menéssel, az egyházi tanítás foganatos meghallgatásával, az e célra meg is kért lelkész különös gondjának e pusztá néperei kiterjesztésével, munkaszünettel, jámbor vidámsággal, a kocsmaléséstől elvonó ártatlan mulatsággal, sőt miveltségre ható hasznos időtöltéssel, e célra kigondolt jó eszközök foganatba vételével, jelesül felolvasással és a kisdedekkeli örvendezésben minden cseléd lehetőleg megülhesse és megülje, az urnőnek erre kedves gondja lesz, sőt példájával is azt előmozdítandja. Belső cselédségét (szakácsné, szobaleány, szolgáló) míg saját neveléséből telik, idegenekből be nem tölti.

A tisztő szerepe úgy áll az urnőéhez, mint a tiszté az uréhoz; bizonyos szakmák tüzetes vezetése és ezekre vonatkozó felelőség terheli, általában pedig a felügyelet és szemlészet tekintetében mindazt végzi, a mit az urnő végzeni nem képes.

Hogy a százalékszerű ösztöndíj-rendszer *mindenből* a kifizűött elv nyomán a tisztet és tisztőt is illeti, a mondottak szerént világos sat.“

Megszakasztott eredeti szövegünk végén, a 67-ik lapon, illőnek mondtuk, hogy „az ott rajzolt zavart életnek napjai is megszámláltassanak már valahára.“

S ki kételkedhetik, hogy a legapróbb birtokok is, miután a föld felszabadítatott, és elkülönzés, tagosítás által a magán-

birtokviszony megtisztáztatott, a gazdasági gépek — jelesen a küszöbön álló gőzeke, mely egyedül nagy téren mozoghat, de ekkor bámulatos sikerrel, *a minimumféle gordiusi csomót* ketté vágó társulás útján, nagyban, 50—100 ezer holdankint s a mondott szakosztályok szerint avatott szakegyének beosztásával fognak mai fogalmunkat messze meghaladó eredményekre képesíteni s **földipar** képében kezelteni — véget vetvén a nyü-hölődő kietlen kisgazdaságoknak —?

Ki kételkedhetik a gyorsközlekedések terjedésével fen-tarthatlanná váló kisszerű kéziparnak, a válság ezen korában még az iparszabadság tökélytelensége vagy inkább átmeneti természete által is siettetve, részvényes társulatokbai olvadásán, *gyárszerűvé tételén*, csupa **gyáriparrá** alakításán, egyenlőbb népfelosztást maga után vonó előállító és fogyasztó kerületek, országok kijelölése általi gyökeres átalakításán sat. sat.?)

*) Ezt látszik sejteni sőt jóslani — Bucher József egri szabómester közlése szerint — Mindszenti Gedeon jeles hitszónok is, mondván: „Nem sok idő kell, és az emberiség szaporasága mellett az országok óriás műhelyekké fognak válni, melyek kapuin munkabíró s hangyaszorgalmu népek tolonganak ki és be, egyetlen életbiztosító eszme által vezéreltetve, mely az ipar lesz.“ — Az egri legényegylet zászlófelszentelésének alkalmával f. é. sept. 8-án (Iparosok lapja 41. sz.) — Hozzá tehetjük azonban, hogy azon „óriás műhelyek kapuin ki- és betolongo hangyaszorgalmu nép“ csak úgy biztosítandja életét, de úgy aztán szabadságát is, ha azon pénztözsérek által alapíttatni szokott gyárak helyett, melyeknek készítményei egész földrészeket képesek előnteni, mind péld. Clawson gyára Cincinnatiban, mely 30—40000 ágyat, Johnstoné, mely 30,000 széket kiállít, Filley és Chapin gyára, mely 200 legénnyel még több nővel és gyermekkel 30,000 db. marhabőrt, 20,000 juhbőrt és 3000 borjubőrt lábbelinek feldolgozik évenként, még is a gyári üzlet elakadásának vagy bu-kásának, munkásaik pedig a tömeges elbocsáttatás veszélyének ki vannak téve, e helyett, mondom, a nép testilelki erejének átalános kiképzése folytán maga a munkásnép egyesülete állít gyárakat részvételével természetesen a tőpénze-seknek is; midőn aztán a munkás, munkájának egyszerű szakmányos bérén fellül, a részvényére eső tiszta jövedelmi százalékot is huzza, a gyár vezérletét ellenőrzi, tulajdon fogyasztó kerületének, melynek népszaporulata a gyártmá-nyok terjedelmét neveli, megalakítására befoly, gyártmányainak tökélyesbitését ösztönszerűleg eszközli s megmenekszik azon sarctól, mely az életrevaló derék fiatal embereket most, még a belépett iparszabadság értelmében készített új céhszabályok szerint is, 14—15 órai sulyos munkával gyötri el segédkorukban, ezen mérték szerint számítván be még az ünnepeket is; míg másfelől nagy számmal vannak, kiket a henyeség, dőzsölés, bujaság öl meg. E két szélsőség közt tátongó örvény, a behulló áldozatok özönével mármár betöltve, mintegy áthidalva lesz, hogy fölötte a munka-zsaroltság és henyeség egymást kiegyenlíthesse.

Ki kételkedhetik a most érintett termeszto vagy eloallito es fogyasztó keruletek meghatározása következtében az üzlet teréről leszoritandó lelketlen kereskedelem, kupeckedés, kofaság es vadsziui vásárok helyébe léptetni kellő bizományrendszer beosztásán? — — es mindezek folytán az adó egyszerűsítésén — a szükségletek vásárlása vagyis a fogyasztás által fizetendő adónak egyedül a földre leendő kivetésén, ez által az egész adószemélyzet fölöslegesítésén, a mostanában sürgetett földhitelbankok még inkább pedig a National-Bank-féle pénzkibocsátó bankok helyett az összes földbirtoknak egyedül biztos pénz-alapjává tételén — — s ezek folytán az államháztartásnak is gyökeres átalakulásán? — — általános államszövetség keletkezésén s az utálatos védvámrendszer helyett csererendezést biztosító örök béke megalapításán? — a tulajdonjognak es a monarchiák igaz érdekének feldulása nélkül is?

Valóban a haladás mozzanatait higgadt kedélyvel es komoly figyelemmel kísérő ember nem kételkedhetik egy percig is ezeken, — sőt minden pillanatban közelebb vagyunk ezekhez akarva nem akarva; szóval mintegy *haladtatunk, menetünk* előre — mindig előre — a végtelenségig.

A haladás eddig is meg volt ugyan — világkezdet óta; nyomai kétségtelenek; — de az nem volt ily gyors sem ily általános, összhangzó es kiterjedt, mint ma, mióta a szellemi erőket mozgató hatalmas eszköz — a sajtó — következtében, gőzmozdonyok szárnyain, a fejlődés hatányozza magát; hogy az Isten műve az emberek által megdicsőitessék.

E szép es nagy jövőhöz kell készülnünk kegyes olvasóm, lemondván a lélek emelkedését visszatartó örökös előítéletről, le a szükkeblüségről s a könnyelműség minden egyéb fajáról is, ha általa elsodortatni s utódaink boldogságát, miből nekünk oly szüken jutott, kockáztatni nem akarjuk; sőt szükséges ezen óhajtott jövőnek, melynek kiváló jelleme: *emberhez illő munka általi egyetemes boldogulás* lesz, utját nem ugyan tüzzel vassal s rögtönözve erőszakolni, miben köszönet nem lehet, hanem az akadályok alkalmi elhárítása es a tényezők alkalmazása közt kiválólag a nőnemi képesség igénybevétele által előkészítenünk, ha azt előizlelni sovárgunk!

A munka pedig végtelen nagy, mi az emberiségre vár,

ki csak is az idő és tér végtelenségében felelhet meg neki; mely nem más, mint a természet teljes meghódítása, rendtelenségeinek saját törvénye szerinti szabályozása, többek közt a víz és száraz föld közt ma fenálló helytelen viszonyoknak helyessé tétele, a földgömbnek teljes benépesítése, és *e népnek a népesedés arányábani tökélyesbítése, boldogítása.*

Talán kár is volt ennyire terjeszkednünk a nőnem rendeltetésének tájékozása végett; miután az emberi foglalkozások elkülönítetendő minden nemének nagyszerű üzletérőlí vázlat már megalapíthatá a sejtelmet, miszerént a nőnem rendeltetése a foglalkozásokra nézve igen csekély különbséggel szükségesképen ugyanaz leszen, mi a férfiaké — kinekkinek az ő saját férfi- vagy nő-osztályában és képesség, hajlam s érdem szerént kijelelt szakmájában; — hová a szegénység és nyomor kikerülése végett kiki beosztatik, a *bizonyos jövedelmet kimutatók kivételével*, kik azonban hasonlólag teljes kiképzést nyerendnek a lefogyás esetére. — Említeni fölösleges, hogy a munka minden neme fokonkint finomul, s a munka nem emberölő kényszer, hanem embervidámitó mulatság leszen, melynek kellemét a művészet szabad üzelve s a benső társasélet, főként pedig *a vásár- és ünnepnapokon hazabocsátandó s az intézetben bármikor megtekinthető testileg lelkileg ép gyermek feletti elragadtatás*, az epeztő gond és keserűség távollétében eszközli azt, hogy a férj és nő egy test- egy lélekként örvendhetnek egymásnak s áldhatják Istenőket, hogy őseik kilátásait messze túlszárnyaló boldogabb korban élteti őket.

A női képességbeni kétség nem más mint előítélet, s a mennyiben meg van, az idő lerontandja;*) s hogy ennyi ideig fentartja magát, a személyrabságot létesítő és támogató ösviszonyok után csak is játékbabává alacsonyító ruházkodása inkább, mint anyasága okozá. Különös, hogy éppen e tárgyban a természet elkülönítő jellemét az emberek is követik még, holott másban még maga az elkülönítés is azért történik, hogy minél közelebb hozassék minden a rendezett egyenlőség elvéhez; — a természet feltetsző rendtelenségének, darabosságának

*) A női képesség nagyságáról sok szép dolgot olvashatni többek közt Szivonyánétól (álnév) Tudom. gyűjt. 1827. II. köt. 61—92. l.

simitása, rendezése és hasznosítása emberek feladata sőt ösztöne is levén. — No de e részben is észreveszszük a közeledés (*assimilatio*) némely jeleit; ilyen a nadrágviselés, habár nálunk még csak a krinolin miatt történik is ez; — *ilyen a nővásárra emlékeztető főkötők elhagyása kiváltkép, mely helytelen megbélyegeztetése az asszonyoknak mindenkor kárhozható való is volt ellenében az egyház által megszentelt igen célszerű kicserélt jeggyűrű kölcsönös viselésének*; s habár e közeledés még leginkább csak a női osztályok közti fal ledöntését látszik is célozni a divat által, miként a férfiaknál; mi hasonlólag nagy előny; kivált ha a ruha-alak célszerű; — de az oktalan utca-seprő, uszályos, rendkívül bő, kivágott vállu, s túlkarcsuvá ezorongató öltözéket, krinolint (melynek a sok alruha, keményítés és vasalás megkímélésében fekvő védelmét, ingerlő és meghülést okozó, pávaszerű, botrányosan hiu alakja lerontja), s az ügyetlen idegen kalapdivatot, különféle időrabló hajfonyásokat sat. mik által a nagyképessegű nő szánandó gyermek-babává törpül, helyeselni nem lehet.

Ugyan mi okból is kell a nőnemnek még ma is hosszú bő ruháha járni? — egészségesebb, melegebb, bájolóbb-e, bűn ellen védőbb-e ez, miut a jól alkalmazott testhez álló ruha? — felelet: nem. — Viseljen csak a nő férfias, mindazáltal derekon redőzött nadrágot, mely tehát viseléségében is alkalmas; s ezen fellül csinos féltérdig érő atillát a nyakat szabadon hagyó kifordított fehér gallérral, viseljen férfiasan nyírott sima haját, s takarékos kis könnyű kerek kalapot, mely, ugy látszik, már általánosan lábra kap, szóval *gyors öltözést és szabad mozgást engedő férfiasabb öltözéket*, mely Éjszak-Ámerikában már tetteleg terjedez, bizonyosan ki leszen fejezve a testnek ama bája és kelleme még jobban mint ma, melyet egyébként is a szív és ész miveltsége s csak azután tartozik a ruha méltóképen kiemelni.

A női rendeltetés jövőjének eme főbb vonásokbani untató előterjesztéseért meg fog nekem bocsátani a nyájias olvasó, ha kijelentem, hogy ezt a — meglehet, helytelenül felfogott — kommuniztikus eszmékkal eltelt felületesen gondolkozók kedvéért tettem, kik a teljes szabadságban és közösségben keresik az üdvöt, s megfélekedeznek arról, hogy *igazság: az alapja,*

rend: a lelke, szabadság: az ereje mindennek; s csak e három együtt tarthatja nyitva a jólét forrását, a szeretetet.

Nem ígérek Eldoradót vagy idylli állapotot a nőknek s velők a férfiaknak, hanem testilelki megneemesülést, tökélyesbülést, bajtalanságot igen is, mely nem ábránd; — a való kifejlés utait érintettem, melyek mindenek felett igazságot, határozott rendet s ez igazságnak és rendnek alávettett de éppen ezért örök szabadságot igényelnek eszközökül; — ez tehát költői nem lehet; de ennél még is határtalanul boldogabb lesz, mivel valóban lesz.

Ezen a női rendeltetés távolabbi jövőjének — melyet nem jóslok, hanem meglevő számos jeleiből és elemeiből következtetek — sejtelmzése fog irányt adni annak közelebbi közvetítő jövőjére; ez képesít bennünket a mondottak dióhéjba foglalásával arra, hogy már most meghatározhassuk:

IX.

Melyek a nősülés ritkaságának s ebből eredő bajoknak megszüntetését eszközlő teendőink?

Láttuk az I. és II-ik cikkben a nősülés ritkaságából eredő bűn és baj nagyságát; láttuk, s merem hinni, meggyőződünk a III-ik és V-ik cikk folytán arról is, hogy e bűnnek és bajnak vagy magának az ezeket közvetlen szülő nőtlenségnek főokát nem a nőtlenség annál kevesbé a férjtelenek egyéniségében, hanem némely társalmi és polgári intézményeink elévültségében vagy is a közhaladástól elmaradt s ennek természetével már-már ellenkezésbe jutott állapotában kell keresni és lehet egyedül feltalálni, a minthogy fel is találtuk.

E szerént világos, hogy teendőinknek nem elég az egyéniségek közvetlen buzdítására szorítkozni, itt a nősülésben álló honfiai kötelességre és magyar nőink dicső multjára, a házi erényekre, a társas- és házaselet kellemeire *sat. sat.* hivatkozni, mint szokás, noha e szokás nagyon is helyén van, — hanem, multunktól merőben elütő nagy jövőnk előjeleinek, létező elemeinek s a közerőfejlés törvényeinek tekintetbe vételénél fogva teendőinknek szükségesképpen az elévült intézmények megszüntetésére s helyettök a VI., VII. és VIII-ik cikk

emlékeztető indokolásai szerint célszerűbbek állítására határozottan irányulnia kell.

Mindent összefogva tehát: a házasság ügyének javítása, e nagy szentség méltóságának helyreállítása, az isteni malasztot képező szerelem áldásainak sikeresítése, az emberek egyéni és közös jólétének nemcsak, hanem az államhatalmak békéjének, erejének, a kormányzás egyszerűségének megalapítása egyiránt azt kívánja, hogy:

Az emberek—férfiak és nők—meghatározott egyenlő köznevelés útján lehetőségig egyenlő testi épséggel és ügyességgel s egyenlő gondolkodással és erkölccsel ajándékozottassanak meg s tehát egyenlő joggal és alkalmazhatósággal is ruháztassanak fel saját nemök felekezetének körében;—és

A házasság akadályai: elkötelezettség és iparzavar—, meg a családélet terhei: házinevelés és ápolás, szüntessenek meg.

„Ezt könnyű kimondani, de lehetlen végrehajtani—fogja mondani valaki—mert az egész értekezés, melyen e tételek alapulnak, egy eddiginél rázkodtatóbb, kiterjedtebb reform közbejöttét igénylik, mivel oly ezeredéves intézmények lerontására támaszkodnak, melyek szent pietással őrizettek mindenha és oly ujak emelését feltétezik, melyek az eddig nem háborított családéletbe avatkozást, annak megzavarását, korlátozását célozzák; ezért ama tételek gyakorlatiak nem lehetnek, ezért rájuk nem is gondol senki.— Aztán mikép is történhetnék mindez különösen nálunk, midőn még az előbbre haladott nemzetek sem tettek benne lépést, sőt a mennyire önkénytelenül léptek is, lépések kommunizmus felé delejgett, mit mi kárhoztatunk;— végre hol az a roppant pénzösszeg, melyet a teljes—szoptató, dajkáló, óvó, ruházó, tápláló, szállásoló, tanító és foglalkodtató—köznevelés meg a bölcsőtől a sirig terjedő közápolás ügye igényel, miután a mai pénzügyi válság által is szüntelen öregbülő nagy adózás sulya alatt már-már összeroskadunk, mikép történhetnék nálunk, hol még a kerületi orvosok felállításának rendszere is megbukott, az alapnevelésnek népszerűsége hiányzik sat. sat.?”

Valóban meghökkentő észrevétel. — De ha fontosabb el-
lenvetés nincs, ugy e hökkenésen átesvén megnyilik előttünk
a legegyszerűs és az emberiség nagy életében a legrövidebb ut,
mely biztosan célra vezet.

Én egyenesen dicső nemzetem magas értelmiségéhez ap-
pellálok; megkérvén tisztelettel, tegye ez ügyet nyílt kérdéssé,
vitassa meg a sajtó szolgálatával bővebben, és határozza el:

Összefér-e az emberiség méltóságával az embertenyészet
ügyét mai abnormis állapotában tovább is meghagyni?

Megfér-e az embernemesítés elvével a nöközösítésnek s
a testileg lehasznált nők megvetésének meg a nyilvános kéjel-
dék és gyermeköldék türésének jelleme?

E miatt és a családi terhek miatt a házasság boldogító-e,
a házasság szentsége valóság-e?

E szentségnek vagyis a házassági boldogságnak megva-
lósulásáért van-e áldozat, mit megtagadni szabad volna?

Kell-e hát irtóznunk azon nagy adótól, mi által a családi
terhek megszüntetésével a köznevelés és ápolás eszközöltetik?

Helyén van-e az, hogy a kiskorúság határtalan szabad-
ságát a nőüléssel rendszerént belépő családi terhekből eredt
rabság váltsa fel?

Lehetlen-e azon rendelleniséget megszüntetni, mi a közép
életkor és ennek $\frac{3}{4}$ részét tevő kiskorúság tartama közt a
közegészség- és miveltségügy fejletlensége miatt fenáll?

Észszerü-e a jámbor de célelles ezredéves intézményt
minden avatag szokásokkal és előítéletekkel együtt meg nem
szüntetni?

Elég-e a vallásos érzelmek becsepegtetése erkölcsi tör-
vények tanítása s a bünbánás és vezeklés által e korig elért
siker?

Nem szükséges- nem lehetséges-e a vallás szent célját
ujabb társalmi vagy ha inkább tetszik polgári intézmények
gyökeres átalakítása által sikerre segíteni, hogy a bün lehetlen,
s az egyesek által kicsinyben gyakorolt irgalmasság cselekedete
fölösleges legyen?

Épen így: elég-e az orvosi tudománynak csupán a feldúlt
egészség helyreállításával foglalkozni, nem előbbre való-e a
testi nyomor lehetlenítésén alaposan dolgozni?

Helyes-e az országos költség miatt a kormányokat gazdálkodásra, építésre, bányászásra és kereskedelemre utalni s velök a kormánygond alapja, a *köznevelés* helyett a közjövédelmet a fékezésre, adóbehajtásra meddő kamatokra és honvédelem ürügye alatt saját létöknek és érdekeknek védelmére elvesztegettetni?

Helytelen-e egy rettegett irány — a kommunizmus irányának — kikerülése végett egy igen félre ismert iránynak — a szocializmus irányának — némely, *egyébként is kikerülhetlen s intézményeinket javító* elveit és a honpolgárság kötelességeinek a világpolgárság kötelességeivel összeegyeztetését elfogadni és érvényesíteni?

Helyes volna-e a népeket egymástól elkülönítő áldástalan önzés elméletén épült némely kicsinyes pártérdek miatt az egyéni és házi boldogságot a nemzet, állam és emberiség közös boldogságával összekötő emez elsőrendű szent ügynek háttérben tartása, feledése?

Csorbul-e az urak és gazdagok érdeke, ha a nők magasabb tehetségeit is megtisztelő munkarendezés a szegénységet és cselédséget teljesen megszünteti?

Szükséges-e e részben más nemzetek nézeteinek nyilvánulására, lépésére s vezetésére várni?

Lehet-e tagadni, hogy *nemzetünknek is jutott szerep s van betöltendő kötelessége és joga az emberiség nagy célja körül*, mit az isteni szellem mozgat, az Isten ujjá kimutat? —

Szivesen beismerem, hogy ilyenmü elvi kérdések megvitatásához nálunk a népek nagy életének jelen pillanata nem alkalmas. Ilyeknek legfontosabb volta sem igényelheti, hogy azok a hagyományos nemzeti alapokra visszaállítandó alkotmányos élet újra megalakításának nagy művével összezavartassanak, annál kevesbé hogy ezt megelőzzék; ez erőszakos ugrás volna, mit pedig meg nem tűrnek; — sőt azt kívánják, hogy e 12 hosszú év nyomása miatt előállt lázas társalmi válság minél akadálytalanabban folyjon le, a nemzet politikai érettségét jogosan megillető önkormányzás valahára érvényre jusson, gyakoroltassék és megszilárduljon; csak ha minden normalis állapotba visszatért, s a nemzet visszanyerte higgadtságát, lehetnek ezek a logikai egymásután szerént tüzetesebb tárgyai a nemzet gondoskodásának. — Mindezt beismerem.

De másrésről nincs szükségünk idegen tanokba merülni, ilyekre hivatkozni, hogy a mennyire elfogulatlanságunk engedi, a célunkra alkalmas idő biztos léptekkeli közeledéséről meggyőződhattunk.

Vessünk e végett egy áttekintő pillanatot az egyetemes népjog gyönyörű fejlődésére, mi különben is szemeink előtt folyik le.

Az európai nemzetiségek függetlenítése és elkülönítése körül tapasztalt mozgalmak megújulása ugyanis nem egyéb, mint a nemzetiségek egyesítésének nagyszerű mozzanata, a legnagyobbszerű munkának szükséges bevezetése s a nemzetekből vagy nemzettöredékekből álló nép teljes öntudatra ébredésének oly kimaradhatlan kelleke, miszerént az egybeolvadást megelőző külön érdekek felismerése, tanulmányozása, kiegyenlítése, és a külön erők mérlegelése, kísérése és alkalmazása nagy művének előestéjén minden nemzet elmondhassa magáról azt a dicsőséget mit Jókai Mór „Kazinczy szelleméhez“ emelt fohászában imígy fejez vala ki:

„— a magyar nemzet soha oly hű nem volt
Tulajdon magához, — minden magyar szíve
Soha oly egyszerre nem vert még, — miként most;
Hogy versenyt haladunk mivelt nemzetekkel...“

(„Üstökös“ 1859. okt.) — Miért is lehetlen ma már többé kétségbe vonni ama mélyen belátó lángelmék nagy érdemét, kik a szunnyadó erőket életre szólították, s a nemzeti érzelmeket felkelték és a — habár túlradó — mozgalmakat közvetve, azaz: önmagok ellen lázított visszahatás által a hűbériség, örökös szolgaság és kiváltság helyébe állított törvényelőtti egyenlőséget, köztelhiviselést s a nemzetközi jogok külebb terjesztését mint az itt felfogott eszme elemeit létrehozván, halhatatlan Széchenyinkkel együtt lélek szerént elmondhaták, hogy: „bekövetkező nemzeti nagyságunk megjövendülésére semmivel több jóslói tehetség nem kell, mint előre megmondani, hogy a kised makkból, ha meg nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja.“ — E nagy hazafiak küzdése, szenvedése nem hiúsult meg, nem esett sárba; sőt az eredmény csodálatja az uttörők erőfeszítő munkáját.

Szükséges előzménye és nélkülözhetlen feltétele ez különösen nálunk azon a történelemben első és félreismerhetlenül

dicső alapelv érvényesítésének, melyet felséges Fejedelmünk jeligéjeül választott, s így hangzik: „Viribus unitis;“ — oly alapelv, mely a hajdani jogbitorlások biztosítására szükségessé vált „divide et impera“ féle uralkodói elvek helyébe állítatván, mintegy kimondja, hogy egy igazsággal vértezett államfő a népnek minden tekintetbeni egybeolvadásától, egyérdekűségétől nem tart, sőt a vallásfelekezetek, nevelési elvek és nemzetségek egyenjoguságát és egyesítését a föld- és gyáripar kifejlése, a kormányzás egyszerűsítése, olcsóbbítása, s ezek által a belbéke végett szükségesnek tartja.

Ezen fejedelmi alapelveknek tehát pusztá feállítása is az államhatalom és nép érdekeinek megközösítésére nézve igen nagy nyereség.

Ő Felsége azonban azt nem csak pusztán felállítani, hanem tetteleg foganosítani is törekedett. S annak okát, hogy e részben óhajtott gyümölcsöt nem látunk; alig is a fejedelmi jó akarat hiányában kell keresnünk, hanem egyrésztől azon sajátságosan sulyos körülményben, mely más államoktól a Magyarosztrákbirodalmat oly élesen elkülönzi, miként a felekezet, nyelv és nemzetiség, meg az örökölt politikai jog fajának sokfélesége miatt kis Európának tekinthető; másrésztől az egyesítéshez választott eszközök célszerűtlenségében találjuk azt fel; — mi oda mutat, hogy mielőtt az egyesülés nagy munkája itt megtörténhetnék: a nemzetiségek öntudatra ébredését, tagjainak teljes jogélvezetét visszaadni, egyenlőbb gondolkodásuavá tételét eszközölni, s ezeknek erkölcsi erejökre támaszkodni, itt sürgetősb, mint a nagy Euróának bármely országában.

S ugy látszik e tapasztalás lelkesíti Ő Felségét ma, midőn a nemzetek szellemi ereje egyesítésének rugójakul még eddig külön álló erőknél szabadabb mozgást engedni hajlandó, hogy a belsőt követő külsőatlakozás is utóbb az ész és akarat szabadságával megegyező s mintegy ösztönszerű legyen.

Szintoly kevésbé lehet meg nem ismerni III. Napoleonban az általános erőfejlés törvényeinek következetességét, mely őt szükségessé képen szülte és fentartja, s kit én a tűzforrás szelentyüjének, az áradat szabályozójának és termékenyítőjének nézek, Szini K. pedig az emberiség nagy vegyészének, Falk M. végre főorvosának tekint, mondván: „Igaz, hogy a francia

császár sem bír valami bűvszerrel, mely a vén Europa (dehogy vén, dehogy vén, csak ráfogják) régi bajait egy éjjel meg-orvosolhatná, de legalább megjeleltettek a sebhelyek, a betegségek tanulmányoztattak; és ez az első lépés a gyógyításra.— E munkában segíteni kell őt, nem pedig hátrátlatni, . . . nincs okunk a nyugoti hatalmak meghasonlását kívánni, . . . de igen, hogy karöltve járjanak. A bátor kezdeményezés a francia császárt illeti; ha pedig a lendület megvan, akkor a felvilágosultán konservatív Anglia befolyását érezteti, s e két hatalmas állam egyetemben a mozgalomnak alapot ad, határt szab és cél felé vezet.“ Pesti Napló 1859. okt. 29. (S e távali ítélet ma is igaz.)

Oly tünemény ő a fejedelmek sorában, kiben először látjuk az uralkodás szerepét az egyedül illetékes valódi kormányzás szerepével, ha nemis felcserélve, de legalább megegyeztetve. Az uralkodók és kormányoknak önföntartásukra fordítani szokott kizárólagos gondját, mely annyi vérbe és a népek szabadságába került, ő benne látjuk először ellenkező alapokra fektetve. Ő az, ki az őt fitymáló s Europa népének nagy részét kancsukával fenyegető éjszaki kolosz óriási tervéből sokat kitörölt, ki a fejedelmek legitimitásának más értelmet adott, ki az 1815-diki szent szövetséget önállólag átvizsgálta s a népek nevében széttépte, ő az ki mielőtt az olasz királyság az európai nagyhatalmak közé felvétetnék, már a közvéleményt az európai kongresszusba ültette, sőt tapasztaljuk, hogy ő azt főhatalomnak ismeri, arra támaszkodik, vagy alájaveti magát, s okozza, hogy máshol is így legyen.

III. Napoleonnak fellépése és jelen szerepe a fejedelmek sorában tehát nagy istenáldás, mely a népek örök néma vágyait nagy rombolás nélkül érvényre emelni oly hatalmas, mint nemes és eszélyes; az ő szavába sulyt fektetni s tetteiben bizni lehet (noha mint ember, ő is nagyot hibázhat, azonban gyanusítói és a tetteit ellenőrző világ iránti türelme ismét elismerést érdemel); hisz ő nemcsak mondá, hogy a császárság a béke, s hogy a foglalások ideje lejárt, hanem ezt önmagára nézve meg is tartá, s noha ezen elvek ellenére már két ízben háborút folytatni s ugyanannyiszor foglalni láttuk, ezzel csak a körülmények hatalmának engedett, mely ezt tartja: si vis

pacem para bellum; de másrésről önmérséklésével foglalásbeli nagylelkűségével s önzéstelenül magas céljaival csakugyan egész világ bámulatát felkelté; az általa vezetett congressusok és conferentiák habár tökéletlenül, de csakugyan előképezni látszanak egy széles alapra fektetendő európai államszövetségi hatalmat, s mondhatni, hogy márig is sok töhegyre állított bajok elhárítását köszönhetjük azoknak, sőt ki hinné, még a nagy jövőt készítő Archimedes és sz. István gőzhajók megjelenését is a Dunán.

Emlékezzünk meg, hogy az általa okozott utálatos vérontás mind a két izben sokkal utálatosabbnak de egyszersmind céltalanabbnak is vette elejét, a kivivott erkölssi haszonnak biztosítására megkivántatott csekély, s részéről önzetlen, foglalás miatt pedig egyik vesztés állam tagjainak jóléte sem csökken, sőt közvetve nagyon növekedik, valamint növekedni fogna a magyarosztrák állam tagjainak jóléte is, ha Velence oly költséges mint hálátlan védelmezéséről lemondván, egy kárpótló és mindkét részre előnyös kereskedelmi és nemzetközi jogokat biztosító szerződés mellett az olasz királyságnak átadtnék, s a védelmét erőfeszítéssel folytató gond, költség a belterjes hódításokra fordíthatnák.

Olaszország tagosításának nagy műve — a célba vett ügy teljes megérése miatt — már aránylag, hála Istennek, csekély vérrel hajtatik végre; s csak azt sajnálhatni, hogy a Napoleon által tervezett teljes képviseleti rendszerre alapítandott olasz szövetség elutasítása által az illető fejedelmek ennyi vérontást is okoztak.

Törökországnak most már Sziriában is folyamatban levő polgárosítása és ennek a barbareszk tartományokban is munkába vétele, végül a Khinával és Japánali összeköttetés, némely megelőző félreértések közbejövő rossz akarat által előidézni szokott kevésbé véres, kevésbé tartós összeütközések s lehető csekély visszaesések után, az említett európai államszövetség mintájára, a földgömbön többet is előhozni, ezek fölébe pedig egy főállamszövetségi hatalmat állítani lehetségessé de szükségessé is teendi; mely főállamszövetségi hatalom, a nélkül, hogy bizonyos helyhez lenne kötve, az államszövetségi hatalmak által az államhatalmak teendőit az emberiség közös érdekével

megegyeztetni és vezetni fogja, hogy egész, összevágó s egyetemessé levén a kivivott jó, egy Dzsingiszkhán-féle vad többé azt soha meg ne zavarhassa, s az utánna következő végtelen köztökélyesbülésnek óriási nagy munkája öszhangzatos legyen és embert gyalázó háborukra ne szoruljon, azaz, hogy a természet erőinek önkéntes munkája e részben is szabályoztassék, más szóval: az önmagát reformáló emberiség ismerje fel önmagát, önerejét, és ennek kifejtésével s jóra irányzásával előzze meg annak hatását a kültermészet egészére; vagyis mindenekelőtt önmagát rendezze.

Vajmi mi méltó feladata a csodatevő észszel és szabad akarattal megáldott emberiségnek, hogy a gondviselés szent képviselőjeként lépjen fel akkor, midőn magát boldogítani akarja, s a helyhez és személyhez kötött nagyság jeleiül híres világcsodái helyett a nagy tengernek nagyszerű csatornákbai szorításával kinyújtandó földet minden irányban sűrön benépesíteni és az idő és tér határtalansága közt ezen népesedésnek arányában a közjólétet előmozdítani ne irtózzék.

De hogy e feladathoz biztosan lehessen fogni, szükséges legalább is *egy nagy időkorra kiható tervet* készíteni, megállapítani, és nyilvánossá tenni, hogy az abban kitűzött elvek és rend szerint történjék, minek történnie kell; s a nép legyen hozzá elkészülve.

Ily terv készítését pedig már munkába vették ugyan a szocialisták és kommunisták, de mint látjuk még korán sincs az megállapítva, látjuk azonban azt is, hogy Napoleon csakugyan egy jól átgondolt terv szerint dolgozik, melyet a nemzetek közös érdekének óriási terén fejlődés alatt levő adalékokból kiegészíteni hihetőleg az első államszövetségi hatalom bevezető műve leend. Addig is nagy figyelemmel kíséri azt az értelmes emberek nagyszáma, főleg az értelmet gyarapító s nézetet tisztázó sajtó útján; hol a legigénytelenebb hulladék-eszme sem vész el s kiegészítőjévé válhatik a felvett alapeszméhez vezető tervnek.

Ez örvendetes jelenetekről elmondhatjuk, hogy azok oly jellemmel bírnak, mely kezeskedik nekünk arról, hogy ma-holnap a nemzetiségek igényei egyenkint kielégítve s magánérdekeik egymás közt kiegyenlítve lesznek, mindenik saját

lában fog járhatni; — mihelyt pedig ez megtörténend, azonnal előtérbe fog lépni a közös érdekek ügye, melynélfogva a korlátlan uralkodás érdekében erőtetett összeolvasztás színét magokon hordozó műtétek miatt előállt nemzetközi gyűlölséget, nemzetközi bizalom, testvéri szeretet és ragaszkodás váltandja fel, a már oly sok vérontást okozott állandó és változó államfőség közti választás kérdése pedig másodrendű vagy mellékes sőt közönbös kérdéssé fog törpülni, hasonlónvá ahoz a különbséghez, mi az éjszakamerikai szabad államok és Angolország közt feltűnik, mely tulajdonképen csak abban áll, hogy emitt néhány millio font sterlingnyi civilliszta fejében a nemzet állandó koronás fővel dicsekszik, kinek (a belga királylyal együtt) minden fejedelem között legjobb dolga van s ki legőszintébb tiszteltetésnek örvend csak azért, mert az ország, ha nem is oly széles alapu, de csakugyan épp oly teljes önkormányzással bir, mint a nevezett szabad államok.

És e békés politikai fejleményben hiszem én helyeződni az Isten céljainak végrehajtására rendelt emberiség alapeszméje megvalósításához járuló ama tényezőt; mely az „Uj idő“ f. é. 1—2. számában már általam röviden tárgyalt két tényezővel, *a különböző keresztény vallások egyesítésével és kiterjesztésével meg az egyetemes közneveléssel*, egyesülve jelentkezik utat törni magának ez idő szerint oda, hol majdan a közönséges népjog erejével a világot átölelő általános ipar nem egy pár nemzet birtokosainak, iparosainak és kereskedőinek vagy kormányának érdekében s a benlakosság legnagyobb részének kárára, hanem az egész emberiség érdekében, a mutatkozó fogyasztásnak megfelelő termelés és kicserélés rendszerének kidolgozásával és részletes végrehajtásának felügyeletével eszközöltetik a földön elérhető legnagyobb boldogság.

Ezek azon tényezők, melyeket a multtal jó reménybe esett jelen nagy szüleményének a népjognak nemcsak előjeleiül de biztosítékaiul is tekintek, biztosítékaiul az epedve várt jobb időnek, jobb kornak.

E sorok szedése közben hozzák a lapok királyunk ő Felségének az államjogi viszonyok új rendjét kijelelő s a magyar alkotmány visszaállítását biztosító diplomáját, és a végrehajtására vonatkozó rendeleteket okt. 20-ról.

Itt van hát az alkalom nálunk is a főntebb vázolt térre lépni, itt az önszabályozó, alkotmányozó és koronázó országgyűlés, melynek megalakításától függ jogos reményeink teljessége.

Mert valamint a nemzeti önkormányzás dicsősége végecél sohasem lehet, hanem csak eszköz arra, hogy az illető nemzet szabadon s ennél fogva minél jobban kifejthesse tevékenységét a tökély felé való törekvésben, s valamint nem szabad az eszközök megválasztásánál azok rendeltetését, tehát a velök elérni akart célunkat felednünk, szintugy illik most egyszersmind az iránt tájékozunk magunkat, hogy alkotmányunk szerkezetével mit akarunk elérni, hogy annak, mit vele elérni akarunk, minden tekintetben meg is feleljen; — ne hiányozzanak belőle azon tényezők, az egymásba illő kerekek, rugók, szegek és támpontok, melyek nélkül a mű a célra aikkalmassá haszonvehetővé nem válhat.

Alakuljon azonban most az országgyűlés és általa a kormánygépezet bár miként, egyáltalában nincs veszélyezve a ki látás, hogy a nemzet főbb érdekei így vagy amúgy véglegesen ki lesznek elégítve; — bizonyosabb mindenesetre az, hogy nem e lesz azon képviseleti rendszer, mely a jelen munkában nyújtott eszmék valóstítására alkalmas, mely tehát az egytetemes testi és lelki köznevelés meg a föld- és gyáripar s a kereskedelmet felváltó bizományrendszer benső és nemzetközi elintézésének megalapítására hivatva lesz; — de nem kevesbé bizonyos az is, hogy messze nem marad az első 3 évi országgyűléstől az, mely tanácskozásának tárgyaul veend s törvényekké emelend oly eszméket, melyek az előbocsátottam elvi kérdésekkel rokonok vagy ezekből folynak, ha most azok még egyszer oly különösöknek tünnek is fel.

Ez okból nem tartózkodom az ezen elvi kérdésekből folyó eszmék főpontjait országos teendőkül körülvonalozni úgy, mint következnek; azt jegyezvén meg, hogy a Magyarosztrákbirodalom egész területére nem csupán azért terjeszkedem ki, mivel a „Pragmatica sanctio“ az osztrák fejedelmi ház örökös tartományait a Magyarbirodalommal összekötötte, hanem legkivált azért, mert egész Európára vagy az egész földgömbre, (miként a majdan államhatalmi minőségben fellépendő nemzetek önkéntes szövetkezése engedendi és igénylendi) hasonló kényelemmel kiterjeszkedni még most nem lehet.

Országos teendőink e szérént körülbelöl ezek :

1. A legtágabb értelemben tehát 15 évre és ennyi — hézagolást és ismétlést kizáró vagyis egykoru előhaladást lehetőségig eszközölő — osztályra terjedő köznevelés a birodalomnak legfeljebb minden 3000 lakosból alakítandó községre külön terjesztessék ki, *felmentetvén ez alól egyedül az eleve megállapítandó közintézeti nevelés elvének és céljának teljesen megfelelő házi nevelés.*

2. A köznevelés vallását, mely az államköltségbeni takarékosság és egyszerűség kedvéért szükséges hogy egyetlen legyen, a mennyiben a szellemerőt gyarapító egyesülés létre nem jöhet, a község —, nyelvét pedig az illető tartomány lakosságának többsége határozza el, szabadon maradván a tovább költözés joga.

3. Ezen egytetemes köznevelés testi részének végrehajtása és igazgatása az orvosokra, lelki része pedig általában az alaptudományosság és valláserkölciség szóval a közmiveltség vezérletével együtt a papságra bizassék, ellenörködése mellett egy *szülői bizottmánynak* — községenkint.

4. E nevelésnek a nőnemre is teljes kiterjesztése végett konkordatum utján az egyház a nőtlenség fogadalma és kötelezettsége alól mentessék fel.

5. A közneveldeből kikerült 15 éves mindkétnemü növendékek, kik az alap- és köztudományokat és hajlamaikkal egyező művészetet ez alatt elsajátították, a testi vagy lelki nevelésügy vagy a két (t. i. a föld- és gyár-) iparügy társulatainak szaktanodáiba, a két nem elkülönítésének folytatásával az illető testületek személyzetének megálapított száma szérént osztassanak be.

6. Ezek 18 éves korukban 200 ezerig terjedő számban *mozgósított honvédelmi szolgálatra*, 20 éves korukban pedig *helyörségül* s majdan *tartalékul* iparüzletök folytatására visszabocsátassanak.

7. A fiuk 25, a leányok 20 éves korukban a házasság szentségének felvételére szabadíttassanak, a rokonsági akadály*)

*) Hogy az összekelési akadályok közt a rokonság nem nagy lehet, onnan világos, hogy a vagyon együttmaradásának tekintete (mit Barsi J. ur — miként alább látandjuk — a világ legnagyobb gyávaságával bélyegez meg) elég fontosnak találatik arra, hogy első foku rokonok is dispenzáltassanak.

az összekelésnél és az elválasztás akadályá*) az össze nem férhetés esetére hátríttassék el.

8. A társválasztási jog a nőnemre is terjesztessék ki; ellenben mind a két nembeliek választása lehetőségig az egyenlő pályára készülökre irányoztassék s az egészség- és miveltség-vagy együtt nevelés-ügyi, azaz orvosi és papi személyzet bírálatának alárendeltessék; — a magnak nem valók magtalanításának.

9. A szülés fájdalma megfizettessék, az ép gyermek szülése mind a két nemre nézve egyenlőn például: a jegygyűrűtől különböző arany gyűrűvel jutalmaztassék, a szülés száma továbbá a jutalmi gyűrűk viselésével, még pedig figyermekért jobbkézen, leánygyermekért balkézen hordással tüntessék ki. Ez valószínűleg a tenyésznedv és élet ösztönszerű kiméletét fogja okozni.

10. A köznevelés roppant költségének, melybe az egész életre kiható egészségügy költségét is kívánom érteni, fedezése végett a pénzügy és közigazgatás gyökeresen átalakítassék; nevezetesen:

*) Midőn Máté XIX-ik része szerint Jezus az elválásról kérdezősködő Farizeusoknak — kik Mózes teremtkönyve I. részének 27-ik és II. részének 24-dik versét (hol ez áll: „az ember elhagyja atyját és anyját és ragaszkodik az ő feleségéhez, és ketten lesznek egy testté“), ugyanannak 5-ik k. XXIV. részének 1. versével (hol Mózes parancsolja, „hogy a férfiú elválásról való bizonyáglevelet adjon az ő feleségének és azt elbocsássa“) összeegyeztetni nem tudák — azt felelte, hogy „ezt Mózes csak az ő szivök keménysége miatt engedte meg, de nem volt ugy' elejétől fogva; mondja pedig, hogy „valaki paráznaság esetén kívül elbocsátandja az ő feleségét és mást veend, parázna lesz, és a ki ok nélkül elbocsátott asszonyt veend feleségül az is parázna lesz;“ — ez nem csak a kérdezősködőknek nem tetszett, hanem még az ezt hallgató tanítványoknak sem, kik így nyilatkoztak: „ha így van: nem jó megházasodni.“ Mire felelé Jézus: „a kinek ez nem tetszik, herélje ki magát mennyeknek országáért, mint sokan teszik.“ — Pedig, hogy Jézus az imigy megnehezítettnek látszó elválást ez által nagyon is könnyüvé —, a szokásos önherélést pedig ennél fogva fölöslegessé, a házasság eszméjét ellenben nagyon tisztává és szentségre csakugyan alkalmassá tette, — kitetszik Máté V. r. 28. verséből, hol a paráznaság esetét igen kiterjeszté e szavakban: „én pedig mondom nektek, hogy valaki asszonyra s viszont tekint gonosz kívánságnak okáért, immár paráználkodott az ő szivében;“ — következőleg Üdvözítőnk nem akarta, hogy legkisebbet is szenvedjen egyik házassfél a másiktól elválhatlanul, ha az elválásra oka levén, bebizonyul, hogy a két test egygyé a házasság pedig szentéggé nem válhat, vagy szentség nem maradhat.

a) a kamatok megszüntetése, s a birtoktalanok birtokhoz jutása végett az állam minden ingatlana (épület, föld, bánya) legapróbb részletekben, valamint a fölösleges ingóság is, adassék el és árából az államadósság teljesen fizetessék ki;*) — ezzel öszhangzólag pedig a magánadósságok kiegyenlítése is rendeltessék el.

b) a köztintézetek és közhivatalok számára a földipartársulatok építészeti osztálya által emelendő célszerű épülettől csupán — a pénznek, mint csereeszköznek, eredeti rendeltetésére visszavezető általános kamatláb szerénti — épületbér fizetessék ugyanazon *az ingatlan birtokosságot képviselő* földipar-társulatoknak.

*) Az egész világ tudja, hogy a Magyarbirodalomnak vagyis a magyar koronához tartozó országoknak egy fillér adóssága sincs, ilyet az osztrák kormánytól törvényesen el sem is fogadhatott soha, hanem annak erővel nyakába tolt kamatait hosszú 12 évig fizetgette a nélkül, hogy annak legkisebb hasznát érezte volna. Az ezen országokat törvényes lábra visszaállító es. diploma természetesen ezen állapotot megszünteti, következőleg itt nem állhat minden megjegyzés nélkül e kitétel: „az államadósság teljesen kifizetessék.“

A Magyarbirodalomnak csak kárpótlási keresete van, nem pedig fizetni valója, s azt igényelheti, hogy adózóinak a 12 év alatt befizetett kamatokra fordított adója fizetessék vissza, e szerént fizetessék vissza az ugyanezen Magyarbirodalom lakosai által adott nemzeti kölcsön is; — ezt az igazság hozza így magával.

Am a magyar nemzetnek az osztrák fejedelmi ház iránt, dacára sok szenvedésének, oly gyakran tanúsított nagylelkűsége ez uttal annyival inkább sem fogja meghazudtolni magát s a mit igazság útján tőle nem kívánhatni — t. i. a mondott kamatok és az adott nemzeti kölcsön elengedését — méltányosságból annál örömebb fogja elengedni, mert valószínűleg az apró örökös tartományok irányunkban ártatlan népeire sulyosodnék azoknak lerovása; holott az osztrák adósság többi részének lefizetésére azon tartományok ingatlan közbirtoka elegendő nem lévén, szükségeskép ez is annak lakosságára fog sulyosodni; — mondom — ezt azon örökös tartományok népe iránt méltányosságból fogja tenni a magyar nemzet annál inkább, mert belátandja, hogy a népek mindegyikének jóakarátát, szövetkezését megnyernie érdekében áll, ha a Magyarosztrákbirodalom együttes államjogi kifejlésének főtényezője sőt zászlóvivője dicső szerepét, mire legujabb magatartása és tovább fejthető alkotmánya által, minőt 1848-ban a Németbirodalomba ugysem egészen illő tartományok számára is kieszközölt, hivatva lenni bizonyult, magától ellökni nem akarja.

Ez esetben aztán a mai Magyarbirodalom lakói által adott nemzeti kölcsön ugyancsak e birodalom ingatlanainak árából kifizetendő, — ezek árának többi része pedig, azon alapítványokkal együtt, melyeknek rendeltetése egyébként is ide tartozik, köznevelés és ápolás intézeteire fordítandó lehet.

c) az emberek teljes tehermentessége, az iparháborítlan-sága és az *adószemélyzet teljes megszüntetése* végett az adó egyedül a társulati földterületekre vettessék ki s havonként a községi iparkamara elnökének s egyszersmind községfőnöknek tétessék át, ki azt a községi illetőség levontával haladéktalanul főlebb küldeni tartozzék.

d) a földadónak megbírhataja és a földipar-telepek teljes felszerelhetése végett a telepek értékének $\frac{2}{3}$ -ig terjedő papirpénz kibocsátása a földipar társulataira bizassék, a National-Bank megszüntető kármentesítésének kötelességével együtt.

e) a folyók és tavak szabályozásának, csatornák, kő- és vasutak minden iránybani egyenlő hálózatának terve állapítassék meg az egész birodalomra nézve; kiépítése bizonyos évekre osztva a földipar-társulatainak tétessék birtokaránylagos kötelességévé; a közlekedési vállalatok tartozván az *ingó birtokot képviselő gyárparügy* körébe.

f) a köz- és laképületek valamint a föld- és gyárpar *nagyszerű* épületei is, a községet képező lakossággal együtt, az egyenlő néposztás elve szerént ezen közlekedési vonalok oldalaira telepíttessenek; és valamint az ipar minden faja, ugy a háztartás minden ága is különösen a sütés, főzés, mosás sat. egyetlen helyen rendeztessék be; e szerént legyen községi főződe, sütőde, mosoda, varroda sat.; mit nem csak a gépek és tüzelőszerek kimélése s a társasélet kelleme, de az egészségügyi személyzet felügyelhetésének egyszerű és legolcsóbb rendszere is követel.

g) az ingatlan birtok (föld és épület) tehát, a minimum kérdésének egyszerűen igazságos eldöntése, a magán birtoklás megmenthetése, az iparnak nagyszerű kifejtetése, a gőzeke alkalmazhatása, s a nagyszerű építkezhetés miatt is körülbelől 100 ezer holdas gazdányokba (telepekbe) olvasztassék, s az imigy alaknlandó földiparügy az építészetet és bányászatot is nem csak, hanem a termény salakjának visszaadása végett az illető termény természetének helyén felépítendő nyers gyárászatot is foglalja magában. E *földipartól* különböztessék meg a nemesítő gyárászat *gyárpar* név alatt, uint amannak édes gyermeke; mely minden érdemes és szükséges foglalkozás gyárszerűségét (a nem érdemes sőt káros cikkek kizárásával) foglalja magában.

h) e két iparügy vezérletét, az előállítás terjedelmét, ha misíthatlanságát, tökélyesbülésének eszközeit, ározását, mértékét, a fogyasztó területek és helyek beosztását és e helyeken az iparágak által különkülön állítandó bizományok feletti öröködést és így a közigazgatás és törvénykezés fenmaradó kötelességeit is bizza az államhatalom egy, e társulatok által szabadon választott községi járási, megyei, kerületi s országos iparkamarákra —, ugyan e kérdéseknek nemzetközi elintézését pedig egy általa indítványozandó és létesülésre segített államszövetségi hatalom oldala mellett álló szövetségi iparkamarábani részvétel útján foganatosítsa.

i) a föld- és gyáripár minden vagyona változatlan értékű apró részvényekben fejeztessék ki s a birtok szabad adásvevése csupán e részvények által eszközöltessék; a papírüzlet minden egyéb nemének vége legyen; a munka ellenben általános tisztajövedelmi százalékkal díjaztassék, az érdem szakmafokokozatbani előléptetéssel jutalmaztassék, a tökélyesbitési érdem pedig ily jutalmon fellül még emlékörökítés fokozatos nemeivel is megtiszteltessék *sat. sat.*

Hogy ezen eszme-alakzatban sem vallási, sem dinasztiai, sem birtokjogi, sem végül nemzetiségi elv vagy érdek megtámadva sehol még csak gondolattal sincs; ellenben a békét háborító zavart gondolkozást az egyenlő köznevelés,— a személyes adózás megszüntetése, a kereseti képesség, az iparügynek nemzetközi kölcsönösen örökigaz elvek szerinti elintézése, s a belterjes előhaladás rendszere közbejöttével — teljesen elhárítani és felséges fejedelmünk nyugalmasan boldogító dicsőségét az önkormányzás elvének teljes kifejtésével és alkalmazásával biztosítani törekszik: ezt úgy hiszem bizonyítgatni nem kell.

Én határtalanul bízom a főhatalomra jutott közvéleményben, mely a nemzetek különálló magán érdekeivel az elősorolt pontokban találkozand, azokat a népben megérlelni, érvényesíteni s közelvezetre alkalmassá előkészíteni fogja; — melyhez a magyar nemzet értelmisége, miként említém, nevezetes tényező sőt kezdeményezőként járulhat; mi által viszont nem pusztán dicsőségét vívhatja ki, de egyszersmind azon előnyt is, mely gyakorlati kezdeményezéséből el nem vitatható kész haszonként azonnal reá háromolhatni fog.

De már most az a kérdés támadhat? hogy hát ily országos, utóbb államszövetségi s egyetemes intézkedésig csak tűrjük, szenvedjük a nőszülés ritkaságából eredő nagy roszt?

Felelet: *kinekkinék önmaga iránti kötelessége annyit segíteni magán, mennyit lehet*, s szabad az e munkában közlött és nem közlött elvekből mindazt alkalmazásba hoznia, *mi a fenálló intézményekkel és saját igaz érdekével egyezik.*

Legyenek ide jegyezve azonbau különösen is azon teendők, melyek hatalmunkban állnak s talán csak emlékeztetést igényelnek.

1-ör. Kölcsonös felvilágosítás utján egyesüljünk az alapnevelés két intézetének (bölcödének és óvodának) saját községünkbeni felállítására (ha lehet, adóaránylagos költségen) melybe ne csak a szegény, hanem mindazon gyermek vétessék fel, kit bármily okból beadni akarnak, s melyben a mennyire lehetséges a szegényebbek ruháztassanak, élelmezteszenek és szállásoltassanak is; ily intézetek pusztákon is létesíthetők, még pedig e helyeken a nöcselédség kezének megayerése végett is.

2-or. Vetközzük le előitéleteinket, s ha az intézetet alkalmas egyénekkel — minők a belépő meyerendszer elől kilépő sok hivatalnokból*) kellő kiképezés után bőven fognak kerülni — ezeket pedig jó fizetéssel elláttuk, különösen ha a bölcödébe szoptató rendszert is állítottunk fel, másrésről ha nőink nincsenek oly állapotban, hogy egészségi hátrány nélkül szoptathatnának, adjuk be csecsemönket a bölcödébe, ebből kikerülvén pedig az óvodába, már csak azért is, hogy a nagyobbak rossz példaitól ő, az aggálytól pedig mi mentek legyünk s egygyel kevesebb cseléddel beérhessük, nőnk pedig képzettségének (akár saját, tanult —, akár férje részéről neki jutott szakmájában) hasznát vehesse; — meg fogunk gyözödni tetteleg, hogy az intézetben külön kedveskedéshez nem jutó kised részéről a szülők iránti szeretet, teljes ragaszkodás és tisztelet növekedik, hogy *a ritkábban látott kised sokkal több anyai örömet okoz*; s meg fogunk gyözödni, hogy *ez kevesebbe kerül*,

*) Kiket már csak azért is, mert nyelvünket derekasan tanulni kezdték, úgy vélem, igen kár részünkre nem hasznosítani, annál inkább a reactio bérenoi közé taszítani azon megkezdett gúnyörömmel, melylyel üldöztetnek. — Minél miveltebb valamely ország, annál nagyobb szüksége van a tanult emberekre.

mintha a gyermek folytonosan otthon tartatik, tömetik és kárt, indulatrohamot okoz.

3-or. Az iskola és szülői ház közti öszhangzást alapítsuk meg növendékünk iskolai tanulmányaihoz és *szabályaihozi alkalmazkodásunk* által; — óhajtható de remélhető is, hogy a vidéki tanodázók befogadására (élelmezésére és szállásolására) fognak találkozni vállalkozók a képzett nevelők sorából, kik a nyilvános tanodák mellé nagyszerüleg felszerelendő intézetekben, a tanodai igazgatóságok közvetlen felügyelete alatt, mind olcsósági, mind szellemi, erkölcsi és egészségi tekintetben képesek lesznek az ifjuságnak megadni mindazt, mit a kosztosok tartását mellékes haszon végett folytató családoktól várni kellene, de nem lehet. — Ily intézetek a köznevelésnek az első pontban felhozott alapfokán túl két főosztályt szükséges hogy képezzenek, így például a kort megillető bánásmód miatt egyik részében az épületnek a közép-, másokban a felső-nevelés alosztályai helyeztessenek el, és a szünidők célszerű betöltésére, utaztatásra is lehetőleg terjeszkedjenek ki. — Remélhetjük, hogy a dicső magyar egyházfők által bőkezüen alapított konviktusok visszaállítván az újabb korigény szerént átidomítatni fognak.

4-er. Törekedjünk az iskola- és életközi hézagot is teljesen megszüntetni az által, hogy a fiut előre kijelelt célra alkalmas tanultság esetében tüstént alkalmazásba tegyük; — a leányt pedig, ha a neveldeből — melyben a divattanulmányok helyett reáltudományokat óhajtanék előadatni — kikerült, a háztartási elvek és gyakorlatok megszoktatása mellett ugyanazon reáltudományokban s erkölcs-óvási s izlési tekintetből a művészet egyikmásk nemében tüzetesen is foglalkozni ösztönözzük; egyébként is a nőkézimunkák becsét és szükségességét a szebb és olcsóbb gyári cikkek maholnap igen csökkenteni fogván.

5-ör. A családapák és anyák, nevelők, birtokosok, gazdatisztek, iparosok, hogy mindkétnemü növendékeiben a nemi-ösztön minél később ébredjen fel, ennek okait és alkalmait lelkiismeretesen s lehetőleg elhárítani —, vidám foglalkozással idejüket betölteni, a tivornyáktól, helyes ok nélkül várososn időzés és kimaradástól, érzékingerlő frivol képek látásától sat.

*) Nincs-e igaz a atyafinak, ki az Üstökös 1860. jun. 9. számban a boltok előtt kifüggesztett krinolinokat látván, felkiált: „Hogy rontják a fiatal-

tiltás nélkül eltartóztatni*) — szemelött tartván a „Bolond Miska“ f. é. 19-ik számában közlött hü képét a mai jogász életnek e cím alatt: „Az illusztrációk“, hol előadatik, miként „a jó reményü ifju Puskás Mihály civis academicus uram átlátja, hogy a világon kellemesb tárgyak is vannak, mint a görög és deák classicusok, milyek a színház, bálók, concertek, ivodák, varróleányok, tüntetések, hitelben felvett pénz és párbajok;“ — ellenben a házaselet méltóságát, rendeltetését, benne fekvő kellemes honfiai kötelességünket fejtegetni s példásan élni törekedjenek.

6-or. Szükséges, hogy irodalmáraink saját nejknek és átalában a mivelt nővilágnak alkalmat nyujtsanak s mintegy ösztönt adjanak *nemök jövő rendeltetésével* komolyan s önállóan foglalkozni, annak elméleti és gyakorlati kifejtésében a nőközöséget vezényelni. (E szerep a „Családi kör“ derék nőmunkásait kiválólag megilletvén.)

7-er. Azon hivatalnokok s egyéb ügyvivők, kik saját lakásukban foglalkoznak, tulajdon nejkkel a leghübb s legügyesb *segéd* sőt üggyárs szerepét megkedveltetni, erre őket képezni és képesíteni igyekezzenek.

8-or. A birtokosok és haszonbérlok találjanak a háztartás szakmaiságának behozatala által módot, hogy a tisztónök és cselédnöknek alkalmas megillető foglalkozást és ennyivel többecske fizetést adhassanak sőt gyermekeik nevelését is saját érdekükkel megegyezőleg előmozdíthassák (miként ezt a Magyar Gazda f. 17—22. számaiban előadtam), s így ne legyenek kénytelenek nőtlen folyamodókat a családosoknál többre becsülni.

9-er. Iparosaink (az „Iparosok lapjának“ f. é. 31. számában „A iparszabadság jövője“ cím alatt közlött cikkem lényeg szerént) oly gyárias üzlet és bizomány-rendszer behozatalára mely a kéz- majdan gyáripart a bonyodalmas háztartás, mezőgazdaság és egyéb idegen vállalattól tisztán elválasztván önállóvá tenndi s a női kezeknek megillető szakmát nyújtand — egyesülni iparkodjanak.

10-er. Hogy a családok a házi ápolás kellemetlenségétől megszabaduljanak, törekedjünk a már dicséretesen megindult közápolás ügyét annyira kifejteni, hogy az ápodákban és kó-

ságot! szörnyűség, hogy engedik meg a hatóságok, hogy az ifjuság ilyen csábító dolgokat láthasson nyilvános helyeken?!“ — Pedig ha csak krinolint látna!

rodákban, a megválasztható kényelem fokához képest leteendő igen jutányos illeték mellett minden *bármily osztályhoz tartozó* tehetetlen vagy beteg egyén szükség esetében minél célszerűbb bánás- és gyógymódban részesülhessen és behuzódni ne irtózzék. Ez minden nyugdíj, életbiztosító és temetkező egyesület céljánál előbbre való és sürgetősb.

A köznevelés és ápolás költségei adó aránylagosságának netalán panaszolható terhe ellen csak azt hozom emlékezetbe, hogy nem csak ezek, hanem minden más oly községi kiadások is, melyek közvetlen közhasznunkra vagy kényelmünkre válnak, minő többek közt a csatornázás, sima ut- és utca-kövezet, járda-rakat, színház, azon közvetett hasznuknál fogva fontosak még, miszerént létrehozásuk sok embernek biztos keresetet nyujt, az ekénti kenyérkereső munkások viszont a kereskedők cikkeit, épület béreket sat. pontosabban fizethetik s így tovább. Nem is az ily belterjü s békés közelőmenetelnek adó útján beszédendő költségét, hanem a háborus készüllettel mozgásba hozatni szokott rendkívüli s a ravaszságot nagyban előmozdító pénzforgalom és maga a háboru meg az államadósság miatt felemelt adó mondhatatlanul káros voltát kell neheztelni, főkép: hol sem indokoltatik, sem hová fordíttatása nem igazoltatik.

E teendőink emlékezetbe hozatalánál lelkesítsen bennünket Jakab apostol, ki azt mondja: „közelgessetek az Istenhez, és ő közelget tihozzátok.“ (Jak. IV : 8.)

Most hadd forduljak azon fiatal barátinkhoz, kikből a jó indulat még ki nem halt.

Erősen meg vagyok győződve, miként a romlatlan erkölcsü tehát nemcsak törvényes, de saját kisbirója előtt is becsületes fiatal ember önként is megveti a nőtlenséget a belőle eredni szokott gyalázatosság és nemzeti öngyilkosság miatt, mit nagyból eddig ecseteltünk — s ha önálló — megfontolandja, miként N. L. szerént „a bagoly még soha sem mondta: *én tudós madár vagyok, mellém nem illik a feleség*; de a szarka sem beszélt így: *nagyon vig fickó vagyok, a feleséget boldogtalanná tenném*; valamint a pacsirta sem félt élni párosan még azért, hogy nősténykéje megcsalhatná; csak a kakuk nem bir háztartással s törvénytelen csemetéit itt-ott szeretné idegen helyekre befészkelni; — de hiszen nem is részesül nagy becsülésben. Hát ti — kedves

olvasóim — miért akarnátok inkább lenézett kakukkok, hogyszem böles baglyok, vig szarkák és érzelmenteljes pacsirták lenni? (Napk. 1858. II. félév. 49. sz.)“ — Hiszszük miként fiatal barátink, önként és örömet buzdulnak fel a nősüléshez, s szemök előtt tartandják boldogult Fabini orvostudor és tanár azon állítását: miszerént „a ki feleséget vesz, az legalább megmutatja, hogy mer bizni férfiúságához;“ — s fellelkesülni, megindulni fog minden jóra és életrevaló férfiú derék Sebestyén Gáborunk következő oly jeles, mint lelkes felszólítására:

A nőtlenekhez.

Férfiak! rendeltetétek
 Dicső célját tudjátok;
 De azt vagy elérni késtek,
 Vagy elokoskodjátok.
 Szent szózat és — még édeni —
 (Mózs. II. 18.)
 Hogy nem jó egyedül lenni,
 Házasodjatok meg hát!

Atyáitok, őseitek
 Példaül szolgálhatnak,
 Ők megházasodtak, s hittek
 A mennyei szózatnak.
 Oh ti is hidjetez ennek,
 A példák ösztönözzenek; —
 Házasodjatok meg hát!

Büszke gőg szól abból, a ki
 Szóll a házasság ellen.
 A férfi csak félhazafi
 Addig, a mig nőtelen;
 Addig fejből ki nem megy
 A tündérvár s aranyhegy; —
 Házasodjatok meg hát!

(Tudom. gyűjt. 1827.)

Oh *ne foguljatok el*, hanem véssétek mélyen szivetekbe, szeretett ifju honfitársaim, — ha becses türelmetekkel idáig megtiszteltetek — még a következő szent szavakat is, melyeket Lonkay — a költőkirály (Petőfi) eme felkiáltásának előbocsátása után:

Teremt-e Isten több magyart,
 Mig a világ, mig napja tart,
 Ha mink is elfogyánk? —

intéz hozzátok imigyen:

Ne rémitsen a képzelet:
 Hogy nehéz a mostani
 Szokás megtartása mellett
 Feleséget tartani;
 Mert a haszon is kétszerezes,
 Ha a feleség is keres; —
 Házasodjatok meg hát!

A mint telik ugy költsetek
 Áldás legyen rajtatok;
 Csakhogy szivetek s lelketek
 Szerint iparkodjatok;
 Boldogulni fog bizonynyal
 A jó férj a jó asszonyyal; —
 Házasodjatok meg hát!

Drága kincs a jó feleség,
 Ki ne kapna e kincsen?
 Kit jóval áldott meg az ég,
 Annál boldogabb nincsen;
 Az, már e földi életbe'
 A mennyországba lépett be; —
 Házasodjatok meg hát!

. Nem sok évek mulnak,
 S ide s tova bizony tiz század elforog;
 S ezredéves leszen a magyar e hazán,
S a hon szerzők száma nem tizszerezett szám!

Megfogytunk, megfogytunk! — nem is mondom el hogy? . . .
 Jól tudja tiz század, a magyar mikép fogy . . .
 Európát védte s küzdött a szent ügyért;
 Aztán átka is volt — a duló pártviszály;
 E miatt is van, hogy annyi sok rosztat ért;
 Oh bár ne érje uj veszély, mely rája száll!
Házasodjatok meg, mint Isten rendelé,
S nem borul enyészet magyar nemzet fölé.

Megfogytunk, megfogytunk! — mit ér irodalom,
 S bár mint virágozó nagy szellemhatalom!
 Ha szent élelményivel tiz vagy husz millio
 Sziv nem táplálkozik; mit ér könyvtárakat
 Halmozni fel, mit ér száz lelkesült író,
 Ha husz magyar közül tiz — agglegény marad!
Házasodjatok meg, mint Isten rendelé,
S nem borul enyészet magyar nemzet fölé.

Megfogytunk, megfogytunk! — mit ér a szép ipar,
 Ha nem lép nyomunkba több millio magyar!
 Mit ér a sok vasut, gazdászat, szorgalom,
 S a testi lelki jó, mely boldogságot ad?
 A fáradság csak ugy lesz édes, gondolom,
 Ha táplál a gyümölcs boldog utódokat
Házasodjatok meg, mint Isten rendelé,
S nem borul enyészet magyar nemzet fölé.

A szép családi kör mily boldogságot ad!
 Ha életutadon veled szép nő halad,
 Megörökölni már e földön ah mi szép!
 Nevelve honleányt, nevelve honfiut;
 Az apa mily szelid s mily boldog, ha belép
 A siető vénség; — az agglegény mi rút!

*Házasodjatok meg, mint Isten rendelé,
S nem borul enyészet magyar nemzet fölé!*

Azért vagyok komor, az az én bánatom,
Az nyomja lelkemet, azért szomorkodom:
Hogy most midőn köztünk nem csörg had fegyvere,
És a magyarnak így sok más nemzet között,
Fenlétre nem elég egymaga szelleme,
S nagy szám is kell, még is — oly gyér a menyekző . . .

*Házasodjatok meg, mint Isten rendelé,
S nem borul enyészet magyar nemzet fölé.*

(Tanfériak sat. évkönyve 61., 62. l.)

Házasodjatok meg, kövessétek derék fiatal mágnásaink példáját, kik korunk intő szövegének engedve, fajunk eredetiségének megőrzése mellé célul tűzvének annak rendes uton való szaporítását, eddiginél nagyobb számban házasodni kezdenek, és tartásotok meg amaz intést, mit többször idézett Kisfaludy Sándor sümegi Kálmán mester által a következőkben ti hozzatok is intéz:

Férj, te vagy az erősebbik
Légy oltalom, védelem;
Feleség, te a gyengébbik:
Légy öröm és szerelem;
Férj, te vagy az okosabbik:
Adj tanácsot értelmes;
Asszony légy te bizodalmas,
Engedelmes, figyelmes.

Férj, te vagy a háznak Ura,
Háznak feje, félelme;
Te, asszony, a háznak szive,
Malasztja és kegyelme.
Hazafiak, társak, szülők
Jók és hivek legyetek! —
Férj, feleség, ketten egyek —
Légyen áldott frigyetek!

Szerelmetek édenében
Kigyót ne tápláljatok!
Mely megölje egymás iránt
Való bizodalmatok;
E zarándok emberlétnek
Legigazabb szentsége,
Legédesebb bizonyosság
Két jó szívnek hűsége.

Házasodjatok és áldás legyen rajtatok! —

B e f e j e z é s .

A bevezetésben okadatolt irányomhoz képest, tekintve a néposztályokat, általánosságban tartottam a feladat fejtegetését. De ha sikerült némileg reámutatnom az igazságosan bepanaszolt nagy bajnak legtávolabbi s ezért első tekintetre vagy pusztá szemmel észre nem vehető, hanem csak górcsón, a látvonalba eső származéki okok pontjain át, belátható eredeti okára: a folyton haladó kortól elmaradt, elévült intézmények, szokások és kivált előítéletek csoportjára, mely a népek nem egy osztályát kizárólag, hanem mind a hármát fogva tartja: s ha sikerült némileg reámutatnom a módokra, melyek ezen osztályokat ama főokok csoportjának békóitól örökre felszabadítván, a nőszülést mindekinek lehetővé és ohajtottá tenni alkalmasok: úgy fáradságom talán nem volt haszontalan, sőt a feladat kívánatának is ha alakilag nem, lényegileg bizonyára megfeleletem; minthogy a felfogott egészben a kívánt rész is ben van; ki lehetvén vonni e fejtvényből, ha tetszik és szükséges, a közép osztály ifjaira vonatkozó tanulságot is annál könnyebben, mivel számuknál és jelentőségüknél fogva valószínűleg csakugyan ezek képviseltetnek benne legélelénkebben.

Kétségtelen, hogy ez osztály a két szélső felett képezi különösebben a nép és nemzetiség magvát, azon központot, mely felé amazok irányulnak, delejegnek. Minélfogva a közép osztály a világjavításában tagadhatlanul legnagyobb tényező; de mint ilyen, a fejtvény élére kitüzött *jelige szerént*, hogy javítása sikeres legyen, kezdje azt önmagán.

Hazánk politikai ujjá szülésének nagy műve ugyanis, melynek nagy része a közép osztály ifjaira váraozik, csak ugy ígér nekünk áldást, ha az oly közjólétet céloz, mely az egyéni és házi vagy családi jólétet is magában foglalja; — ez

viszont csak úgy elérhető, ha, a nőtlenségi bünt árasztó törvénytelen kormányzás helyébe visszalépett alkotmányos élet megszilárdításával, azon felismert bűn-ár pusztításainak a lelkes magyar ifjuság erélyesen ellentállván, a bűnfördőtől felhizott ártért egyesült erővel termékenyítendő, szabályozni —, azaz: nem sokára megnövekvő befolyásával a családélet terheinek elenyésztésére általam a IX-dik cikkben összeirt „teendőink“ szellemében törvényeket alkotandó, előbb tömegesen nősülni nem késik.

Egész értekezésem folyamán át igen élénken érzem a felvett irány és modor szokatlanságát mintegy kellemetlenségét, melylyel a feladatot fejtegettem, érzem azt is, hogy némely finom hurok ügyetlen megérintésével saját érdekemet kockáztatom, sőt végkép meg is rontom; — ezeket érzem, de hogy őket egy másik még sokkal élénkebb érzet, a fenforgó kérdés mérhetlen fontosságának érzete, elnémitotta, erről akarva se tehettem, szüntelen azzal lelkesítetvén általa, hogy az én érdekem elmosódik azon milliárdok érdeke előtt, kik az általam kiderített eredeti okok miatt szenvednek.

Érzém továbbá még azt, hogy abból mit e tárgyban összeirtam, sok elmaradhatott s magamat rövidebben is kifejezhettem volna, főkép ha munkám végvonatékát — quintessentiaját — tekintjük, mely abban öszpontosul, hogy *a nőtlenségi bűn legbiztosb gyógyszere az államterhileg költségelt egyetemes közalapnevelés*; de szabad legyen mindazokat kiket elődásom untat, gróf Széchenyi Istvánnak e nagy elmeéli mondására emlékeztetni: „nincs időm röviden írni, beszélni;“ mit annyiban én több joggal mondhatok el magamról, mint a legnagyobb magyar, mennyiben — óriási tevékenységétől most eltekintve — ő igen sokat győzött én pedig igen keveset; aztán miként is beszélhetnék én röviden mégis kimerítőleg oly tárgyról, miről vaskos könyveket lehet, de fognak is összeírni.

Mindezekből kitetszik, hogy nem volt, nem lehetett hatalmamban e munka közben soha annak pályabérére számot tartani; ezt a használni akarás, mely a hatástalanoknak bizonyult buzdító szerekkel be nem éri vala, kizárta. Vajha tehát e részben érhetném el célomat!

Figyelmet érdemlő kivonatok némely rokontárgyu munkákból.

I. Barsi Józsefnek „A szerelem és házasságról“ jutalmat nyert pályaművéből :

A szerelem önkénytelenségéből eredt szenvedésekről . . . bőven szól a költészet, a kórtan és a mindennapi hirharang; de gyökeres orvoslásáról alig gondolkozott még valaki Michelet Gyulán kívül, ki „A szerelem“ cím alatt erről egy könyvet írt 1859-ben Párizsban.

Végtelen sora hozható fel az elvérzett, elhamvadt, megőrült és halálba rohantak áldozatának, mert oly országokban éltek, melyekben a törvény a szerelem mindenható ösztönére nem volt figyelemmel.

A szerelem szükségessége és ösztöne hathatatlan s előbb volt, mint az erkölctanárok és törvényalkotók; ezért a szerelem ösztönét tagadó erkölctan erkölctelen és az ilyen törvénykönyv törvénytelen volna, és emberi hatalom aligha tudná érvényesíteni.

Épen ily hatástalan volna az embereket szerelemre kötelezni akaró törvény is.

A szerelemnek egyetlen egyenes és természetes útja a házasság; erről minden letérés nem egyéb kicsapongásnál; — e kicsapongást némely törvényhozók gátolni akarván előmozdíták leginkább három irányban, t. i. 1) a szerelem lángját a gyengédebb nemből eltaposó többnejűség. 2) az ugynevezett szűz állapotnak a házasság élet fölötti nagyobb érdem tulajdonítása — végül 3) a nőülés megnehezítése tiltása által. A közönséges kicsapongást minden nemzetnél közromlás, bukás szokta követni. — . . . E mételeytől a népet *törvényekkel nem, hanem csak oly oktatással* lehet megóvni, miszerént meggyőződhetik, hogy minden oktalanság közt legveszélyes az, mely

a szerelem lángját félre ismeri s avval nem azon félelemmel ovatossággal és tisztelettel báuk, melyet annak hatalma és szeretete érdemel és igényel. —

Atila és Árpád népét többnejüségéről vagy kényszerű nőtlenségről és ezekkel járó fajtalan kicsapongásokról még alaptalanul sem vádolta senki; — a magyar a házasságban szent-, azonkívül tilos szerelmet hűséggel őrizte meg az ellenkező elvek és életmód példáinak dacára is, — — őseink okossága a szerelmet nemzeti ügygyé tette; — a leánycsábítás és házasságtörés hitszegésnek és fajtalanságnak vétetek s egy neme volt a vér és hazaárulásnak.

Utálatos az ősök emlegetése azok szájából, kikről épen annyi szégyen háramlott vissza őseinkre, a mennyi fény áradott az ősoktól reájok. — Kár, hogy a jó hírű emberek ezt szem előtt nem tartják, a hírek élnek és gyermekeiket szégyenökre hagyják növekedni.

A szerelemnek és hatásainak nem utcáról, versekből, regényekből, színházból sat. hanem a nemzetségek történetéből vont ismerete vezethet azon meggyőződésre szülőt, nevelőt, írot, költőt, mely szerént örök és változatlan törvénye az annak, hogy lángja a házasságban minden jónak forrásává és hosszú gazdag, hatalmas és dicső nemzeti lét alapjává válhat, házasságon kívül pedig csak pusztít egyént és népeket egyiránt. Itt keresendő a gyógyszer, ha van azon baj ellen, hogy a házasságok ritkulnak.

És mert nem csak egyént pusztít el a nemtelen szerelem, hanem nemzeteket is, azért nem nézheti annak vadu, csapongó lángjait a nemzet összege sem közönbös szemmel, hanem a tárgy fontosságához képest meg fogja tenni, mit első kötelessége, az önfentartás, tőle mint nemzettől, követel, s a mit tennie hatalmában van. — —

S miután *törvénycikk* és *rendőrség* nem segíthet, *) itt a honfiaknak és a honleányoknak kell jutalmazni becsü!ésökkal a jót és büntetni megvetéssel a rosztat.

*) Az utóbbit megengedem, de az előbbi tagadnom kell; így hozván ezt magával B. urénál tovább hatolt oknyomozásom és bőven kifejtett alapelveim. Szintigy az itt ajánlott erkölcsi gyógyszereket is méltánylom, sőt az előbbi lapon javalt oktatást az avas szokások és előítéletek kiirtására nélkülözhetlen-

Erre bátorság kell ugyan, mert van korszak, mikor a gonoszság virul. — Korunkban annyira eltompult a helyesnek érzéke, hogy a legtiszteltebb nevek közt oly férfiakét is találjuk, kiket semmi tekintet sem kényszerített a nőtlenségre, még is ridegen élték napjaikat. A legközelebbi multban hány, különben derék emberünk volt e részben szerencsétlen, ki semibe sem vette e mély alapu igazságot:

„Indignus vivit, per quem non vivit et alter.“

A bármily szomorú körülmények láncolatánál fogva bűnös életre vetemült nőt megvetésünk egész sulyával utasítjuk ugyan ma is, hová tartozik: az emberi faj fekélyei közé, míg a könnyelmű nőtlenkedő férfiut (ki pedig amaz és több nő hasonló sorsának is okozója volt) eszünk ágában sincs felelőségre vonni, kötelességmulasztással vádolni, megvetéssel bélyegezni, mint érdemelné.

A bűnt és bajt szülő oktalanság a férfiakban székel, mert a férfiut eszére, a nőt inkább szívére bizta a természet, amaz tehát álokot is követhet ok helyett és kész az oktalanság; — emez tévedhet, csalódhat; de míg a maga tévedését csakhamar belátja és megsiratja, addig a férfiu álbölcsessége elboríthatja a világot sok századra, vele sodorván a nőnemet is; mert hiszen a férfiak írják a törvényt, a bölcsészeti rendszert, erkölcs- és egészségtanokat, ők a vallásos nézetek és érzelmek kizárólagos kezelői s irányzói sat.

A férfiaktól eredvén e szerént a bűnök és bajok láncolata, — rájuk nehezedik a mult és jelenért a felelőség terhe; és őket illeti a kötelesség jóvá tenni, a mi el van rontva, hogy nemzetünk visszatérjen szerelem dolgában a természet útjára, melyen őseink századokon át megtalálták szívök és lelkök nyugalma, melynek köszönheti most is fajunk annyi egyes kitérés dacára vére tisztaságát, bőségét és melegét; azon utra, mely-

nek is tartom, és a B. ur által felállított egyedüli oktalansági forrásnak megfelelőeknek ismerem; de egyszersmind a kívánt célra elégtelennek vallani kénytelen vagyok; úgy levén meggyőződve, hogy, mivel minden fenálló törvényt tisztelnünk kell, azon, a B. ur által is létezőeknek ismert, rossz törvényeket, melyek a házasságot és házassági boldogság valósulását akadályozzák — nehogy őket is a beltermészet ős-szabályaival egyező jó törvények gyanánt tisztelnünk kelljen — szükséges ugyan eltörölnünk, de csak helyökbe jobb rendet és egyetemes köznevelést alapító egyszerű törvények hozatala által. — R.

hez annál szigorubban kell ragaszkodnunk, minél gyakoribb az érintkezés azokkal, kik a szerelemben csak nemtelen kívágyat látnak, mely után sovárgnak, rajongnak s melytől semmi áldozatot nem sajnálnak.

A férfiak tetteles és a nők nemleges vétkének szomorú következéseiből vont tanulság szerént szükséges, hogy a férfi minden gondolatában feleségét, ez viszont minden érzelmében férjét részesítse; így fog a feleség épen annyi részvétellel viseltetni férje gondolatai iránt, mennyivel kívánja, hogy férje viseltessék az ő érzelmei iránt: így fog a házasok közt, két fő és egy gondolat, két szív és egy dobbanat, két agy és egy értelem, két szív és egy érzelem keletkezni.

Hanem ez csak szoros együtt lakás és életközösség mellett eszközölhető.

Mivel pedig a szoros együtt lakáson a külföld példái után sokan tágítanak, egymástól távol hálnak, de sőt gyermekeiket is idegen kezekre bizzák, s így a szerelem kötelékei az által mind a három irányban tágulnak, az emberek elvégre annyira meghülnek, hogy egész hidegen azt kérdik: mennyibe kerül a háztartás, és mi hasznom van belőle?*) — Van ki azt mondja: „ha gyermekeim nem volnának, mily fényes házat tarthatnék!“ — Ily okoskodás mellett aztán a házasság költségesnek, a gyermek-nevelés terhesnek (hát aztán ez nem igaz? — R.), a nőtlen élet szabadnak, könnyűnek és élvezetdúsának tartatik; itt rejlik a házasságtól való idegenkedésnek egyik nagy oka.

Kárhoytatni valóok ugyan a leányaikat elkenyvezető anyák, de még inkább a hiúságra hajlott leányokat hizelgéssel boldogító férfiak, kik oly pazarok a dicsérésben, mily hiszékenyek amazok. — A hatás kölcsönös, a romlás közös.

Igaz, hogy sok házasság nem olyan, milyennek lennie kellene, de az is igaz, hogy ennek oka nem a házasságban,

*) Ez állítást feltétlenül elfogadni nem lehet, mert tapasztalás szerént, a ritkább találkozás a szerelmet inkább mind a három irányban felfokozza, míg ellenben Magyar Fer. szerént is „a mindennapi s egész mindennapiságbani viszontlátás az elfödözött hibákat napfényre hozván, nalmat, meghülést okoz;“ — csak is az a baj, hogy többnyire a szoros együtt lakáson nem szerelmi takarékoságból tágítanak, tehát nem azért, hogy meg ne hüljenek, hanem: mert már meghültek egymásiránt a házasok. — R.

hanem a házások oktalanságában van (?). Ilyenek boldogtalan házasságát mentségül idézni nőtlenségünkért annyi volna, mint bevallani, hogy tehát magunk is oktalanok vagyunk.

Igaz, hogy hütlenségi bűn létezik, mert hol a bűn lehetlen, ott szabadság nincs, és így ott erény nincs.*) De ezért a hűség nem lehetlen, s a hűséget tagadó, idétlen pajkos két értelmű élecek szóró némely írók a nemzet jobbainak szigorú ítéletét várja.

Nem igaz, hogy a nőtlenség kötelességet nem mulasztanak, mások jogát nem sértik, sőt feleség és gyermek hiányában több erővel, elszántsággal s önfeláldozási készséggel élhetnek a tudománynak, művészetnek, a haza megvédésének, a jó erkölcsöknek stff.; — mert maga a házasság a legnemesebb kötelesség.

Nőtlenül élni nem bölcsesség, mert a bölcsesség egyik ágozata azt mondja: „minden erődöt arra fordítsd, a mire adott, és úgy, miként azt az erő rendeltetése kívánja.“

Akkor képes az ember csodákat tenni tudományban és művészetben, a szószéken és harcmezején, mikor felesége és gyermekei gondolata melengeti kebelét, a chinai ember özvegye és gyermekei jobbléteért még az elítéltek halálát is elvállalja.

Gyávát azonban a házasságra bátorítani elveszett idő és fáradság. De a világ legtudatlanabb s leggyávább emberei azok, kik azért nem házasodnak, hogy a jószág maradjon együtt és holtuk után szálljon egy főre, annyi bizalommal sincsenek önmagokhoz, hogy képesek szerezni ők és gyermekeik, mint bár ki más.

A nem gondolkozás, az igazság átlátásának s követésének nehézsége ne gyengítse bizalmunkat az Istenben, a kimondott igazságok erejében, a magyar nemzet józan eszében és férfias elszántságában s az igazságot előbbutóbb érvényre juttató időben; az igaz szó, mint a tiszta buzaszem, jó földben, jó időjárás mellett ki fog kelni. (Napkelet 1860. 8—22. sz.)

*) Köznapi értelemben ezen állítás helyes lehet, de felsőbb fogalom szerint épen nem az. — Nekem a bűnnek s ebből keletkező tömérdek bajnak áráu még a **szabadság** sem kell; s szerencsére valódi szabadságot csak is igazságon alapult rend állíthat elő s tarthat fen (lásd 75-ik lapot), mely egyszersmind a bűn és baj lehetlenítését is célozza; s hová kell nagyobb közérény annál, mely ily szabadságot létesíteni törekszik? — R.

II. Kmetti Istvánnak „Miért nem házasodnak ifjaink?“, dicséretet nyert pályaművéből:

A hölgy e két eszmében és eszmének él: *feleség és anya*, melyeket a szeretet tart össze.

A nő hivatása tehát e szóban: *szeretet*, van elmondva.

A szeretet, gyöngédség, háziasság elemeiből alkotá Isten a nőt, hogy boldogítsa a férjet és az emberi nemet.

Panaszkodnak ifjaink a családi élet ellen s kerülnek a házasságot, mert (1... 2...) 3-or a növedéből hozott hiúság, divatkór, fényüzés kiszorítá a női érzelmeket...

Az eddig mondottak szellemében szervezett nőneveldek a jövő nemzedéket megmentendik a nemházasodástól, ... a mai felnőtteket pedig az önnevelés.

Azon ifjagnak kik éreznek és gondolkoznak s a tanodákból ismeretet, alapot hoztak magokkal, segélyül az irodalom szolgál.

Nem így a hölgyek, ők alappal nem bírnak, csak olvasni tanultak; — ezek tanodája a társasélet, tanítóik az ifjak, férfiak.

De miként okuljon a nevelést nem nyert lélek oly körben, hol az ifjak csak fecsegnek, hizelegnek és bókólnak néha nagyon is nemtelen kinézésből, a hölgyek pedig csak nevetnek és pirulnak. — ...

A nemházasodás gyógyszere a férfiak kezében van, csak akarniok kell, s a bajon azonnal segítve van. De ifjaink nem akarnak tenni, panaszkodnak a világ ellen, pedig a világ ők megok.

A gyáva férfi nem méltó magyar hölgy szerelmére.

A nő a férfiban csak férfit szeret; a kosártól nincs mit félni.

Közeledjenek ifjaink bátran a nőkhez; társalogjanak velök nyiltan, utcán, honn, táncestélyen, sétányon, színházban, szóval a hol megjelennek; kerüljék a szigoru komolyságot; beszéljenek az irodalomról, a hazáról, ennek viszonyairól, multjáról, hőseiről, jövőjéről, a nemzeti viseletről, önmagukról, korkiválmairól, a nők hivatásáról és ferdeségeiről; ne feledjék, hogy ostoba férfit még egy nő sem szeretett szivből...

Igy taníthatni meg őket honszerelemre, fényüzés nélküli

csinosságra, s arra, hogy miként legyenek jó gazdaasszonyok, szerető nők, anyák, emberbarátok és hü honleányok,

Az ifju viselje magát úgy, hogy a hölgy érdemesnek találja becsülésére, bizalmára, szerelmére; lépjen hozzá, ne csupán, mint élveinek forrásához, hanem mint boldogságának s az emberi nemnek viruló s reménydús fájához; — ha a hölgy az ifjuban nem az udvarlót, szépségének bálványozóját, unalmának oszlatóját, szeszélyeinek tárgyát, hanem gyenge nemének támaszát, erényének tisztelőjét, szóval becsületes embert keres: lehetlen, hogy egymásra ne hassanak s hogy egymást birhatás, egybekelés, a házasság szép eszméje fel ne támadna szerető szivökben (Divatesarnok 1860. 6. 7. sz.)

III. Pataky Ferencnek: „A nők fényüzése“ című értekezéséből: A nők fényüzése az oka, hogy a férfiak oly nehezen tudják magokat a házasságra határozni, mert igen szép ugyan az idylli szerelem, mely a kunyhóval is beéri, de hiában előbbutóbb az ember meg is éhezik...

Valljuk be nyiltan, a nők fényüzése elterjedésének mi férfiak is nagy részben okai vagyunk. A hiu, tetszelgő nőket hódolatainkkal árasztjuk el, kegyökért sokszor férfiúi méltóságunkat is odadobjuk, gyengeségeiket simogatjuk, s ekép tévutra tért gyarlóságaikon megerősítjük sat.

Figyelmünk, kegyeletünk a valódi nőknek legyen szentelve, a fényüző nőket kerüljük, mert megrontanak bennünket sat.

IV. Németh Saroltának szinte a Divatesarnokban (8. sz.) megjelent s Pataky Fer. állítása ellen intézett észrevételeinek veleje már egészen idéztetett a 21-dik lapon.

V. Boross Mihály szerént: A házasság *felülteti* a fiatal leányt oltárhoz vezető agglagényeket; — *leülteti* a vagyont keresőket; — *elülteti* a csekély vagyonnal, kevés jövedelemmel bíró férjeket, kik mégis nagyravágyó, rangkóros, túlesigázott képzetű, főrangu de szegény nőt vesznek feleségül; *elülteti* továbbá a könnyelmű fiatal embert, könyvbuvár, piperőc, női foglalkozáshoz nem értő leánykából vált asszonynyal; — *megülteti* mindazon jámbor nyiltszívű, vizet sem zavaró, szörnyű békés természetű férjeket, kik kardos, uralkodni szerető nőre tesznek szert; — *beültet* a házasság, ha nagyon szerelmes s hozzá féltékeny férfi életrevaló, szemes, ha nem is kacér nő

vezet oltárhoz; *kiülteti* végre az embert, ha kacér, kicsapongó, hűtlen, feslett erkölcsű nővel köt frigyét. — Csodálatos, hogy a házasságnak ennyi „ültető“ tulajdonsága mellett mégis sokszor *le sem ülhet* vagy *mást le sem ültethet* a szegény házas ember, ha a nő gondatlan, ronda.

Ellenben *mennyországá vávársolja a házasságot* a kölcsönös szeretet, hűség és ragaszkodás, a szorgalom és takarékoság, a megelegetés, a szelidség és engedékenység, a férjnek ismerősök és idegenek előtt tisztelt neve, ha ezt a nő képes felfogni és méltányolni, ha a nő házias és otthonos, ha rendes, tisztaságszerető, ha erkölcsös és józanul vallásos. (Napk. 1860. 4. sz.)

VI. *Erdély Széchenyie* gróf Mikó Imre, „Nőink hivatása“ cím alatt a magyar úrhölgyeknek hazánk és nemzetiségünk jövőjé sorsára igen nagy befolyású négy főkötelességre osztott mai hivatását oly lángszavakkal adja elő, melyeknek hatása kétségkívül igen dús mindazokban, bármily osztályhoz tartozzanak, kik azt olvassák, s annál nagyobb, minél többször olvassák.

Nem állhatom meg, hogy ama remek cikk következő kivonatájának, melyben a magas író saját boldogult nejeről oly meghatóan szól, közlésével ne keltsem fel mélyen tisztelt hölgyeink becses figyelmét, az egész cikknek habár többször ismételt, elolvasására.

„Asszonyok, anyák!... Én ismerem a ti befolyástokat az egyéni és társadalmi boldogságra. Egyiket a föld ez angyalainak adta volt nekem is mindennél drágább birtokomul az ég — drágábbat a világ kincseinél, legjobbját a női lelkeknek, nemének ékességét, kinek emlékezetét csak áldani tudom; neki és szép lelkének köszönöm a nőnem iránti magas képzetimet; neki, kit most is örködni hiszek fölöttem! Az ő szelleme befolyása alatt írom e sorokat; az ő üdvözült lelke ösztönöz gyöngye igyekezetimben, ez imádott léleknek kívánom én most is kedvét keresni s jó szándéku tetteim által az ő dicső emléket szentelni meg. Áldott legyen emléked, korán elköltözött jó lélek, drága hitvesem! Nekem te voltál fő-életboldogságom! Nekem van okom nagyra becsülni a nőnemet!..... (Nővilág 1860. 43. sz.).

Rokon tárgyú munkákhoz tartoznak még nyelvünkön a korábbi évtizedekből, jelen munkám szövegében már idézettekén kívül, a következők:

1. Egy gúnyirat az 1765-iki országgyűlésen egybegyült törvényalkotó magyar urak erkölcsi életéről és hatásáról.

2. A magyar anyáknak az országgyűlésre egybegyült országnagyai s magyar atyák eleibe terjesztett alázatos kérések. 1790.

3. Kis Ján.: Az emberekkel való társalkodásról. 1796. II. k.

4. Eliza, avagy milyennek kell lenni az asszonynak; ford. Veres Márton. 1818.

5. A főrendü asszonyok tudományosságának szükségességéről; Felső m. országi Minerva 1826. II. negyed.

6. Hazai és külf. tudósítások 1826. Hasznos Mulatságok.

7. Élet és literatura.

8. Tudom. gyűjtemény 1823 VIII; 1825 XI; 1826 II; — V; — VII; — VIII; — IX kötet.

9. Szép literaturai ajándék 1822. 1823.

Az újabb koriak a tisztelt olvasó közönség előtt ismereteseek.

É r t e s í t é s

a székes-fehértvári alapnevelési minta-intézettről.

E szerény intézet sorsa iránt — a jelek után ítélve — alig látszik ugyan érdekelve valaki, mert hiszen a palotáktól az utolsó kunyhóig tárt karokkal várt és fogadott politikai átalakulásunk beható természete ezt most nem is engedi; miszerént aztán igazuk lehet azoknak, kik állítják, hogy „roszkor léptem fel ez intézettel.“

De már miután f. évi május 1-én egy tömött, két ivből álló, „Tudósítvány a székesfehértvári alapnevelési minta-intézet iránt,“ cím alatt 800 példányban megjelent könyvecskéből 100 példányt az országban, 650 példányt pedig a városban szétosztottam; — s ebben, talán igen is bőven, az okokat és vezéreszméket, melyek engem mezőgazdából alapnevelővé tettek, előadtam, — az egész alapnevelde célját, melyhez egyenes irányban közeledni, és rendszerét, mit pontosan gyakorolni töreksem, elmondtam, — az intézet jövőjének terjedtségére vonatkozó beosztásokat leirtam, — és saját testilelki meg anyagi erőmnek (mely utóbbi a kiállott bajok és az intézet engedélyeérti hosszúság várakozás miatt törekvésem céljával többé arányban nem áll), az emberbarátok szellemi, erkölcsi és anyagi erejét, mely egyesülten csodát alkotni képes, teljes tisztelettel segélyére hivatam, — miután továbbá az intézet megnyitott, él és mozog s a lapok némelyike szólt is róla, sőt az ezen intézetre csakugyan nem kedvező korszak is teremtett hálás köszönetet és kimutatást igénylő néhány nagylelkű pártfogolást, mely épp az ily értesítés nyomán terjedhet tovább: az imiggy valószínűleg mégis felidézett némi közvárakozás iránti kötelességem érzetében elmondom mindazt, mit további tájékozás végett főleg Székes-Fehértvár tisztelt közönségének tudni talán nem fölösleges. — Szólok e szerint

1-ör az intézet keletkezéséről. Itt előre kell bocsátanom annak őszinte bevallását, miszerént a némely uri egyén részéről ellenem emelt ama vád, hogy „óvodát csak speculációból állítottam,“ *) nem gyanúsító rágalom, hanem alapos ítélet; mert Kaszinónknak 1854-ben történt bezáratása óta szüntelen valamely közszellemerőt nevelő intézmény után áhitoztam, szívesen megelégedvén semmi helyett olyannal is, mely a korábbi körülmények közt lehető lett volna.

S ez óhajításom eme városrészt, melybe időközben költöztem, illetve különösen; mert szomorúan tapasztaltam, hogy e 8300 lelkű plebániát kebelező városrész kurta kocsmával és katonaféléket mulató büntanyákkal meg a templomban ájtatoskodókat is botránkoztató pajkos gyermekcsöcselékekkel bővelkedik ugyan, de a szellemfejlésnek még az utcai legmindennapibb eszközei, a falragaszok és a gyakran igen fontos hirdetések is, hiányoznak, néha nagy hátrányára az érdekelteknek; minélfogva sok falu lakosságát, mely már egyetlen kocsmájában sőt házánál is ujságot olvas, szerencsésebbnek tartottam.

Mivel pedig történetesen e ház is, melyet megvettem, a templom tőszomszédságában, mint eredetileg is kocsmái célra emelt épület, az egymást érő kocsmák közt legnépesebb levén, izlésemmel meg nem egyezett: igen megvigasztalt az, hogy az itteni „sz. József“ nevű *egyházi szertartást emelő és temetkező társulat*bai meghívással alkalmam nyílt indítványozni, hogy egy általam előterjesztett szabvány-javaslat szerint azon társulat vegye fel céljai közé az értelmi és erkölcsi mivelődés terjesztését s legyen eszköze a sz. István társulatnak; mely esetben nemcsak tagja leszek, de házam kocsmahelyiségét is olcsóbban mint eddig birattott, használatába-, magamat és irodalmi eszközeimet pedig díj nélküli szolgálatába ajánlom; — de ajánlatom el nem fogadtatott. — Utóbb hasonló ajánlat mellett önálló „*olvasó kört*“ alakítandó, alapszabály-javaslatot terjesztettem fel, sőt *előlegesen ingyen olvasda* engedélyeért is folyamodtam, de a meggyefőnökségtől ezen iratok németre fordítás végett vissza-

*) Az ellenem emelt speculacio, önzés sat. vádjának nyoma van már tek. Ney Fer. ur felavató beszédének 8-ik lapján is, mely ellen a tudós szerző érdemetlen személyemet remekül védelmezni sziveskedett.

küldettek; mit azonban már csak beállt iszonyu köszvényes kinaim miatt sem teljesíthettem többé.

Hanem e nyavalyából kitisztulni kezdvén 1857-dik év végén már ismét egy községi pénztárból költségelendett óvoda iránti indítványomat jelentettem be, a tek. városközs. választmánynál; de mivel az pártolásra nem talált, sőt még egy 1858-i májusban birtok- vagy adóaránylagos hozzájárulásnak szabad megajánlására alapított tervemmel sem voltam szerencsésebb, — nem késtem saját erőmet megkísérteni, és az elutasító vélemény körutját be sem várva: miután egy sereg ellenvetést írásban megcáfolnom kellett, egy bölcsödéből s óvodából álló „alapnevelére meg olvasdára“ kértem azonnal engedélyt, mely, ha lehet, többek nyitására a városban és az egész megyében mintaul szolgáljon; mihezképezt alkalmas képzett egyén hiányában, a kiképzés kivánalmainak is személyesen alávettem magamat, a vizsgát is kiállván; minek következtében az imént tisztelt választmány a megyefőnökségi felhívásra 1859-ki május 19-kén — tehát 3-ik beadványom idejétől számított egy év eltelte után — 56. sz. végzésében „az óvoda *hasznosságát* már *elismeré*, s miután velem érintkezett küldöttségének jelentése nyomán engem az intézet kezeléséhez megkivántatóságokban eléggé kiképzettnek találta, házamat és fekvését a kitűzött célra alkalmasnak, értékemet pedig a vállalatához elegendőnek tartá: annak megnyitását *sem ellenzé* többé, sőt, miután kiköté, hogy az óvoda magán vállalatnak tekintessék, szerelvényéhez is egyszer mindenkorra 105 frttal járulni ígérkezett, — házamat a katonatartás terhétől feloldozta, — egy 1846-dik év körül Linzer Kár. ur által 69 frt. 12 kr., Tar István ur által pedig 200 ft., összesen tehát 269 ft. 12 kr. pengő pénzben ily célra letett alapítvány kamatját, mely eddig, mint értesültem, talált gyermekekre fordítottatott, évenként az óvoda támogatására kiadni ajálta, — a valláserkölcsi felügyeletet az illető lelkészi hivatalra bizta, — az általános felügyeletet pedig magának tartotta fen; — ellenben a bölcsödét és olvasdát a főnökségi rendelettel öszhangzólag meg nem engedhetőnek véleményezé.

Ezen véleményes végzés a megyefőnökség által a cs. k. helytartósághoz felterjesztetvén, ennek rendeletére a megelőző évben beadott folyamodványomnak A—I-ig terjedő kifogásta-

lanságomat tanusító mellékletein kívül, még valláserkölciségem legujabb bizonyítványának is különösen be kellett adatni 1859-ki aug. 31-én, minek következtében a városk. választmányának f. 1860-ki jan. 31-én hozott 4184. sz. végzése febr. 8-án kezembé érkezett, mely arról tudósít, hogy a m. cs. kir. budai helytartóság 5492. sz. a. rendelete szerint óvodám megnyitása ugyan megengedtetik, de azon feltétellel, hogy a már fölterjesztve volt képezdei bizonyítványom eredetijét is tüstént terjeszszem fel; tudtomra adatik továbbá, hogy a szerelvényre a városi kincstárból ajált 105 ft. beruházására és az intézet ünnepélyes megnyitásának eszközzésére küldöttség van kinevezve s hogy ugyanazon magas helytartóság a bölesöde engedélyének ügyét is a város- és megyehatóság által tárgyalatni rendeli.

Az intézet keletkezésének ezen hü előadása után nem tagadhatom azon spekulációt, mit nyilvános törekvésem háttérében jövedelemre nézve magamban tápláltam; — védelmem csak is abban áll, hogy a vád tárgyát nyilvános törekvésemtől külön választani nem birtam; vádlóim pedig „hasonló intézetek állításával“ az én spekulációmát árthatlanítani elmulaszták. Hanem már most azt kérdeni bátorkodom, hogy a kocsma vagy éppen büntanya-nyitás nem foglal magában spekulációt? — talán nem, mert hiszen másként nem keletkeznének gomba gyanánt — bizonyítványok és az utóbbiak még engedély nélkül is; — nem volna-e érdekes tudni, hogy széles e hazában hány kéjelde nyílt azalatt, míg ez alapnevelde nyitása nekem abban megengedtetett akkor, midőn az intézet teljes felszerelésére és házam átídomítására szánt vagyonomat felemésztenem kellett? —

2-or. *Az intézet megnyitása* az idézett Tudósítvány 4-ik lapján jun. 3-ra levén kitűzve, melyre a szülők és ügybarátok tisztelettel meghivattak, e napon 11 órakor nem éppen kevés résztvevő jelenlétében nemzeti jellegű ünnepélylyel Isten nevében az csakugyan meg is nyitattott. — Minthogy azonban a bölesöde végleges engedélye még a megnyitás napjára sem jelent meg, a megnyitásnak egyedül *az óvodára* kellett vonatkoznia. A megnyitási — valóban kenetdús — beszédet nagyságos és főt. Venosz Imre kanonok ur tartotta, melyben Püspökünk ő méltóságának kegyes pártolását és egy szegény gyermek óvodáztatását is kijelentette; tekint. Ney Ferenc m. tudom.

akad. tag és óvóképezdei igazg. ur pedig, mint a „Kisdedóvó-intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület“nek ez alkalomra kiküldött képviselője „Szivhangok“ című, s e címnek tökélyesen megfelelő, beszéde felolvasásával az intézetet felavató; — e jeles beszédet, mert nagyon megérdemelte, a tudós szerző ki is adta, még pedig oly nemes célból, hogy tiszta jövedelme a székesfehérvári első óvoda javára fordíttassék; a város részéről tek. Drucker József polgármester ur emelt zárszót, a közönség részvételét saját óvodai neveltetésének példájával indokolván.

3-or. A megnyitást követő napokban egyetlen kisedet sem hozott senki még akkor is, midőn az intézetet kebelező utca házait, melyekben kisedet láttam, sorra látogatván, intézetemet az első hónapra ingyen felajánltam. Minden szüle példát akart látni maga előtt, mit e városban még nem talált.

Tözsomszédom, Unger György képviselő *a kezdet dicsősége*, ki két helyen lakó 3 unokáját felkeresvén, intézetembe vezette; ezek lakóim 6 kisedével képezték az óvoda első havi 9 tagból álló népességét, mely 3-nak betegsége által tüstént leolvadt 6-ra (mi egyenlő a prágai országos egyetemnek 1859-iki első népességével; mely Fk. szerint rövid idő alatt 2000-nél nagyobb számra növekedett).

4-er. Intézetemnek ezen első havi néptelensége arra birt engem, hogy :

a) az engedélyért felterjesztett programomban indokolt egy évi 14 ft. díjból egy óra eső 2 ft. 16 $\frac{2}{3}$ krt., kárpótlást nyújtó pártfogolás reményében, havonként előre fizetendő 50 krra önként leszállítottam, elfogadván e díjnak felét élelmi szerekben is; miként ezt a tek. várostanács is 4318. sz. végzésének a) pontja alatt méltánylólág megismert.

Ez aztán oly csekély díj egy magán intézetnél, mit már csak azért sem sokalhat a szülő, mivel ebből az óvodában tölteni szokott napokra csak 2 kr. esik, holott ennél legalább kétszer több értékű kenyeret néha cukrot elpazarol a kised s pedig többnyire azonkívül, mit egészségére való módon megemészt; hát a kártétel, a veszély, melyben forog, vagy az időmulasztás, melyet okoz a kised otthon, mennyire becsülhető naponként? — Kértem továbbá

b) a tek. várostanácsot, sziveskedjék az 1-ső pont alatt

érintett **Linzer-Tar**-féle alapítvány, meg a szerelvényre a vár. kincstárból utalványozott 105 frt. érték, valamint a tek. **Ney Fer.** ur beszédének tiszta jövelméből alakulandó alapítvány, ugy időközt szinte Ney Fer. ur szives közbenjárására tek. **Reseta Ján.** nyug. k. egyet. tanár urnak a v.tanácshoz érkezett 50 frtnyi alapítványa, végre a jövőben teendő alapítványok összes kamatainak fejében annyi kegyencet nevezni, mennyi 14 frt. azokból kikerül;— minek következtében Károly Pál 4 éves szegény gyermek kineveztetvén a kegyencek sorában elsőnek fel vétetett. (Unger György ur pedig, az intézet szomszédságában, a gyermek özvegy anyjának igen távol lakását tekintve, élelmezi, ruházza és szállásolja őt; mit jelentésemre a t. város tanács tőle a szegénység nevében köszönettel fogadott.)

c) Mivel pedig jelen könyvemre és vele együtt hirdetett „Alapnevelésügy“ című társára meg „Ney Fer. beszéde“ért

Simor János győri püspök ő méltósága	17	ft.	—	krral
Bartakovics Béla egri érsek ő nagymltga				
— póstadíjt is számítva —	7	„	—	„
többet küldeni —, de ns. Tóth J. megyefőn.				
ur is	2	„	60	„
valamint Veitenhiller József, törvénysz. eln.				
és L. J. kananok ő nagyságaik is együtt	1	„	20	„
<hr/>				
összesen pedig	27	„	80	krral

többet adni kegyeskedtek: ezen többletet 14 frtjával két gyermektől járó évi illetéknek tekintvén, fejében Farkas József és Gregorics Károly kisdedeket egy évre felvettem, (Farkas J. 5 éves törvénytelen árva fiu, kit anyja 2 éves korában a falhoz vágott; koponyáján nagy repedés helye van, egyik ujjja görbe, beszéde hebegős); mit a tek. várostanács 4315. sz. végzésének d) pontja alatt tudomásul is vett. De gondviselői okt. 26-kán tőlem elköltöztvén, távoli új lakásuk miatt a kisdéd az óvodából a mult hóban elmaradt; hasonló okból elmaradt a szegény Gregorics K. is;— kik tehát új felveendőknék nyitottak helyet.

d) a város csinosításában, közintézeteinek gyarapításában s a közszellem alakításában fáradhatlan polgármester urnak sikerült 3 óvodabiztosító egyletet évenkinti 2 ft. kötelezéssel

létrehozni, melynek egyike az ő felszólítására az én intézetem támogatását volt szives elvállalni; működését meg is kezdvén az által, hogy az összes 50 tagból 39 az első évre kötelezett 2 ftját (összesen 78 ftot) polgármester ur kezeibe lefizette, ki nekem ezt a négy izbeni beszédés szerént való részletekben át is adta. *) Nem mulasztottam el azonban a tek. v. tanácsához intézett III-ik jelentésemben erre nézve is megtenni azon ajánlatomat, miszerént az ezen és eféle segélyösszegek számitásának be az a) pont alatt leszállított 50 krny¹ havi óvásdíjnak 1 frt. 8¹/₃ krig vagyis évenkinti 14 frtig való kiegecsztésére, fölöslegök pedig a 14 frtjával beállítandó kegyencekre; — mi végett fölkönyvemet ellenőriztetni vagy a havi pénzek beszédését másra bizatni kéréim. (Intézkedés igértetett.)

e) Tudósítványom 28-dik lapján oda nyilatkozám, hogy 1400 frton fellül rugó összes követeléséből ki mennyit lefizetni fog, azt szegény gyermekek felvételére fordítani fogom, jogot is adván a lefizetőnek a kegyenc-kinevezésre. Azóta ezen adósaim közül kettő lefizetett 7 ft. értéket (nevezetesen Ferency Ján. fazekas mester 10 frtnyi tartozásából két kálharakás által lehajtott 4 frtot; Szalay József késes mester pedig 40 frtnyi tartozásából hat darab késsel lerótt 3 ftot); mely egy kegyencnek ismét 1/2 éves helyet szolgáltat.

f) Fischer Antal és testvére épületfa kereskedő egy jó koci fenyűfadarabokat sziveskedett küldeni, valamint Grundböck ácsmester ur is forgácsot igért; — ilynemű jótéteményeket hasonlólag az általuk vagy a város hatóság által kinevezendő kegyencekre beszámíttatni kérem.

Ezen intézetet, szellemerkölcsi érdemein kívül, ilyszerü eljárásokkal vélem *magán vállalati* természetéből eredhető vádak felujulása ellen megőrizhetni, és teljesen kiszolgálható támogattatására alkalmassá tenni. — Szabadjon ennek folytán

*) A hiveinek javát szíven hordozó s általam buzgón tisztelt egyházi előljáró ur ezen egyletbei meghivatása alkalmával ama felmerült balítéletet tolmácsolta, miszerént, minden ilyes felszólításnál önkénytelenül az jut már eszébe az embernek, hogy: „még nem elég nagy az adó? — ... jó is lesz, állítson, kinek eszébe jut, minden héten másmás intézetet, s ha maga nem bír vele, zsaroltassék miatta a nép; — Rapos elég bolond, hogy azt a jó gazdaszti állomást el nem fogadta s most mások zsebéből akar megélni sat. sat.“

remélnem, hogy habár azon kérelmemnek, melyet *intézetem felszerelése és örök fentartása iránt* „Tudositványom“ 27. s köv. lapjain a t. közönséghez intéztem, a netalán beadandott ajándék-cikkek beszédésére három köztisztelőtű férfiut meg is kérvén és nevezvén — még eddig éppen semmi foganata nincs is, „Alapnevelésügy“ című munkám előfizetési hirdetésének pedig alig valami: — bizonyosan be fog az következni mégis a fön-
tebbi pontok alatt kínálkozó valamelyik alakban előbb-utóbb.

5-ör. Ám intézetem első havi néptelensége nem csak az óvásdíj leszállítására és a szegény gyermekek ingyenes felvételének kiterjesztésére utalt engem, hanem a később érkezett igen is különböző koru gyermekek szives elfogadása miatt magát az intézet *kezelését* igen súlyossá is tevė; mert azonkivűl hogy Tudositványom 17-dik lapján tett ígéretem szerint szűnnapot ünnep-, vásár- és zivataros-napokon kivűl nem tartok s a kisedet kora regtől késő estig elfogadom, mi különben hogy ember-ölő foglalkozássá ne váljék, csak ügyes segéd-személyzet mellett volna teljesítendő, az említett különböző koru és igényű de egyenlő havidíjt fizető gyermekek miatt még a 3 osztályu elemi tanodák rendeltetését is kell eszközölnöm, ha intézetemet üresen nem akarom látni; kell tehát az óvonevelési rendszer végrehajtása mellett, magyarul és németűl betűzni, olvasni, elemezni, kátézni, bibliázni, írni és számolni sőt nöm által még kötni, varni, horgolni is tanitanom, természetesen tökélyetlenűl.

Mi annál különösebb, mivel kiosztott Tudositványomban az intézet célját és rendszerét bőven előadtam, s e célt és rendszert a kisedek beadásakor a szűlőknek élűszóval készségesen megmagyarázni, s ezeket a gyakorlatra és vasárnaponkint d. u. 3 óraker általam tartatni kezdett felolvasásra és eszmece-rére különösen is meghívni szoktam; ezenkivűl az intézet sa-játságos butorzata, a testgyakorlati eszközök s a gyermek testi és ruházati tisztaságára olyszerű ügyelésnek szemlélete, miszerent kellő időre le nem nyírott körmüket és hajukat már többször levágtam, őket megmosdattam s alkalmas időben már egy kerékgyártó és kovácműhely, kert és fürdés, kaszálás és gyűjtés, nyomtatás és cséplés, téglavetés és égetés megtekintése, aztán a szabadban gyakorolható célba-hajigálás és futkározás,

meg alkalmilagos értelmező társalgás végett több ízben csapatosan kísértáltattam, mely eljárásom a szülők osztatlan tetszését megnyerte ugyan, de nem birt azon varázserővel, mely a szülöket a megismert jónak elfogadására buzdítaná.

E tapasztalat felujtínom tanácsolja az emlékeztetést arra, hogy a *kisdedóvodának főcélja*: jellemképzést alapítani,— jelesül pedig: „a kisdedeket a kártételtől eltartóztatni, — testi-lelki veszélytől megóvni, — folyvást foglalkoztatni, — rendre, tisztaságra, illedelemre szoktatni, — az Isten, szülők és ember-társak szeretetének megérdemlésére buzdítani, — helyes gondolkozásra s tiszta szabatos beszédre kaphatni, — szóval sikeres iskolázásra előkészíteni.“

6-or. De ösztönözve éreztem magamat a felsőbbség és nép iránt kinálkozó érintkezési módokat és alkalmakat is igénybe venni. — Nevezetesen: hogy a városhatósági átalános felügyelést, melyet a t. vk. választmány magának, első pontom szerint, fentartott, valósítani könnyítsem, különösen pedig hogy ez intézetnek, mely itt új növény, meghonosítására ható eszmék tisztázását előmozdítsam, a t. v.tanácshoz már három jelentést nyújtottam be, mindenik megillető határozat kiadásával méltányoltatván.

Hasonlag törekedtem megfelelni a „kisdedóvó-intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület“ választmánya által részemre kiadott képezdei bizonyítványban kijelentett azon méltó igénynek, miszerént intézetem állapotáról az országos kisdedóvás érdekében időszakonként neki kimerítő jelentéseket tegyek; ilyeket tehát a képezdei igazgató tek. Ney Fer. ur útján több ízben tettem s teendő vagyok. Ezen jelentéseim következtése volt a most tisztelt ig. ur erélyes felszólalása a „Pesti hírnök“ 103-ik számában, és résztvevő szives közbenjárása tek. Reseta Ján. ur alapítványának ügyében, valamint csüggedésemet elhárító vigasztalása és buzdítása is az öntagadó kintartásra.

A községválasztmányilag és egyházkormányilag megrendelt valláserkölcsi felügyelés a főtiszt. lelkészi hivatal halmozott teendője miatt teljesíthető nem levén, hogy ez pótolva legyen, főképp pedig hogy az óvodában, ugy is mint a tanodára előkészítő intézetben, divatozó nevelési rendszert a tanrendszer javára emezzel összhangzatba hozhassam, f. é. szept. végén a

tanodaigazgatóság rendelkezéseinek alávetvén magamat, a tanítói tanácskozmánybai felvételésemet kértem és megnyertem. — Az ezen uton a m. helytartóságtól nov. 14-kén hozzám intézett német kimutatási rovatoknak betöltésére szolgáló adataimat 15-kén felterjesztettem.

Hogy végre ezen intézet erkölcsi és anyagi állapotával a nép is minél alaposabban megismerkedhessék, az ellenörkődő szellem ébresztésére alkalmas „Tudnivalókat“ bőven leírva s a szembeötlés kedvéért nagy fekete táblára ragasztva négy hétig állandóul a kapun tartottam, hanem a megélhetés bonyodalmas módján aggodó nép — pénzt igen, de — írást olvasni nem szeretvén, ott célokat nem értem el.

Fájdalommal említem, hogy buzgó polgármesterünk tek. Drucker József ur az alakulásnak indult felsővárosi óvodaegylet utóbbi tanácskozmányát nov. 25-kén vagyis vasárnap délutáni 3 órákor, éppen akkor tehát, midőn a nép a templomból se-regesen jött ki, az óvoda helyiségeiben megtartani akarván, dacára annak, hogy az 50 tag közül 39 már le is fizetett, egyenkint írásilag, a szülők és mások kapu-ragaszon meghivat-tak, a ház előtt elmenők pedig személyesen bekértek, ösz-szesen csak 4 tag és 3 óvonc szülője jelent meg; az ezt 2 hóval előző tanácskozmány, mely a tanácsteremben tartatott sem volt népesebb; — így aztán nem lehet csodálni, ha azon alkalmat sem készül felhasználni a nép, melyet oly készséggel akartam neki szolgáltatni eddig minden vasárnap, készen tart-ván az óvoda bő helyiségét e célra kiválasztott 300 db könyv-vel, lapokkal s egyéb olvasmányokkal; hirdetvén nyilván felolva-sást is a kapun vasárnaponként délut. 3 órára — s mindezt díj nélkül.

Nem volt ugyan ezen eljárásom minden siker nélkül, mert Liszics Ist. és Hollóssy Istvánné itt buzdultak fel intézetemnek megnépesítésére a második hónapban. De nem jöhetett oly divatba, hogy rendszeren folytatnom megérdemlené. Ezért szabad rendelkezésemre visszamaradt ünnepnapok és említett he-lyiségem felajáltával elhatároztam az erő fiatalságánál fogva fogékonyabb iparos ifjúságra hatni. S minthogy az angolok világhírű minisztere — Palmerston — a londoni iparosok óriási irodalmi intézetének okt. 21-én tartott gyűlésében éppen azon

rég táplált meggyőződésemet tette kézzelfoghatóvá, melyként: „a tudomány terjesztésének leghatalmasabb eszközei nem sokára az iparos egyletek lesznek,“ mert — szeréntem is — a tudomány és ipar egymással oly szorosan egybefügg, hogy minél előbbre tör emez, annál kevesbé nélkülözheti amazt; mi okból egymással rendszeresen szövetkezniök is szükséges; — az ezen eszméből folyó célra legényegylet alakítása végett az iparos ifjuságot nov. 18-kára az óvoda helyiségeiben tartandott értekezletre meghívó hirdetésemet, melyben többek közt főtiszt. Mindszenti Gedeon egri hitszónok ur remek zászlószentelési beszédét is felolvasni ígertem, már nyomdába került, midőn tudtomra esett, miként ezen ügyben már az egyházmegyei hatóság engem megelőzött. Örömmel jelenthetem tehát, miként méltós. püspökünk atyai gondoskodásából főtiszt. Huszár Kár. titoknok buzgósága az itteni legényegyletet rövid időn létrehozni fogja, hatalmas tényezőjeül a jobb jövőnek.

7-er. Az intézet ovoncainak kimutatása következő:

szept. végeig beiratott	27	ovonc,	közte	8	leány;	kimaradt	8	ov.,	közte	3	leány;
nov. " " "	6	" , "	"	5	" ;	"	7	" , "	"	2	" ;
<hr/>											
összesen:	33	" , "	"	13	" ;	"	15	" , "	"	5	" ;
levonva a kimaradtakat	15	" , "	"	5	" ;						

van jelenleg . . . , 18 " , " 8 " ; — és pedig:

özv. napszámosné gyermeke	1	két éves	van	1	} — hogy a 3, 4, 5—6 éveseknek mindenikéből 25-re, tehát együtt 100-ra megillető bálnámódot alkalmazni sokkal könnyebb volna, mint eme nagyon is különböző koru 18-ra: ezt könnyű belátni.
izraelita úzer	"	három	"	2	
magyar iparosok	"	négy	"	4	
— e városrésznek $\frac{3}{10}$ részét	15	öt	"	3	
tevő földmives osztály gyermekeiből csak egyetlen volt		hat	"	2	
— két hónapig.		nyolc	"	3	
		tizenegy év.	"	2	
		tizenhárom é. v.	"	2	

Ezen ovoncok száma oly csekély ugyan, hogy érette az intézetet fentartani sem érdemes sem lehetséges; mégis igen nagy vigasztalást találunk benne akkor, ha a szeptemberi számot, az intézetnek átellenében, a paplak tőszomszédságában s e városrész főhelyén létező elemi tanoda 2-dik és 3-dik osztályának tanonc-számával összehasonlítjuk; melyek közül az utóbbiban az utolsó próbatét alkalmával csak 24, az előbbiben csak 20 gyermek volt; fizetni pedig egy fillért sem kell; s melyek azért nem népesebbek, mert némely ember azt mondja:

„minek taníttassam? hisz nem én, hanem a császár veszi hasznát,” mások pedig: „ha azt akarják, hogy taníttassunk, fizessék meg nekünk azt, mit az iskolabajlás miatt a gyermek haszonvételéből elvesztünk:” — mi pedig az óvodát illeti, erről azt mondják: „ha az urak oly szükségesnek látnák, mint Rapos állítja, ugy eddig már a belvárosban régen példát látnánk magunk előtt.”

Ily körülmény közt azt kellene hinnem, hogy óvodám népessége máris elérte a non plus ultrát; mely esetben, mint mondám, fentartani sem érdemes sem lehetséges; — igen, de akkor az összehasonlításra felvett tanodát fentartani sem érdemes, de sőt nem is szabad, mert hiában adózunk reá. — Eligazodás végett azt ohajtanám valahára elhatároztatni, hogy valjon a szülők kedvéért sürgettetik-e a tanítás? s ha nem: szabad-e a szülők tetszésétől és kibírásától a tanítást függőben és tökéletlenségben hagyni? s ezután az alapnevelés kevesbé szükséges-e*) az elemi tanításnál? — s ha nem: szabad-e az ezt illető közköltség megszavazása iránt a felvilágosítandó közönségben kétkedni, miután tapasztalásom szerint hajlandóbb annak igazságos kivetését elfogadni, mintsem birtokaránytalan összeget kötelezni.

8-or. Az intézet jövedelme és kiadása eddigelő így áll:

I. A jövedelem.		frt. kr. adós.	
a) Fizettek:	Juniusb. 6 bejáró közül fiz. 1	—	50
az ovoncok	Juliusb. 16 (2 kegy.) „ „ 14 „	7	—
egy óra	Auguszt. 25 (3 „) „ „ 18 „	9	4
50 krjával	Szeptemb. 21 (3 „) „ „ 16 „	8	2
előre:	Oktoberb. 14 (3 „) „ „ 11 „	5	50
	Novemb. 19 (1 „) „ „ 16 „	8	—
összesen: 101 (12 „) „ „ 76 „		38	6

*) Mult hó 21-kén délben az óvodát kebelező utcában egy férjelagyott napszámosnának 5 gyermeke közül 3 kisedd magára hagyva a szobafenekre vetett szalmaágyban gyufával játszván tüzet gerjesztett; az ablakon kicsapott lángot az összekongatott nép elfojtotta ugyan, és a gyermekek életét megmentette, de a legkisebbeknek jobb keze egészen elégett. — Im az óvoda szükségessége, magasabb cél nélkül is! — de azért sem az anya sem a veszélyben forgó lakosság nem küldi e kisedeket óvodába, noha az említett kegyenc-helyek elfogadására őket a helyszínen személyesen felszólítottam; — szhja, mert ha kenyér többnyire van is, de ruha és gyermek-kisérő hiányzik.

	Athozva:	38 fr. — kr.
b)	A Linzer- és Tar-féle alapítv. kamatja kifizetett	16 „ 92 „
c)	Könyveimre előfizetésül küldött fölösleg (melyért mint láttuk, két kegyencnek újra helye van)	27 „ 80 „
d)	A felsővárosi óvodaegylet 50 tagja közül 39-nek befizetett 2 frtjából, melyet az 50 krnak 1 fr. 8 $\frac{1}{3}$ krig kiegészítéseül és új kegyencektől járó 14 frt. évi illetékekre osztandóul fogadtam el	78 „ — „
e)	Ferenczy és Szalay adósaimnak félévi kegyenctől járó illetékkal felérő lerovása .	7 „ — „
f)	Deutsch Ant. épül. fakeresk. ur fenyüfa ajánd.	5 „ — „
	<hr/> együtt	<hr/> 172 fr. 72 kr.

II. Kiadni kellene ebből:

aa)	épületbérrre, az intézet helyiségeért 140 ft., a nevelő lakásaért pedig 120 ftot, mennyiben e lakrészekről 1857-ben ennyi házbérlőjövödelmet vallottam be, az átídomítás költségét nem számítva	260 fr. — kr.
bb)	az intézet fűtésére, tisztogatására és szerelvény javítására, krétára	50 „ — „
cc)	egy dajkára (ki most hiányzik)	100 „ — „
dd)	az intézet vezetőjének a két legutóbbi (szabadkai és szarvasi) példa középértéke szerént . . . ,	600 „ — „
	<hr/> együtt	<hr/> 1010 fr. — kr.

A háztartási és gyermeknevelési költségen kívül, mennyit szabad a tiszta jövedelemből irodalomra s legalább oly szini előadások megtekintésére fordítani, minő az „Áldozat“ volt f. é. nov. 19-kén; melynek tiszta jövedelme egy részben Vörösmarty koszorus költőnk szobrára adatott be. sat. sat.?*)

*) F. é. nov. 5-én az ujonnan szervezett polg. ápolla felszentelésén a csinosan elrendezett szobák s 40 ágy közt egy, tehetlenségem esetére kérendő, hely után nézvén, bementem a kápolnába is, melynek ajtaja mellett kívül egy asztal — , s rajta egy, az ápolla számára a belépők által lerakott forintosokkal tölt tányér állt, mi engem is kötelességre intett; de elővett aprópénzemet, a

9-er. Van az intézetben egy Német Juli nevű 45 éves varrónő, kit mivel erkölce kifogástalan, írni, olvasni tud, ingyen szállással ellátok, hogy kenyerét varrással keresvén, ülő helyéből láthassa és tapasztalhassa mind azt, mit egy kis falu, vagy puszta helyen is megkívántató közvetlen testi megóvás rendszere igényel; őt, ki beadott jelentésem folytán az illetékes vizsgát kiállni kész, az e könyvben többször idézett „Mezőgazdasági cseléd ügy“ című értekezésemmel s „Tudósítványom“ 32-dik lapján kifejezett szándékommal öszhangzólag a fehérmegyei gazdasági egyesület elnökéhez, nagym. Cziráky Ján. gróf urhoz, f. évi aprilban mély tisztelettel intézett levelemben kifejtett eszme*) alapján, a birtokos uraságoknak figyelmébe ajánlom.

többször tisztelt polgármester ur, ki hajadon fővel az ég alatt az asztal körül állva ellenörködött (s kit ritka buzgóságáért a nov. 27-ki alkotmányos zenészek és ablakverők ki is tüntettek) visszavetette velem e szóval: „soha se bántsa barátom azt a zsebet, melybe inkább tenni kellene!“

*) A fehérmegyei gazdasági egyesületnek végleges megalakulása előtt, az általam gyűjtött aláírók neveit Zichy Ferd. gróf ur ő méltóságához, mint ideiglenes elnökhez oly tiszteletteljes kijelentéssel küldöttem be, miszerént én — mint volt haszonbérelő s ezen egyelet rendes tagja — az egyesület alapszabályaiban kitűzött célok elősegítéseül, különösebben a mezőgazdasági cselédügy javítása és cselédtartás hasznosbitása körül közreműködni ajálkozám.

Eme kijelentésemet ismételttem azon f. é. aprilben Cziráky János gróf ő nagyméltóságához, mint már elválasztott egyesületi elnök urhoz, mély tisztelettel intézett folyamodványomban is, melyben egy — az alapnevelés ügyének rendkívüli fontosságát mezőgazdasági tekintetben is elismerő és mintegy támogató — küldöttségnek az intézet ünnepélyes megnyitásához az egyesület részéről kinevezéseért esedeztem; hozzá tevén, miként „huzamos gazdai tapasztalásom után a gazdasági személyzet nőtlenségét és a nőszültek családterheit a birtokos uraságok céljaira mind erkölcsi mind anyagi jellemök miatt egyenlőn hátrányosnak találtam; s azon közvetítő s egyedül alkalmas módra jöttem, hogy a személyzet nőszülését a szolgálat feltéteül kitűzni, de egyszersmind a női apró foglalkozásokat (sütést, főzést, varrást, mosást, kicsinyes termelést, tenyésztést sat. de különösen az ügyetlen nevelést a családokban megszüntetni, ezeket saját szakmákra osztva, kiválóláig pedig a szakmák főszakmáját, az alapnevelést nagy-szerűsíteni s eként a nőket munkaképesítvén, velők a házi erőt gyarapítani és ösztönszerű díjazással fel is fokozni szükséges; — miként mindezt „Mezőgazdasági cselédügy“ című értekezésem bővebben kifejti; az eredményt számokra alapítván és szabályait körülvonalozván; — mely mód a magyar faj szaporítását jobb neveltséget, hasznosb és jobblétet, szóval nemzeti érdekeinket is általában előmozdítani fogja.

10-er. Az intézet látogatói diszkönyvében első helyen áll a derék polgármester ur neve, ki több izbeli látogatása közül, egyszer 13 utcai gyermeket szedett össze és vezetett az óvodának megtekintésére; második volt Környei Ján. főgymn. tanár ur egy ciszt. tanár társával; harmadik Paur Gy. képv. ur; negyedik Zichy Jenő gr. ő mga, ki jó egy órát töltvén a kisdedek közt, feltünő kedvvel segítte rendezni őket a láncos és páros sorakozásnál, járdalatsnál; velök énekelt, társalgott, kérdeztvén őket a napirend szerént előkerült földrajz elemeihez tartozó helybeli ismeretek köréből, s nekem úgy tetszett, mintha csak Szentkirályi Móriczot láttam volna foglalkozni a kisdedekkel, mint hajdan. A magamra hagyatottság keserűségét valóban nem kevéssé enyhítette az öröm, mit a lovagias ifju gróf ur nekem a kisdedekhez leereszkedő nyájasságával okozott. Ötödik látogató volt Takács Bene közjegyző ur, kedvelt szép lelkű nejevel, kik kedves gyermekeiknek mutaták meg az intézetet, minőt azok számára is a belvárosban több szülővel társulás útján létesíteni ügyekeztek, de — nem sikerült. — Az alapítványok és segélyek könyvében Boross M. urnak,

„18 évi észleleteim s ez érdekbem tett utazásaim és képzéteim nyomán tehát elhatároztam Székes-Fehérváron alapnevelődést nyitni, mely főosztályain, a bölcsődén és óvodán kívül még oly képezdét is foglaljon magában, melyben a puszták gazdasági személyzeteinek számára itt-ott, utóbb mindenütt alakulandó alapneveldek számára, éppen a mondott személyzet kebeléből választott alkalmas vezetőket képezzen sat. s at.“

Gazdasági egyesületünk emez érintésével eszembe jut megemlíteni, mikép a napokban azon ígéretemet akarván megtenni, hogy fizetetlen részvényemet pár hét múlva (e könyv jövedelmére gondolva) okvetlenül lefizetni fogom, midőn iszonyodva láttam halmazát az intő leveleknek, mely aztán kötelességem mulasztása iránt kissé megvigasztalt ugyan, de másrészt megerősítette korábbi nézetemet is, miszerént az ily pézntelenséggel menthető, lanyhasággal vádolható mindenekfelett pedig egyfelől odadobott fillérnek, másfelől nagy áldozatnak tekinthető s ezért méltánytalansággal sőt az ez által kizárt szegényebb értelmiség irányában igazságtalansággal is bélyegezhető részvénybefizetés sohasem képezhet biztos jövedelmet, mit pedig igényelhet minden országos fontosságra emelkedett, költséges ügy; azért én nemcsak a gazda- hanem egyszersmind az iparosképző intézetek állítása és fentartása, nem csak a gazdasági hanem az alakulni kellő iparegyesületek és nevelésegyletek céljának költségelését is igazságos közteherként viseltetni óhajtom; ily alapon lehet egyetemes az előhaladás, s elérhető a nemzeti nagyság; ekkor természetesen nem egyesületekről, hanem megyei gazdaság, ipar, és nevelésügyi bizottmányok választásáról lehetne csak szó.

Pestről kiosztandóul küldött 20 db. könyvecskéin kívül, nincs ugyan még egyéb bejegyezve, mint a mi ezen értesítésbe előző; de ezek annál becsesbek, minél sanyarúbb időszakban érkeztek; ezért az Isten fizesse meg, adjon értök ezer annyit mind ezen, mind a más világon. — Végül

11-er. kell még valamit a *bölcsődéről* is szólnom.

Ennek végleges engedélye is a t. v. tanácsnak f. évi jul. 18-kán 3898. szám alatti kiadványa szerint, valahára megérkezett; mely rendeli, hogy felterjesztett programmom nyomán minden 10 fizető csecsemőre egy kegyencet felvegyek; — és hogy a megyei és városi főorvos urak e bölcsőde egészségügyi kezelésére felügyeljenek.

Követte volna ez engedély a folyamodványomat tüstént 1858-ki tavasszal, ugy az óvoda teljes felszerelése mellett a bölcsőde helyiségét is minden dajka géppel együtt azonnal kiállíthattam volna; most azonban már önerőmből ezt nem tehetem*), s az engedélyt nem használhatom, ha csak „Alapne-

*) Ezt annál kevesbé tehetem ma, mivel az e könyv borítékán hirdettet házamat is, melyben intézetem van, s mit Isten áldásával szerzett szép vagyomból az eddig fejem felett elvonult sorsvihar még megkimélt, egy a legfőbb törvényszék által f. é. szept. 12-kén 6617-dik sz. a. Petthrych Fer. paksi birtokos részére fellülvizsgálatilag megítélt 1575 ft. lefizetése miatt eladnom kell.

Üdvös tanulságul valónak látom azonban közleni ezen ítélet „Indokait“ szóról szóra, mint következik:

„Ad 6617. Minthogy az alperest, a becsomózási tárgyalásnál képviselő Kovács József ügyvéd részéről, csak az ellenbeszédnek visszahelyeztetési uton leendő beadhatási joga tartatott fenn, s maga alperes is fellebbezésében, sem a kere etbeli mennyiség, sem a minőség iránt legkisebb kifogást nem tett, hanem pusztán visszahelyeztetési kérvényére s illetőleg az e részben elutasításának törvénytelenségére hivatkozott, minthogy e szerint az A alatti kérdéses haszoubérnek a nem nehezelt B. alatti okiratból kitűnő átvállalása és ezt törvényesen megelőző átruházása ellen kifogás nem is tétetett, az első bíróságnak, mint alperes fellebbezésében maga is elismeri a p. p. r. 40. §-sa rendelete alapján hozott ítéletet helybenhagyni, a költségeket pedig az első bírósági ítéletek különböző voltánál fogva kölcsönösen megszüntetni kellett.“

Ebből látja a szives olvasó, hogy itt (a székesfehérvári mtörvényszék által 1858-ki nov. 16-kán hozott) oly ítélet hagyatik helyben, mely engem csupán az ellenbeszéd beadásának ismételt elmulasztása miatt marasztal el, noha keresetétől a felperes utóbb (a pesti főtörv. sz. 1860. mart. 12-én hozott ítélete által tudtomra nem jutott okok miatt) elmozdított. (Különös, hogy a per még 1855-ki júniusban indított ellenem, s a felperes csak 1858. év elején kérte a becsomózást.)

velés-ügy“ czimü könyvcsm tiszta jövedelme reá képessé nem teend.

Pedig a bölcsödének szükségessége eléggé mutatkozik tetteleg abban, hogy ezen engedély megérkezése előtt 5 hét alatt 12 bejelentett csecsemőt voltam kénytelen elereszteni; ezek közt volt beteg anyától való 2, nőhagyott férjé 2, özv. férjé 1, törvénytelen 3, s ezek állandó szállást igénylének; vásárosó családé volt 4, napszámos asszonyé 1 csupán nappali gondviselésre; de e városrészből csak 2, 6 már a többi városrészekből, 4 pedig vidékről való volt.

Itt persze vizasztalásul szolgálna a törvény által részemre fentartott vizskereseti jog ügyvédem ellen; mi annál könnyebben volna eszközölhető mivel — mellékleteivel együtt átadott ellenbeszédemet csak a paragrafusok idézetével s ügyvédi aláírással kellvén ellátni — ügyvédem egy, az átadásomat és meghatalmazásomat követő harmadnapon kelt cédulájában következőleg tudósít: „... a Petthrych-féle periratot már beadtam... Kovács József s. k. ügyvéd;“ — holott e perirat még most is nála van; — de azt mondják, hogy „a hol nincs, ott ne keress;“ — ügyvédemnek pedig, mennyire hallomásból most már tudom, kárpótlásra valója nincs.

Tovább kellene tehát mennem s az ellen kellene vizskeresetet támasztanom, ki, a kinevezési rendszert behozván, biztosíték-nélkülieket is nevezett ki ügyvédeknek akkor, midőn másfelől az általános polg. törvk. 2-dik §-a szerent törvénytudósokká született embereket kivétel nélkül kiskoruaoknak tekintvén, azoknak feltétlen gyámsága alá rendelé s ezzel a lelkiismeretlenség terjedésének tág kaput nyitván megszámlálhatlan károkat okozott; — de erre § hiányzik.

Hát pénzem így oda fog veszni? — nem hiszem. Mert igaz, hogy 1858-ki dec. 25-én, Üdvöztönk születés napján Petthrych Fer. urhoz intézett levelemben a pperrtás XVII. cikkének igénybevételét P. ur e szavakkal visszautasította: „... nekem semmiféle választott bíróságra szükségem nincs, huzódjon bár perünk 3 évig... 1859-ki jan. 2-kán Petthrych F. sk.;“ — s így a Vas. Ujs. f. é. 28-dik számában B. Szatmáry Károly által jó céljánál fogva méltán feldicsért XVII. cikk a szerkesztőségl jegyzettel egyezőleg itt is gyakorlatiatlanak bizonyult; — még sem mondok le a reményről, hogy ezennel megújítván említett levelemben a pprttás 376. s köv. §§-ainak értelmében 1861-ki január 10-ig bezárólag bármely napon itt Fehérvárott általunk létrehozandó választott bíróság iránt tett ajánlatomat, ezt e soroknak póstai térítvevény szerenti kézbesítésétől számítandó 14 nap alatt annál bizonyosabban elfogadandja, mivel kénytelen elismerni azon higgadtság érdemét, melylyel őt imigy a roszhiszemü makacs és konokul esküt ajánló perlekedőket büntetö 588. §-nak rendeletétől és az általam lefizetendö 1575 for. visszafizetésével járó kellemetlenségtől lélek szerent megövní akarom; kijelentvén, hogy e 14 napnak beleegyezése nélküli, elteltével, mihelyt e könyvem árából beszivárgó iróidj vagy házam ára a kívánt előlegezést kiadnom engedi, e végsö csapást szenvedö

A bölcsödék állítása mindenütt inkább a gyengédebb női keblek részvételén alapul; minélfogva beállott anyagi erőtlenségem érzetében tétovázás nélkül megragadom az alkalmat e pontnál mélyen tisztelt nemeskeblű urhölgyeinket alázattal felkérni, méltóztassanak e könyvben előadott igénytelen nézetem megbírási folytán legfontosabbnak csakugyan felismerendő alapnevelési ügy körül csoportosulni, s annak első, vagy bölcsődei osztályát addig is, míg közterhüvé válni fog, honboldogító karjaikra venni, kegyes filléreikkel a minta-bölcsödét a belvárosban létrehozván, nekem vagy másnak alkalmat adni, hogy e tekintetben is a köztökély felé ismét egy lépéssel közelebb juthassunk.

Szakadatlan fáradozásomnak leplezetlenül feltárt ily csekély sikere felett az vigasztal. hogy ez váratlan nem lepett meg; sőt céлом és törekvésem szentségének tudatában, kész vagyok folytonos öntökélyesbitésemnél a legvégsőre, a házról házra koldulásra is, mig erről le nem tiltatom; — hogy aztán, ha kell, nyugodt lélekkel mondhassam el, mikép a „Székesfehérvári köz-alapnevelési minta-intézet“ létesítése nem rajtam mult.

esaládomnak és igazságom szeplőtleniségének érdekében azonnal perújító és főkártérítési kereseteimet az illető törvényszékeknél beadatni el nem mulaszthatandom. — A választott bíróság előtt személyes találkozást és tárgyalást értek.

A per tárgyát azon kies birtok képezi, melynek a Vas. Ujs. 1856-ki 4. számában Jókai Mór termékeny tolla által nyújtott leírásával előbbi derék birtokosának, ellenfelem édes atyjának rajta kifejtett értelmével és kitartó példaadásával szerzett érdeme is méltán örökítve van.

Petthrych ur keresete és ennek valószínűsége abban áll, hogy mint bérelőjének albérlője, birtokát, mit ő a annak szerződvénye szerint készségesen átadni akart, át nem vettem s e miatt a bérlő által neki okozott 1504 pengő frnyi kárt neki megtéríteni tartozom.

Védelmem pedig azon, saját tanui által is bizonyított, tényekben nyilatkozik, melyként noha ana ana kies és hasznos bérleményért mindenemet kockáztattam, még is sem bérlője albérlőjének el nem ismert P. ur, sem birtokába annak szerződvénye mellett nem eresztett, sőt azt a szerződvény ellenére nyilvános kidoboltatás után apró darabokban bérbe s a rajta levő malommal együtt részbe kiadogatta, az ezektől lefizetett félevi hasznóbért is előre felszedvén; miáltal 2000 frt. bérhez és 6 bérévhez, meg a birtoknak a nevezett ujságban örökített kitünő hasznos voltához arányosított „lucrum cessans“ megtérítésére magát irányomban kötelelessé, hamis keresetétől pedig elmozdítandóvá tette.

De rendületlen hitem szerint az új életre ébredt Fehérmegye és sz. kir. Szék. Fehérvár lelkes közönsége — mely tömör erkölcsi önerejében bizva bátran törekvése céljaul fogadja ez elvet: „Székes-Fehérvár mint Magyarország egyik nagy megyéjének fővárosa, ősi dicsőségének dacára, nem volt, hanem lesz“ — ezen kárörömöt nekem engedni nem fogja. Adja Isten!

Székes-Fehérvárott 1860-ki december 1-jén.

Rapos József s. k.,
alapnevelde-tulajdonos.

erapeer

A következő értelemzavaró

hibák

így javítandók :

lap	sor	f.	a.	
7	—	4	e szó után merőben tétessék	ellenkezőnek.
8	15	—	keserű helyett	heverő.
59	8	—	megegyezésétől helyett	megegyeztetésétől.
74	—	2	teljes helyett	feltétlen.
"	"	"	közösségben h.	nőközösségben.
86	—	—	birodalomnak után tétessék	minden.
"	5	—	minden	kihagyandó.
"	"	—	községre helyett	községére.
92	—	1	sat. után tétessék azon idéző csillag mely a következő lapra átvitetett.	
95	—	12	s helyett	és.
101	—	12	vadu helyett	vadul.
104	5	—	a második nincs helyett	sincs.
108	2	—	korábbi után teendő	évszázadból és.
111	15	—	személyeeen helyett	személyesen.
113	—	10	megismert helyett	megismerte.
118	18	—	a sor elejére teendő	pedig.

U t ó s z ó.

A jelen műre és társára, az „Alapnevelésügy“re, együtt nyitottam előfizetést f. évi febr. 12-kén, még pedig az elsőre 40 (póstán 50 krj.) az ntóbbira 2 frtj. (póstán 2 frt. 15 krj.) oly kijelentéssel, hogy a „Nőtlenység“ az „Alapnevelésügy“ után fog megjelenni.

Azonban elkezdtem ugyan az „Alapnevelésügy“ nyomtatását Pesten, de a beérkezett előfizetések csekélyisége miatt a nyomtatással fel kelle hagynom; — erre kényszerített az intézetem felszereléséhez és megnyitásához megkívántató költség megtakarítása is.

Igaz, hogy aztán később, intézetem megnyitása után s újabb felhívásomra, illetőleg személyes fáradozásomra — mint alább kitünik — sikerült még néhány előfizetéshez jutnom, de éppen nem annyihoz, mely az előbbivel együtt adott szavamnak teljes beváltására képeessé tegyen vagy csak az előfizetési felhívás költségét megtérítse is.

Ily körülmény közt tisztelt előfizetőimnek csak kisebb része irányában s csak rendkívüli nélkülözéssel, későcskén s egyedül eme kisebbik művem kiadásával teljesíthetem kötelességemet, hagyván a nagyobbikat a részvét növekedésére, de megküldvén jelen művemet azoknak is, kik csupán az „Alapnevelésügy“re fizettek elő, — szives várákozásuk díjában.

Igazolásomul erre, de az elkötelezett tiszta jövedelemre nézve is, álljon itt az előfizetők névsora:

(A csillagtalán nevek csak a Nőtleniségre, az egy csillagosak az Alapnevelésügyre, a két csillagosak végre mind a kettőre fizettek elő, — az elsőre 40 krj., másodikra 2 ftjával.)

Az előfizetések érkezésének rende szerint:

1. Intézetem megnyitása előtt:

**Farkas Mih. pl. Bakán.	Paulovics Imre	Pesten.
*Wenkheim Józ. gróf Gyulán.	Czimmermann Józ. ügyv.	"
*Márkfy Sám. egyet. rekt. Pesten,	Mihánkovicz Ján.	"
*Valaszky Ist. kápl. Kecelen.	Nyiri Lajos	"
**Kis Károly Nagy-Szebenben.	Agarász Szilárd	"
Klementisz Dániel Szécsénkén.	Vasskó Endre	"
Schultz J. cs. k. szolgab. Mizslyén.	*Kár Mátyás ügyv.	"
Danicz Béla (olv.kör. sz.) A.-Lendván.	*Grelinger Ádám alapnev.	"
**Répássy Józ. prel. Jászón.	*Göbel János	"
**Szikora Péter tanító Topolyán.	*Forray Julia sz. Br. grófnő	"
*Smerka Fer. éneklész Topolyán.	Jekelfalusy Adél Miskolcon.	
**Szabadil J. tan. és jegyz. Tamásin.	Jekelfalusy Andorné Múcsonyon.	
*König Móric Pozsonban.	Miklós Gyuláné Finkén.	
*Szombathy Ign. reáltanár Sz.-Feh.	Dapsy Erzsébet Miskolcon.	
Babócs Imre ifj. Zentán.	**Farkas Balázs alapnev. Szarvason.	
Farkas Kálmán gyűjtő	**Schmiedlechner György	Pesten.
Oeffner Fer.	**Blazsovics testvérek	"
Szedenicz Ján.	Gall Tóbiás ev. seg. lel, N.-Dömölk.	
Gaál Ernő	Munkácsy József Navabén.	
Farkas György	Köpf György Kis-Jenőn.	
Ensel Sándor ifj.	Onossy Mátyás Klopodián.	
Izsépy Viktor		

2. Intézetem megnyitása után:

**Liszics Istv. földm.	Sz.-Feh.	**L. J. (3 frt.) Székes-Fehérvárott.
**Tóth J. megy. főn. (5 ft.)	"	**Simor Józ. püspök (20 ft.) Győr.
**Gradwohl Ede hely. főn.	"	**Bartakovics B. érsek (10 ft.) Eger.
**Veitenhiller J. t. sz. eln. (3 ft.)	"	**Rosty Imre Sz.-Fehérvárott.
**Takács Bede közjegyző	"	**Ferenczy János "
Neskovics D.	"	**Oberrecht Mátyás "
**Királyh. Farkas Fer. u.-prép.	"	**Reseta Ján. ny. egyet. tan. Pesten.
**Schwanfelder Józ. kanan.	"	**Kaiser József főel. tan. Kecskem.

189228